

НАШ ЈЕЗИК

LIII CB. 1

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Рајна ДРАГИЋЕВИЋ, др Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ,
др Весна ЛОМПАР, др Драгана МРШЕВИЋ РАДОВИЋ,
др Марина НИКОЛИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ,
др Ђорђе ОТАШЕВИЋ, др Милица РАДОВИЋ ТЕШИЋ,
др Стана РИСТИЋ, др Марина СПАСОЈЕВИЋ,
др Срето ТАНАСИЋ

Уредник
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Секретар
др Марина Спасојевић

Рецензенти
др Рајна Драгићевић, др Владан Јовановић, др Јелена Јовановић Симић,
др Весна Ломпар, др Мирослав Николић, др Милица Радовић Тешић,
др Срето Танасић

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије
бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. г. Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уређио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од 1960. до 1975. г. (књ. X/3–4–XXI/1–2) уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од 1996. до 2005. г. (књ. XXXI–XXXVI) уређивао Мирослав Николић.

Наш језик излази у две годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, ел. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs, nasjezikisjsanu@gmail.com.

Штампа: Birograf comp d.o.o., Атанасија Пуље 22, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, св. 1 (1932/33) – год. 8, св. 1 (1941); Н. с. књ. 1, (1949/50)–. – Београд : Институт за српски језик САНУ, 1932/33–1941; 1949/50– (Београд : Birograf comp). – 23 cm

Полугодишње
ISSN 0027-8084 = Наш језик
COBISS.SR-ID 615951

НАШ ЈЕЗИК

Књига LIII

Св. 1 (2022)

САДРЖАЈ

Ч л а н ц и

- Како се у српском језику броји оно што значе именице *pluralia tantum*?
(МИРОСЛАВ Б. НИКОЛИЋ) 1–19
- Реконструкција граматичких дијалектизама као лингвотекстолошки
проблем (на грађи Његошевих пјесничких дјела) I
(РАДМИЛО Н. МАРОЈЕВИЋ) 21–41
- О неким проблемима израде речника термина из области вештачке
интелигенције (ГОРДАНА Р. ШТАСНИ, ГОРДАНА Р. ШТРБАЦ) 43–60
- О нормативном термину *варваризам* у српској лингвистици (на основу
чланака објављених у часопису *Наш језик* 1932–2021) (ЈЕЛЕНА Д.
ЈАНКОВИЋ) 61–78

П р и к а з и

- Наташа Миланов, *Српски лексички фонд из угла њолисемије: глаголи,
именице, њридеви* (НАТАША С. ВУЛОВИЋ ЕМОНТС) 79–83
- Светлана Слијепчевић Бјеливук, *Рекламно-њројагандни жанр у српском
њолињичком дискурсу* (МИЛОШ М. КОВАЧЕВИЋ) 84–90
- Драгана Ратковић, *Песник и емиграција: концевњосфера дома и домовине
у њоезији Александра Пејћрова* (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ) 91–97
- Модалносњ у српском језику* (МИЛИЦА Љ. СТОЈАНОВИЋ) 98–104

Саопштење Одбора за стандардизацију српског језика

- Саопштење поводом „Нацрта закона о употреби српског језика у јавном
животу и заштити и очувању ћириличног писма“ 105–107

In memoriam

Одлазак академика Предрага Пипера (1950–2021)

(СРЕТО З. ТАНАСИЋ) 109–115

Оригинални научни рад
Примљено 4. марта 2022. г.
Прихваћено 10. августа 2022. г.

МИРОСЛАВ Б. НИКОЛИЋ*

(Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Катедра за српски језик са јужнословенским језицима)

КАКО СЕ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ БРОЈИ ОНО ШТО ЗНАЧЕ ИМЕНИЦЕ PLURALIA TANTUM?

У раду се даје преглед модела, типова нумеричке квантификације садржине именица које имају (или кад имају) само множину, као што су, нпр., *враћа, кола, уџа, њанијалоне* и сл. Сваки од тих модела илустрован је грађом из књижевних дела и штампе или је преузет са интернета.

Кључне речи: српски језик, граматика, морфологија, pluralia tantum, квантификација, бројеви.

0. Уводне напомене

0.1. Код бројивих именица, а таква је већина, садржина онога што значе броји се на уобичајен начин, основним, збирним бројевима или бројним именицама, нпр. *две ј. двије* књиге, *двадесет и две (ј. двије)* године, *четрдесет (и) осам* сати, пред *сто* људи, *четиристот* метара, *об(ј)е (обадв(и)е)* д(ј)евојчице и сл., одн. *двоје* унучади, *троје* станара, *петоро* јагњади, *петорица* младића итд.

Већина именица јавља се у оба граматичка броја (нпр. *мрџа – мрџи, село – села, сестра – сестре, сивџа – сивџи* итд.). Постоје, као што је познато, и оне именице које не знају за опозицију једнина ~ множина, већ се употребљавају или само у једнини (singularia tantum), нпр. *брањина, вџдџ, вџи, грање, здравље* и др., или само у облику множине (pluralia tantum). Постоје неколике мање-више сличне семантичке класификације именица pluralia tantum, што важи и за ауторову, која,

* nikmir1947@gmail.com

вине (лѡѣре или лѣсѣве ј. љѣсѣве), као и дем. мѣрдевинице и лѣсѣвице ј. љѣсѣвице (али не и музичка лесѣвица, која има оба граматичка броја);⁴

г) поједини музички инструменти (осим поменутих *двојница* и *дијала*), нпр.:

гâjde, гъсле, даи́ре, дро́мбуле, зûрле (зûрне), касiа́ньеи́е, о́ргуле, iи́миа́ни, чи́неле (ж. р.) или чи́нели (м. р.);⁵

д) разне болести које карактерише мноштво показатеља или учестало понављање, нпр.:

бòгине, морби́ле (ж. р.) / *морби́ли* (м. р.), *òсїице, їрòбāди, їрòїїсли, їрúдови* и др.;

ђ) интернационализми као што су:

аналі, архіваліје, атмосферіліје, мемоари, персоналіје, финансије
и сл.;

е) називи верских и народних празника и обичаја као што су:

Благовѣсѣи ј. Благовиѣсѣи, Д(ј)ѣиѣици (е./ј.) и Д(ј)ѣиѣици (е./ј.), Духови / Тројице, Задушнице, Врачи / Врачеви, Лазарице, Маѣирице, Мѣсојеђе, Младѣнци, Мраѣиѣици, Оци (Очеви), Покладе, Цвѣиѣи ј. Цвѣјеиѣи итд.; уп. и баѣине (баѣиѣе) 'период од седам дана после порођаја; свечаност поводом рођења детета и поклони који се тада доносе', *ѣдохде* и *ѣдохди*, *ѣдвѣиѣи* (некадашњи свадбени обичаји);

ж) називи за групе људи у вези са свадбеним и другим народним обичајима (данас већ застарели), као што су:

йдохѡјани и *йдоходљари* (дијал. подљари) 'они који с даровима иду у походе млади, невести убрзо после свадбе', *йрвињѡри* (у ауторовом завичају и *йрвешчѡри*) 'група младих момака и девојака која пре сватова долази у младожењину кућу да тражи муштулук';

3) **многобројни називи насељених места, нпр.:**

Ба̀ошићи (на Црногорском приморју), *Бѐране* (ж. р., ген. Бѐра̀нā), *Го̀рачићи* (у Драгачеву), *Врџоци* (ген. Врѣ̀ла̑ца̑, мада није сигурно да се тако и говори), *Вр̑њци* (ген. Вр̑ња̑ца̑), *До̀бановци*, *Жа̀ба̀ри*, *За̀видовићи*, *Ка̀ленићи* (између Пожеге и Косјерића, друго је *Ка̀ленић*, манастир у Левчу), *Ка̀рлџовци*, *Крѐмна* (с. р., ген. Крѐма̑нā), *Ла̀кџићи* (код Бањалуке),

на дођу *сѣйеницу* (Б. Петровић). Зеко га погледа са висине од *две сѣйенице* (И. Андрић). Настави даље, грабећи *по две сѣйенице* одједном (Г. Скробоња). Владимир се лагано успе *неколико сѣйеница* (Д. Ћосић). Зар му је тешко да прескочи *тих неколико сѣйеница* до њене одаје (Д. Ненадић) и сл.

⁴ Осим тога, постоје именице чија би се множина могла у једном значењу објаснити на један начин, а у другом на други начин, нпр. *вериге*, кад значе 'ланац над огњиштем о којем виси котао' (са већим бројем алки) и кад значе 'букагије, оков на ногама затвореника'.

⁵ Примећујемо да међу апелативним именицама убедљиво преовлађују оне женског и средњег рода, па су, наравно, и конгруентне речи (међу које спада и бројни придев) у истом роду.

1. Квантификација бројним придевом¹⁰

1.1. Иако именице *pluralia tantum* имају само облике множине (па се по томе могу сматрати дефектним), њима се може именовати и само један појам, што се при нумеричкој квантификацији врши искључиво бројним придевом *једни, једне, једна*:¹¹

једне дрвене виле за сено (Инт.);¹² *једна враџа* (Д. Васић, Д. Михайловић, М. Оклопцић, М. Павић, А. Тишма, Ћопић, Б. Ћосић)¹³, *једна од њеосџалих враџа* (М. Петковић); *једна враџанца* (Ћипико); *једне враџнице* (Прев.); *једне гађе* (С. Јаковљевић); *једне грабље* (Ћопић); *једне гусле* (Вук, Д. Ћосић); *једне јасле* (А. Исаковић); *једне јаслице* (Д. Радовић); *једна клијешиџа* (И. Андрић); *једна кола* (Р. Ротковић, Б. Ћосић, Црњански); *једне кочије* (Л. Комарчић); *једне маказе* (Нушић); *једне наочаре* (Ј. Аћин); *једне наочари* (Мирј. Ђурђевић); *једне наџве* (Прев.); *једне новине* (Б. Брковић, Мар. Јовановић, Д. Михайловић, Д. Николић, Нушић, Г. Скробоња); *једне дневне новине* (М. Ковач); *једна носила* (М. Булатовић, Црњански); *једне њанџалоне* (Д. Радовић, В. Терић), *једне овеџџале њанџалоне* (Нушић); *једне санке* (Б. Ћосић); *једне џаџџе* (Дис, Б. Пѣкић, Б. Ћосић); *једна усџа* (М. Павић); *једне чакџиџе* (Д. Васић, С. Јаковљевић); *једне чеџе* (Ђ. Милосављевић, Мир-Јам, Миом. Петровић) и сл.

1.1.1. Као што је основни број *један, једна, једно* деклинабилан, тако је редовна и деклинација бројног придева *једни, једне, једна* и именице уз коју стоји:

до једних големих враџа (Д. Киш), *до једних враџа* (Д. Михайловић), *иза једних враџа* (Б. Ћосић), *исџред једних враџа* (Р. Петровић), *са једних*

¹⁰ За наш рад није битно да ли су форме типа *џроји, -е, -а* посебна врста бројева (тј. бројни придеви) или множински облици збирних бројева (одн. броја *један у једни, -е, -а*), будући да *џроје њанџалоне* и *џроје њанџалона* у сваком случају представљају два различита типа квантификације.

¹¹ У много случајева употреба бројног придева није обавезна ако је из исказа јасно да је реч о једном појму, нпр. Одложио [је] без журбе *новине* да прими моје решење о прекоманди (А. Тишма). Пресавио је *новине* као што су и биле (И.). Нема у руци ни *новине* (Д. Великић). Пронађе неку стару „Борбу“... Затим остави *новине* (Д. Михайловић) и сл., што је у нумеричком погледу исто као: Онда сам узео *једне новине* са шанка (С. Ваљаревић). Понекад, међутим, искази са бројним придевом и без њега не значе исто, нпр. *Та је весџ објављена само у једним новинама* (што значи да у другима није) : *Та је весџ објављена само у новинама* (што значи да није објављена у другим средствима информисања).

¹² Ради уштеде у простору изостављена је реченична егземплификација (осим где је то нужно).

¹³ Иако аутор има комплетне библиографске податке за сваки наведени пример, наводи се само име писца (или назив новина и др. извора), а у случају преведених дела не наводи се чак ни име преводиоца. Евентуалном читаоцу остаје само да верује како аутор није „измишљао“ примере.

врайџа (И. Андрић), *једним врайџима* (А. Гаталица), *ка једним ѿајейѿира-ним врайџима* (А. Тишма), *на једним и на другим врайџима* (А. Микић), *йре-ма једним врайџима* (Р. Куић), *йред једним врайџима* (Р. Константиновић, М. Павић) и сл.; *једних груди* (Ђ. Јакшић); *једних једностајавних дрвених двоколица* (С. Слапшак); *из једних кола* (С. Јаковљевић), *с једних кола* (Ђопић), *у једним зайрежним колима* (Ал. Тешић); *од једних лојџа* до дру-гих (М. Марков); *с једним наочарима* (Д. Ћосић); *једних недељних новина* (М. Марков), *йреко једних новина* (М. Ускоковић), *у једним новинама* (В. Драшковић, С. Басара); *од једних ѿаниџалона* (И. Секулић); *једним йлућима* (Угеме, Пол.); *једних гвоздених саоница* (Б. Ћосић); *йо једним сѿейени-цама* (Р. Петровић); *из једних усџа* у друга (Д. Великић), *једних усџа* (Црњански); *једних кусавих чакшира* (Ј. Комарчић) и др.

1.2. На исти начин, тј. бројним придевом, врши се и квантификација двају или више појмова.

1.2.1. Наводе се овде прво облици тзв. директних падежа¹⁴, азбу-чним редом именица:

двоје белензуке (Нар. песма); *двоје бројанице* (Прев.); *двоје букаџије* (Нар. песма); *двоја вешала* (Прев.), *йроја вешала* (М. Јакшић); *двоје-йроје виле и грабље* (М. Ковач);

двоја врайџа (И. Андрић, В. Булић, М. Вуковић, Ј. Ј. Димитријевић, М. Капор, Ј. Комарчић, Н. Маринковић, Нушић, В. Ранчић, Б. Станковић, Ћопић, Мирј. Урошевић, Црњански), *двоја сѿаклена врайџа* (Д. Стојиљковић), *двоја улазна врайџа* (А. Тишма), *двоја упоредо оѿворена врайџа* (В. Лубарда), *двоја ѿамна врайџа* (Прев.), *двоја уска чађава врайџа* (Мирј. Митровић), *двоја храсѿова врайџа* (Ј. Јанић), *двоја широм оѿво-рена врайџа* (С. Куленовић), *кроз двоја врайџа* (С. Селенић), *кроз ова двоја врайџа* (П. Урошевић), *кроз двоја, йроја врайџа* (М. Марков), *на двоја вра-йџа* (Ђ. Лебовић), *двоја-йроја врайџа* (И. Андрић), *Двоја или чейѿора вра-йџа?* (Р. Кузмановић), *обоја врайџа* (М. Булатовић, Е. Кош, Г. Куић, Н. Цве-тичанин), *йроја врайџа* (Ј. Ј. Димитријевић, Нушић, Мил. Тешић), *Троја су врайџа* увек затворена (Н. Трајковић), *кроз йроја врайџа* (В. Булић), *йроја гвоздена врайџа* (Прев.), *йроја зайворена врайџа* (Ј. Рибникар), *кроз йроја оѿворена врайџа* (Б. Ћосић), *йроја-чейѿора врайџа* (П. Урошевић), *чейѿора врайџа* (Б. Димитријевић, С. Настасијевић, Мирј. Урошевић), *кроз чейѿора врайџа* (М. Јосић Вишњић, С. Селенић), *йейѿора врайџа* (И. Андрић, В. Стевановић), *шесѿора врайџа* (Р. Петровић), *седмора врайџа* (С. Басара, К. Павловић Рајић), *кроз седмора врайџа* (Blic), *Осмора се врайџа* затворише (Матавуљ), *десейѿора врайџа* (Прев.), *дванаесѿора врайџа* (Вук, Нови завет) и др.; *двоја врайџанца* (Инт., Прев.);

двоје врайџнице (С. Ранковић);

¹⁴ Под директним падежима подразумевају се обично номинатив и акузатив (и вокатив, који није синтаксички условљен падеж), а под индиректним остали.

двоје гајде (Прев.);

двоје гаће (Данко Поповић), *џроје гаће* (Р. Петровић), *чејворе гаће* (Р. Б. Марковић), *десџоре гаће* (Инт.); Сваки дан по *двоје* а некад и *џроје гаћице* замијеним (Инт.).

двоје грабље (Инт.);

двоје узбуркане груди (Прев.);

двоје гусле (Инт.), Има своје *гусле*. И то не једне, него *џроје* (vijesti.me).

двоје двери (Инт.), Надимак „седмоврата“ Жича је добила отуда што су на овом манастиру отворене *седморе двери*... Према тим жичким вратима отворене [су] и *седморе двери* Београда (М. Павић);

двоје двоколице (Прев.), *џроје двоколице* (Р. Петровић);

двоје дијле (Инт.);

двоје мале каније (Прев.);

двоја клешића (Инт., Прев.), *двоја клијешћа* (Инт.), *џроја клешића* (И.);

двоја кола (И. Андрић, Љ. Арсић, Д. Баранин, М. Видојковић, Н. Грујић, Мирј. Ђурђевић, Ј. Игњатовић, А. Исаковић, С. Јаковљевић, Д. Киш, Л. Комарчић, С. Куленовић, Л. Лазаревић, М. Лалић, А. Микић, Г. Милашиновић, Р. Петровић, Пол., С. Ранковић, С. Слапшак, Д. Стојиљковић, М. Тохол, Ћипико, Ћопић, Д. Ћосић, Црњански), *двоја амбуланћина кола* (М. Капор), *двоја борна кола* (И.), *двоја воловска кола* (Д. Ћосић), *двоја зајворена кола* (Ј. Ј. Димитријевић), *двоја малена кола* (Р. Петровић), *двоја мања кола* (М. Петковић), *двоја најоварена ... кола* (В. Лубарда), *двоја обична кола* (Сремац), *двоја међусобно удаљена кола* (Љ. Арсић), *двоја, џешко најоварена кола* (З. Мијоковић), *двоја џајролна кола* (М. Лопушина), *двоја џолицјска кола* (Деј. Симоновић), *двоја санићарна кола* (Прев.), *обоја кола сена* (И. Андрић), *двоја-џроја кола кукуруза* (Ђ. Јакшић), *двоја-џроја кола* (Д. Михаиловић, Б. Станковић, Црњански), *џроја кола* (Д. Баранин, М. Витезовић, Пол., Ј. Рибникар, Мил. Тешић, Д. Филиповић, Црњански), *џроја џлаво-бела кола* (Љ. Арсић), *џроја америчка санићейска кола* (Ж. Павловић), *џроја кола* (С. Басара, А. Исаковић, Љ. Симовић, Ћопић, Д. Ћосић), *Троја су кола били већ натоварили* (В. Лубарда), *у џроја кола* (Г. Куић, Б. Петровић), *џроја-чејвора кола* (Десница), *чејвора кола* (М. Глишић, С. Настасијевић, М. Тохол, Ћопић), *сва чејвора кола* (Ј. Игњатовић), *у чејвора зајворена кола* (М. Миланковић), *чејвора или џејора кола* (И. Андрић), *џејора кола* (С. Ранковић), *шесћора кола* (Прев.), *шесћора двойрежна кола* (И.), *у осмора кола* (С. Настасијевић);¹⁵

Притеже му *седморе колане* (Нар. песма).

двоја колица (Мир. Поповић, Инт., Пол.), *џроја колица* (Инт.), *чејвора одвојена колица* (Прев.);

¹⁵ Од свих именица *pluralia tantum* које се наводе у овоме раду *кола* су најбројнија.

двоје кочије (Прев.), *двоје ошворене кочије* (И.), *шроје кочије* и једне чезе (Мир-Јам);

Има „*двоја леђа*“, као она Шекспирова „животиња“ (Давичо), *шроја леђа* (А. Вучо);

Двоје лесшвице су биле сакривене у детелини (Прев.).

двоје маказе (Инт.), *шроје сшаре маказе* (И.);

двоје мердевине (Инт.);

Понуда обухвата *двоје комшлейне наочаре* (Инт.). Имају *двоје* или *шроје наочаре* за сунце (И.).

двоје или *шроје новине* (Пол.), *шроје* или *чешворе новине* (Инт.);

двоја носила (Матавуљ, Љ. Симовић), У болесничку собу стигла су *носила*, *двоја* (М. Булатовић). Та *носила* нису била једина. Још *двоја* се појаве (Давичо), *чешвора носила* (Ћопић);

двоје шаншалоне (Инт., Прев.), Од једних *шаншалона* никако не буду *двоје* (И. Секулић). Потребне су ми светлосиве ... *шаншалоне*... *Двоје?* (В. Терић), *троје панталоне* (Пол.), *чешворе шаншалоне* (Нушић); *двоје фармерице* (Инт.), *шроје фармерице* (И.); *двоје фармерке* (И.), *шроје фармерке* (И.); *двоје хеланке* (Инт.), *хеланке* 800 дин. комад, *двоје* за 1500 дин. (И.); *двоје чакшире* (Д. Баранин, Р. Петровић), Обучем нове *чакшире*... *Двоје* сам у прошлим ратовима поцепео (Д. Поповић), *шроје чакшире* (Прев.).

У сету добијате *двоје шашагајке* стандардне и мале (Инт.).

двоје мошорне санке (Инт.), *шроје мошорне санке* (И.); *двоје саонице* (Прев.), Поседају на *двоје саонице* (Ј. Игњатовић), на *шроје саонице* (Прев.), *чешворе саонице* Ростових (И.), *сшо двоје саонице* (И.);

Успеше се уз *двоје сшејенице* (Ј. Мичета). *Двоје камене сшубе* ... извођаху на тријем (С. Матавуљ).

на *двоје шашиге* (Инт., Прев.);

А даће ти *шоке до седморе* (Нар. песма);

Кад се три лѐта (*шроје Тројице*) наврше ... (П. Бокун).

двоја усша (И. Андрић, М. Ковач, З. Петровић, Пол., Д. Ћосић), *чешвора усша* (Г. Куић), *чешвора ошворена шасја усша* (М. Селимовић), за *чешвора усша* (Пол.), *шешора усша* (М. Селимовић), *шешора усша* (Б. Ћосић), за *седмора усша* (Инт.), *осмора усша* (В. Стевановић, Пол.), за *дешешора усша* (В. Стевановић), за *дешешора усша* (Пол.).¹⁶

¹⁶ Бројни придев се често употребљава и за квантификацију парних појмова који означавају функционалне целине истоврсних предмета, делова тела, телесних органа, животиња, група људи и сл., нпр. Сад су ме гледале *двоје очи*, жућкасте и хладне *оба двоје* (М. Селимовић). Нашео је он тамо ... и *двоје нове шшеле* (Ћопић). У авлији [се] играло једно коло а друго на диванани ... грмели су *двоји Цигани* да се чуло на крај касабе (И. Андрић). Занимљиво је да у прва два наведена примера бројни придев има нумеричку вредност 2 (два), а у трећем 1 (један). У Селимовићевом примеру реч је о четири ока (два женина и два мачја), у Ћопићевом о четири нове шшеле, али у

1.2.2. Деклинација бројних придева

Бројни придеви у индиректним падежима најчешће стоје у облику „окамењеног акузатива“. Нису, међутим, ни толико ретки примери с одговарајућим падежним облицима, при чему неки од њих могу бити и резултат лекторских интервенција.

1.2.2.1. Примери деклинираних облика бројног придева у падежним конструкцијама без предлога:

Иштар ... силази у подземни свет, остављајући код сваког од стражара *седмориx вpaйџa* по један од својих украса (Прев.). Седам ... је број *седмориx вpaйџa* и седам кључева (Blic). Отварањем *седмориx вpaйџa*, отвара се целокупност Плавобрадог (Инт.). Изгледао [је простор] као трг затворен *дeвeтoриm вpaйџиmа* (М. Павић).

Потврду да председник владе размишља о повлачењу јавност је добила у писању *тpојиx највeћиx днeвниx нoвиnа* (Пол.). Светомир ... Васић ... учитељ и *тpојиx нoвиnа* стални абонент (Р. Б. Марковић). Ту је ... обичан кафански сто покривен *двојим*, *тpојим нoвиnаmа* (Б. Нушић). Савет [је] пуким праћењем писања *осмoриx нaдрeгиoнaлниx нoвиnа* ... избројао више од 4.700 повреда кодекса (Инт.).

1.2.2.2. Примери деклинираних облика бројног придева у падежним конструкцијама с предлогом:

Искрену *измeђу двојиx вpaйџa* (И. Секулић). Стражари *са обојиx вpaйџa* на кулу повукли су се (И. Андрић), *испpeд чeтвoриx двoкрилниx вpaйџa* (А. Вучо), Тражи од слугу да га одведу ... *изa дeвeтoриx вpaйџa* (Н. Љубенковић). Препадоме његову слушкињу и слугу у загрљају *мeђу двојим вpaйџиmа* (Црњански). *На двојим вpaйџиmа* стајале су углачане златне табле (Прев.). У онима [аутомобилима] *са двојим вpaйџиmа* није лако dospети до задњих седишта (Р. Кузмановић). Ослушкује *пpeд обојим вpaйџиmа* (Б. Станковић). *На седмoриm вpaйџиmа* седам се свих / поређало вођа (Прев.). Књига *o двaнaестoриm вpaйџиmа* (И.).

Констатује да нису чисте ни једне *од двојиx* му *гађа* (Р. Б. Марковић). *на двојим колима* (С. Ранковић), *на двојим обичним колима* (Прев.), *на тpојим колима* (И.), *у тpојим колима* (И.), *на чeтвoримa колима* (И.); Дођоме *у двојим кочијамa* (Прев.).

... *у двојим новинама* (Пол.), *у двојим главним новинама* (И.). Сам [је] најпосле присео, турајући пода се једне *од тpојиx нoвиnа* (Р. Б. Марковић). *са двојим саоницама* (Алас); *из двојиx устџа* (Прев.).¹⁷

Андрићевом о само две групе (што важи и за примере: *двоји пpосиoци* Ј. Веселиновића и *двоји свирачи* Драгана Бабића).

¹⁷ Уп. и: Полако [је] сазнавала да се до тих висина може попети ... *с њомођу двојиx крилa*: рођења и иметка (Прев.). Све сам гледао *двојим очимa* (В. Десница).

1.2.3. Чешћи су примери у којима бројни придев и именица стоје у тзв. општем падежу, „окамењеном акузативу“, пре свега у падежним конструкцијама с предлогом, док су у онима без предлога врло ретки.

1.2.3.1. Беспредложне падежне конструкције:

... Трагови гребања обућом с унутрашње стране *обоја њредња враића* (Инт.). Да избегнемо покретање *двоја кола*, идемо његовим (Пол.). Ради се о донацији *џироја колица* (Инт.).¹⁸

1.2.3.2. Падежне конструкције с предлогом:

Аутомобил је остао блокиран *између двоја враића* (Прев.). Бане ми је рекао да оставим хлеб ... *између двоја враића* (НИН). Застаје у ходнику *између двоја враића* (Д. Ћосић). Мала полица *између двоја враића* (Ив. Стефановић). ... Заробљен *између двоја двокрилна враића* (А. Вучо). Нашао се *исјед двоја враића* (Прев.). Која од *двоја враића*? (И.). Приђе фрижидеру, великом уређају *с двоја враића* (И.), широки ходник *са двоја враића* с десне стране (И.), фрижидери *са двоја враића* (Инт.), Ради се о *двоја враића* на анексу (З. С. Стојановић). *На обоја камионска враића* пише: „... аутопревозник из Белановице“ (Пол.). Морам проминуту *јоред џироја враића* (Р. Кузмановић). Врата воде у кратак ходник *са по џироја враића* са сваке стране (Прев.), четвртасти пајеро *са џироја враића* ... (Н. Цветичанин). Ради се о возилу *са џироја враића* (Пол.). Нови браво производиће се *са џироја и џејџора враића* (И.), седан *са чејџора враића* (И.), колона ... аутомобила *с чејџора враића* (Прев.), Тестирана верзија *са чејџора враића* по функционалности заостаје за „хечбеком“ *са џејџора враића* (Пол.), мерцедес *са шесџора враића* (М. Булатовић), Сањари да направи лимузину *са седмора враића!* (Инт.). Врата ормарића су равног модела, *са двоја враићанца* (Инт.).

Водоинсталатери имају много више алата од *џироја кљештиа* и брусилице (Инт.).

Задржавајући штит од *џироја кола*, остао сам уз њега (Прев.). То су били људи које је задужио да преузму контролу над *двоја кола* (И.). Дошли су по нас четворо *са двоја кола* (Време). Они су кренули ... *са двоја кола* (Црњански). *С двоја кола* се појавили (Мирј. Ђурђевић). Задржавајући штит од *џироја кола*, остао сам уз њега (Прев.). Пред кућом више од *десеџора кола* (Л. Лазаревић).

животиња *с двоја леђа* (Прев.);

Шамика ишчекује, кад ето на *двоје саонице* Полачекови у авлију (Ј. Игњатовић).

Чејџверим очима претраживали смо небеса (С. Куленовић). Мора се *чејџворим очима* гледати (С. Лукић). *Осморим очима* упијали [су] вештину прављења паучине од теста (М. С. Пешић).

¹⁸ У сва три примера имамо значење генитива: *обојих њредњих враића, двојих кола, џиројих колица*.

Возе је *на двоје тџалиге* (Инт.).

Зашао [је] за параван *са њејоре фармерице* (Инт.); сет *од двоје хеланке* (И.).

1.2.4. Специфичну подврсту квантификације бројним придевом чине примери у којима је бројни придев у облику номинатива или (окамењеног) акузатива, а атрибут и именица у генитиву множине (како при квантификацији збирним бројем).

1.2.4.1. Падежне конструкције без предлога:

Постојала су још четвора врата: једна су водила у дневни боравак, друга у кухињу, и *двоја уских враџа* (З. Петровић)¹⁹. Имале су по *двоја насџрамних враџа* (П. Влаховић). Развалити *џридесеј шесџора џодрумских враџа* било је једно... (Прев.).

Двоја ваџрогасних кола узалуд су покушавала да прокрче себи пут (З. Живковић). Прилазни пут и капију препречила су *двоја џаџролних кола* (Прев.). Дошла су још *двоја џаџролних кола* (И.). На улици сам могла да видим ... *двоја других кола* (И.). Мишко Корчагин ... спроводи *двоја воловских кола* пуних сандука (Д. Ћосић). Са локалитета Дупљаја потичу *двоја чувених кулџних колица* од печене земље (Инт.).

Од пртљага има само малу путну торбу с неколико неопходних ствари у њој: бријач ... два пара купањих гађа, *двоје краџких џанџалона* (В. Булић).

1.2.4.2. Падежне конструкције с предлогом:

Стајао је *између двоја блисџавојлавих улазних враџа* (Прев.). У том тренутку отворила су се једна *од двоја дуџлих враџа* (И.). Чепркао [је] око једних *од џроја џреосџалих враџа* на спрату (И. Маројевић). Лифт је стар *са двоја унуџрашњих дрвених враџа* (Прев.). „И приколица је запечађена?“ – „Да, *са двоја великих меџалних враџа*“ (И.). *С џроја враџа окренуџих* ка раскрсници ... стајала је [зграда] између ... бакалнице и ... киоска (И.).

џоред двоја заџрежних кола (А. Тешић). Сеђам се пре неколико година ... муж и жена *са двоја колица џуних* до врха (Пол.).

Једне *од двоје Божџињних санки* ... нашле су се на списку ... распродаје (Инт.).

2. Кванџификација збирним бројем (са именицом у ген. множине)

Иако дуго времена пређуткивана, дискредитована и проскрибована, ова комбинација није ни ретка ни (многима) необична.²⁰

¹⁹ Код овога писца имамо збирни број и бројни придев у истој реченици: Угледао је *чеџворо враџа*, *двоја* са леве, *двоја* са десне стране.

²⁰ И збирни број се употребљава при квантификацији парних појмова (али ређе од бројног придева, а овај опет ређе од лексеме *џар*), нпр.: Имаш *џроје џаџиџа* (Д. Симоновић). Да кажеш мами да обе носите *џо двоје чараџа* (Д. Ћосић) и сл. (са нумеричком вредношћу 2).

двоје врайџа (З. Петровић), *на двоје задњих врайџа* (Прев.), *одељак са двоје врайџа* (Инт.), *Било је неколико врайџа. Троје зајворених* (Г. Петровић), *џроје врайџа* (Мирј. Ђурђевић, С. Магделинић), *чејворо врайџа* (Прев.), *иза чејворо челичних врайџа* (М. Лазански), *на чејворо улазних врайџа* (Д. Баранин), *голф са чејворо врайџа* (Р. Кузмановић), *џејоро врайџа* (М. Петковић), *аутомобил са шестјоро врайџа* (М. Марков), *Проћи ћемо девејоро врайџа, / Ајде за мног и прођи осморо* (Нар. песма). *Врати се у храм са девејоро врайџа* (М. Настасијевић). *Има двадесет седморо врайџа* (М. Ђурђевић).

двоје гајди (Инт.);

двоје гађа (Б. Шћепановић), *двоје џамучних гађа* (Инт.);

Зато би ја од двоје својих *грабљи* саставио једне такве (Инт.). *Имаш фору са двоје грабуља* окренуте леђима једна другој (И.).

Не постоје двоје *исџих женских груди* (Инт.).

двоје гусала (Вл. Ивановић), *џроје гусала* (Инт.);

двоје-џроје бедних двоколица (Прев.);

двоје клешџа (Инт.), *двоје сџомајџолошких клешџа* (И.);

двоје кола (Д. Киш, Мирј. Новаковић, Пол., Црњански), *двоје болничких кола* (Пол.), *Ишли смо увек у мањим групама ... са двоје или џроје кола* (М. Ј. Вишњић), *џроје кола* (В. Огњеновић), *џроје зајрежних кола* из Опова (Пол.), *џроје џразних зајрежних кола* (Прев.), *У дворишту су људи на џроје кола ковчеге товарили* (М. Ј. Вишњић), *чејворо кола* (Мил. Јанковић), *Бог је путовао са чејворо кола* (Прев.), *чејворо џајролних кола* (И.), *џејоро кола* (Б. Пекић, С. Настасијевић), *џејоро вајрогасних кола* (Б. Пекић), *шестјоро кола* (Прев.), *седморо кола* (С. Јаковљевић), *двадесетјоро кола* (Д. Киш), *двадесет и чејворо кола* (И.), *џридесет чејворо кола* (Прев.); *чејворо болничких колица* (Инт., Мирј. Ђурђевић);

џроје кочија (Прев.), *чејворо кочија* (И.);

Виде се двоје *младих леђа* (И. Секулић).

двоје маказа (Инт.), *џроје маказа* (И.);

двоје мердевина (Инт., М. Ковач), *двоје дрвених мердевина*, једне на расклапање ... и једне обичне (Инт.);

двоје наочара (Инт.), *комплет од џроје наочара* (И.);

двоје новина (В. новости, Инт., Пол.), *двоје или џроје новина дневно* (Прев.), *џроје дневних новина* (Р. Миљановић);

Видим да имаш двоје *ногара* и да су различито сложени (Инт.).

двоје оргуља (Инт.), *за двоје оргуља* (ЕК);

двоје џанџалона (Инт., Ст. Пешић, Д. Радовић), *двоје крајџких џанџалона* (В. Булић), *двоје џлајнених џанџалона* (Давичо), *обадвоје џанџалона* (Инт.), *по двоје или џроје џанџалона* (НИН), *џроје џанџалона* (Прев.), *џејоро џанџалона* (Пол.); *двоје џанџалоница* (Инт.); *двоје фармерица* (Инт.); *двоје фармерки* (И.), *џроје фармерки* (И.); *двоје хеланки*; *двоје чакшира* (И.);

двоје моѿорних санки (blic.rs, ЕК), *двоје или ѿроје санки* (Инт.), *ѿроје моѿорних санки* (ckcg.me); *двоје саоница* (danas.rs), *двоје других саоница* (Прев.), *ѿроје саоница* (И.), *ѿѿоро саоница* (М. Марков);

Цела породица је у вратима куће код које се секу *двоје сѿѿѿеница* (Р. Петровић).

двоје ѿаљига (Прев.), *на двоје ѿаљига* (Инт.);

Врх доламе *двоје-ѿроје ѿока* (Нар. песма).

Ми ћемо *ѿроје Тројица* (Духова) провести под страном силом (П. Бокун).

рођена са двоје усѿа и два језика (telegraf.rs), Упечала рибу *са двоје усѿа!* (Инт.), *двоје нових усѿа* (Прев.), *чеѿворо усѿа* (Пол.), Отишао ... у породицу *са ѿѿоро усѿа* (Прев.), Иглом и концем хранио [је] ... *шесѿоро усѿа* (Михиз), *седморо усѿа* (Давичо, Пол.).²¹

3. Кванѿификација основним бројем и бројним именицама

3.1. С обзиром на то да је реч о множинским облицима, употребљавају се пре свега конструкције с основним бројевима од *ѿѿѿ* или више, искључујући двочлане или вишечлане бројеве *са један, два, ѿри* или *чеѿири* на крају. Основни број, као најчешћи нумерички квантификатор, са најширим могућностима употребе, практично је обавезан у случајевима непостојања одговарајућег бројног придева или збирног броја (као што је, нпр., случај с бројевима типа *сѿѿо, дв(ј)есѿа* и сл.):

ѿѿѿ враѿа (Прев.), Путници ће улазити на *шесѿ враѿа*, док су на двоја врата (sic!) постављене аутоматске рампе (Инт.), *са шесѿ враѿа* (Пол.), *Седам враѿа* за седам краљева у манастиру Жича [наслов] (Инт.), *осам враѿа* (Р. Братић), *кроз девѿ враѿа* (А. Лома), *десѿ различѿѿѿ враѿа* (Инт.), *дванаесѿ враѿа* (Вук, Нови завјет), *шеснаесѿ враѿа* (А. Вучо);

Седам враѿѿница Жиче имају свака свог кључара (М. Павић).²²

шесѿ искрѿѿѿних гађа... (Прев.), сет од *ѿѿѿ женских гађѿѿа* (Инт.);

ѿѿѿ гусала (Д. Ћосић), *шесѿ гусала* (Инт.), *1000 гусала* (И.);

ѿѿѿ најбољѿх клеѿѿа од рибље кости (Инт.);

са ѿѿѿ кола (Црњански), „Колико је полицијских кола...?“ „... *Пеѿ* или *шесѿ*“ (М. Булатовић), *шесѿ ѿаѿролних кола* (Прев.), *седам кола* (С. Селенић, Црњански), *десѿ кола* (Ј. Лазаревић, С. Настасијевић), *ѿѿѿнаесѿ кола* (Прев.), *двдесѿ седам кола* (С. Селенић), *ѿридесѿ кола* (Д. Баранин), Ноћас стигло преко *ѿридесѿ кола* болесника (Д. Ћосић), *чеѿрдесѿ кола*

²¹ Вук је у Рјечнику из 1852. г. навео да се у Црној Гори говори и „*двоје ѿѿанѿѿа*, и *двоје ѿѿѿѿа* и т. д., а по осталоме народу казало би се: *двоји ѿѿанѿѿи*, и *двоје ѿѿѿѿе*“ (s. v. двоје). Да је Вук (за Црну Гору) у праву, показује и овај пример из приповетке С. Асановића: Односимо пред црквени праг по *двоје ѿроје носила*. С друге стране, показало се да се овако говори и „по осталоме народу“, истина не свему.

²² Ова именица се јавља и у једнини.

(С. Настасијевић), *йедесей кола* (С. Настасијевић, Д. Ћосић), *седамдесей кола* (С. Настасијевић), *сийо кола* сена (Љ. Симовић), У депоу у ком је било ... *сийо двадесей кола* није остало више од *шездесей* (Прев.);

йей йанийалона (Инт.). Носио је ... зими и по *йей, шесей* некаквих *йанийалона* и јакни (Пол.). Напунила [је кофер] *са седам йанийалона*, пет пари ципела... (И.); *йей фармерки* (Инт.).

Све теже може да прехрани *седам усйа* (Пол.). Снађемо се да нахранимо *десей усйа* (И.). Храни ... *йринаесей усйа* (М. Булатовић). То је *двадесей усйа* што жваћу од трговчеве милости (Прев.), звиждук из *чейрдесей усйа* (С. Булајић).

3.1.1. Уз деклинабилне облике генитива и дат.-инстр.-лок. могућна је употреба и конструкција с основним бројевима *два* (*две ј. двије*), *йри* и *чейири*, будући да ту имамо именицу у облику множине, а не паукалне конструкције:

Наставише истим путем *до двају електйричних гаражних врайа* (Прев.). ... простор *између двају великих сйаклених врайа* (И.).

Како ви то говорите о ... том слатком сусрету *двају усйа* (Прев. Б. Петровић).

Мршава ... кобила вукла је ... кола до врха натоварена плетеним намештајем, *йрима ногарима*... (Прев.).

Занимљиву комбинацију основног броја и бројног придева имамо у једној нар. загонечи:

Царски је град са *седам врайа*: на *двоја* улази све лијепо, на *двоја* звучно, а на *једна* слатко. *Чейвора врайа* су увијек затворена? (Глава, очи, уши, нос и уста) (М. В. Кнежевић).

3.2. Бројне именице (које су морфолошки именице, а значењски бројеви) употребљавају се тамо где не постоји одговарајући бројни придев или збирни број којим би се одређена количина квантификовала:

шездесей хиљада вешала (А. Диклић);

Ујутро ме је облачила у *сийоийину гаћа* и џемпера (Д. Боаров).

конвој *од сийоийину кола* (Пол.), На аеродрому ... налазило се преко *сийоийину кола* хитне помоћи (Инт.). Чудан је коњиц у тате мога / ... / за собом вуче *сийоийину кола* (Ћопић). Поворка *од хиљаду кола* кретала се у дубоком ... ћутању (Пекић), *хиљаду и више кола* (Б. Петровић);

једно тело *са сийоийину усйа* (Пекић), *Хиљаду усйа* говори о ... умилноме покрету ... играчице (Ћ. Јакшић). Вода се *с хиљаду малих усйа* кикоће (Г. Олујић).

3.2.1. Уобичајене су и комбинације *основни број + бројна именица*:

Дарије [је] већ искупио ... *две сийоийине борних кола* (С. Настасијевић). Из Русије ... долази за Србију *чейири сийоийине кола* оружја (Д. Баранин). Каткада је по *седам-осам сийоийина кола* застало (Ћ. Јакшић). Стигло је *седам*

до осам *сѣоѣина рабаѣијских кола* (Јб. Симовић). Продаје аутомобила ... су опале ... далеко испод просека од 17 милиона кола годишње (ЕК).

4. Аѣроксиматѣвна (ѣприближна) квантѣфикаѣја

4.1. Овај тип квантѣфикаѣје, којѣ се семантички налази на граници између нумеричке и ненумеричке, врши се најчешће тзв. апроксимативним (приближним) бројевима изведеним од бројне основе суфиксом *-ак*.²³

десетѣак враѣа (Д. Радовић); *десетѣак кола* (Д. Баранин, *Време*, Инт., А. Тешић), приватна гаража ... са местима за *десетѣак кола* (Прев.), *десетѣак заѣрежних кола* (А. Тешић), *двадесетѣак кола* (В. Булић, С. Настасијевић, Прев.), *ѣридесетѣак кола* (М. Миланковић), *ѣедесетѣак кола* (Д. Ћосић), пред *ѣедесетѣак ѣолоѣтворених усѣа* (М. Мајић), *сѣоѣинак* ... *дневних новина* (Пол.).²⁴

4.2. Значењски је блиска претходној групи конструкѣја с изведеницом *десетѣина* када је у једнини, нпр.:

Десетѣина кола с рањеницима ... поче да скреће у дворишта (Прев.).

4.2.1. Када је та изведеница у множини, преовлађује значење неодређеног мноштва, па се такво квантѣфиковање не може сврстати у нумеричко:

Не знам како ћу извући живу главу из „рупе“ са на *десетѣине мешѣалних враѣа* (Б. Граховац). Девојка купује на *десетѣине боксерских гаѣа* (С. Басара). Ту су изложене и на *десетѣине наѣви* за мешење хлеба (Пол.). Кад изговори „амин“ ... *десетѣине усѣа* шапатом то понављају (С. Божовић).

4.3. Ни самостално употребљени множински облици бројних именица типа *сѣоѣина*, *хиљада* итд. не спадају у бројеве (као врсту речи), што значи да се и у следећим примерима ради о ненумеричкој квантѣфикаѣји:

Сѣоѣине ѣаких наказних двоколица појавише се у Паризу (С. Басара). *Сѣоѣине кола* вуку заплењене ствари (Д. Баранин). *Сѣоѣине сељачких кола* ... вукло је свакодневно храну (И.). Десетине аутобуса и *сѣоѣине кола* која долазе закрче ту деоницу (Инт.). *Хиљаде кола* ... су нагрнула из чирских села (Прев.). Мали Тумеј је посматрао стотине *широких леѣа* (И.). Неке од тих прича су ... прошле кроз *сѣоѣине усѣа* и руку (М. Капор). Смрад се шири на хиљаде страна, у *хиљаде усѣа* (А. Југовић).

²³ Овај тип квантѣфикаѣје није много продуктиван, између осталог а и због ограничења у творби изведеница с бројном основом и суфиксом *-ак*.

²⁴ Апроксимативни бројеви најчешће се употребљавају уз именице које значе неку мерну јединицу, посебно временску, нпр. *десетѣак минуѣа*, *ѣетѣнаесѣак дана* и сл.

5. Завршне најомене

5.1. У овом прегледу типова, модела нумеричке квантификације наведени су, прво и не случајно, примери квантификације бројним придевом, као што су *двоја враиша*, *троје њаналоне* и сл. Овај тип квантификације заступљен је у великој мери у свим функционалним стиловима, а посебно у језику књижевности.²⁵ Многобројни наведени примери показују да тај модел није ни застарео (како га у новије време квалификују поједини угледни српски лингвисти)²⁶, нити сведен само на бројне вредности од 1 до 4 (мада је ту најчешћи).²⁷ Посебни деклинабилни облици у индиректним падежима прилично су ретки и делују помало „књишки“, мада се употребљавају како у конструкцијама без предлога тако и у онима с предлогом. С друге стране, ретка употреба облика „окамењеног акузатива“ у индиректним падежима без предлога типа „покретање *двоја кола*“ (уместо „покретање *двојих кола*“) вређа језичко осећање сваког новоштокавца, па и аутора овога чланка.²⁸

Необичне су конструкције типа *двоја уских враиша*, које тешко да спадају у књижевни језик.

5.2. Следи квантификација збирним бројем (нпр. *двоје наочара*, *седморо усџа* и сл.), по ауторовј грађи ређа од претходне²⁹, али такође добро засведочена, посебно на интернету (чији је језик обично близак

²⁵ У некој, али тешко утврдивој мери то може бити и резултат лекторских или редакторских интервенција, нормативистичких ставова већине наших граматичара, као и (у новије време) препорука бројних језичких сајтова на интернету.

²⁶ Не могу бити застарели примери са интернета, који је, мерено брзином језичких промена, настао „јуче“, одакле су, иначе, примери узимани само кад није било других, бољих. Сви примери из новина из овога су века, а од оних из књижевних дела огромна већина је из друге половине XX или с почетка XXI в., нпр. Љ. Арсић, С. Басаре, В. Булића, М. Видојковића, М. Витезовића, М. Капора, М. Маркова, В. Стевановића, Д. Стојиљковића, Мил. Тешића, М. Тохолја и многих других писаца, а да не говоримо да су у раду наведени бројни примери из дела најбољих савремених српских писаца, као што су Андрић, Црњански, Селимовић, Ћосић, Булатовић, Селенић...

Узгред да кажемо да нису застареле ни конструкције типа *њонети двоје цијеле*, *имати троје чајџе* и сл., мада је у оваким случајевима чешћа квантификација лексемом *џар* него бројним придевом или збирним бројем.

Јесу застарели *двоји џросиоци* и сл., али више као појава а мање због начина квантификације.

²⁷ Томе узрок више лежи у реалности него у језику. Ко то, нпр., има (или је у прилици да броји) *шеснаестпоре рогуље* (за које, иначе, немамо ни једну једину потврду), *једесет шестпоре виле* или *двесија једесет троје њанишаноне*?

²⁸ У таквим случајевима много је боље употребити одговарајући падежни облик бројног придева или преобликовати исказ.

²⁹ У Електронском корпусу МФ (који се, иако врло користан, не може у потпуности сматрати репрезентативним, јер је једностран) *јештора враиша* јављају се 10, *иешпора враиша* 5 пута, *двоја кола* 47, а *двоје кола* 3 пута.

разговорном) и језику штампе, а заступљена је и у књижевним делима значајних писаца као што су Давичо, Киш, Пекић и други. Ту чињеницу морају уважити и аутори школских, дескриптивних и нормативних граматика српског језика, али не тако што ће дезавуисати квантификацију бројним придевом као, још увек, примарну.

5.3. Квантификација основним бројем (нпр. *йей гусала, седам кола*) ограничена је на вредности веће од *йей* (осим у деклинабилним облицима индиректних падежа типа *двају усїа, їрима ногари-ма*) и није толико честа као претходна два модела. Међутим, једина је могућна у случајевима непостојања бројног придева или збирног броја (нпр. *сїю кола, хиљаду усїа*).

5.4. Најређа је, али не и сасвим ретка, квантификација тзв. апроксимативним бројевима типа *десейак кола*, коју аутор иначе не сматра нумеричком, а наведена је у раду због чињенице да неки граматичари лексеме типа *десейак* сматрају бројевима, макар „у ширем смислу“.

СКРАЋЕНИЦЕ ИЗВОРА

ЕК – Електронски корпус савременог српског језика Математичког факултета у Београду (одакле су неретко узимани и примери из новина, најчешће из Политике); И. – исти извор као у претходно наведеном примеру; Инт. – пример преузет са интернета; НИН – Недељне информативне новине; Пол. – Политика, дневни лист; Прев. – пример из преведеног књижевног дела (или из више њих)

ИЗБОР ИЗ ЛИТЕРТУРЕ

- Бадурина–Прањковић 2016: Lada Badurina, Ivo Pranjković, Kvantifikacija u imenskim skupinama, *Jezikoslovlje* 17/1–2, Zagreb, 89–100.
- Зељић 2016а: Горан Зељић, *Морфолошко-семантичке карактеристике бројева у српском језику*, Београд: Учитељски факултет.
- Зељић 2016б: Горан Зељић, Бројни придеви, *Српски језик* XXI, Београд, 641–656.
- Зника 2005: Marija Znika, Kategorija brojivosti u hrvatskom jeziku, *Fluminensia* 17/1, Rijeka, 39–52.
- Ивић 1983: Милка Ивић, Избројивост онога што именица означава као граматички проблем, у: Милка Ивић, *Лингвистички огледи*, Београд: Просвета, 1983, 9–36.
- Јовановић 2018: Владан Јовановић, Збирни бројеви у граматици и лексикографији, *Научни састајник слависта у Вукове дане* 47/1, Београд, 85–96.

- Маринковић 1998: Небојша Маринковић, Апроксимативни бројеви у систему врста речи, *Научни сасиџанак славистиџа у Вукове дане* 27/2, Београд, 177–182.
- Пипер 1982: Предраг Пипер, О типовима квантификатора у српскохрватском језику, *Научни сасиџанак славистиџа у Вукове дане* 11, Београд, 93–103.
- Пипер 2009: Предраг Пипер, Српски језик, у: Вјара Малџијева, Зузана Тополињска, Маја Ђукановић, Предраг Пипер, *Јужнословенски језици: грамаџичке сиџрукџуре и функције*, Београд: Јасен, 379–552.
- Пипер и др. 2005: Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић, *Синџакса савременог срџског језика. Просџа реченица*, у ред. Милке Ивић, Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига – Нови Сад: Матица српска, 2005.
- Пипер–Клајн 2015: Предраг Пипер, Иван Клајн, *Нормативна грамаџика срџског језика*, Нови Сад: Матица српска, 2015.
- Стефановић 2014: Aleksandar Stefanović, Kvantifikacija imenica pluralia tantum, u: *Sarajevski filološki susreti II: Zbornik radova*, I, Sarajevo, 54–67.
- Стефановић 2017: Александар Стефановић, Деклинација збирних бројева и бројних придева, *Научни сасиџанак славистиџа у Вукове дане*, Београд, 213–224.
- Суботић 1998: Љильана Суботић, О категорији броја код именица (pluralia tantum), *Научни сасиџанак славистиџа у Вукове дане* 28/2, Београд, 87–95.
- Тафра 1989: Branka Tafra, Što su brojevi?, *Rasprave ZJ IFF* 15, Zagreb, 219–237.
- Томић 2019: Бојана Томић, *Именске речи које се јављају само у множини у срџском језику*, докторка дисертација, Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду [у pdf формату].

Мирослав Б. Николич

КАК В СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ СЧИТАЕТСЯ ТО, ЧТО ОБОЗНАЧАЮТ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫЕ PLURALIA TANTUM?

Р е з ю м е

В работе дан обзор моделей, типов нумерической квантификации содержания существительных, имеющих (или, когда они имеют) только множественное число, в том числе, например, *враџа, кола, усџа*,

јанѝјалоне и т. п. Каждую из этих моделей иллюстрирует материал литературных произведений и прессы или материал, подобранный в Интернете. Самой частотной квантификацией является квантификация численными прилагательными, в том числе *двоја враѝја, ѝпроје јанѝјалоне* и т. п. За ней следует квантификация собирательными числительными, например, *двоје наочара, седморо усѝја* и т. п. Квантификация количественными числительными (например, *јееѝ гусала, седам кола*) ограничивается количеством, которое больше числа пять и она не частотна как предыдущие две модели. Между тем она только и возможна в случаях, когда не имеется численное прилагательное или собирательное числительное, например, *сѝо кола, хиљаду усѝја*. Обладая переходными признаками, между нумерической и ненумерической находится квантификация т. н. аппроксимативными числительными типа *десеѝјак кола* и т. п.

Ключевые слова: сербский язык, грамматика, морфология, существительные *pluralia tantum*, квантификация, имена числительные.

УДК 811.163.41'366.54
821.163.41.09-1 Петровић Његош П.

Оригинални научни рад
Примљено 21. септембра 2021. г.
Прихваћено 20. августа 2022. г.

РАДМИЛО Н. МАРОЈЕВИЋ*
(Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за славистику)

РЕКОНСТРУКЦИЈА ГРАМАТИЧКИХ ДИЈАЛЕКТИЗАМА КАО ЛИНГВОТЕКСТОЛОШКИ ПРОБЛЕМ (НА ГРАЂИ ЊЕГОШЕВИХ ПЈЕСНИЧКИХ ДЈЕЛА) (I)

У овом раду** разматрају се граматички дијалектизми на грађи Његошевих поетских текстова. Корпус за истраживање чине три спјева (*Горски вијенац*, *Луча микрокозма* и *Шћейан Мали*), романса *Ноћ скупиља вијека*, споменарска пјесма „У врстама таинственим...“, пјесма-честитка (за Нову годину) *Поздрав србском роду* из које је пјесник узео мото за *Шћейана Малог*, пјесма у слободном стиху *Духовно завјештање* (из *Тестијамента*) те медитативне пјесме у прози из *Биљезнице*. У раду се дијалектизми посматрају и са два посебна аспекта – с аспекта односа према типу књижевног језика и с аспекта односа према руским утицајима, евидентним и могућим.

Кључне ријечи: акузатив у функцији локатива, акузатив у функцији инструментала, дистанцирање од дијалектизма, хомонимија замјеничких падежа.

0. ПРИСТУП

0.1. Бројни су примјери у којима пјесник узајамно замјењује падеже кретања и падеже мировања именица и с њима конгруентних придјевских ријечи, као и неке замјеничке облике. Ти примјери нису занимљиви само с аспекта пјесниковог идиолекта него и с аспекта типа књижевног језика

* radmilo@mail.ru

** Рађено у оквиру научног пројекта „Пјесничка дјела Петра II Петровића-Његоша у оригиналу и руским преводима“ Института за славистику и филологију Паневропског универзитета Апеирон у Бањој Луци.

који Његош примјењује (и с аспекта епохе и школе којој пјесник припада). У том смислу су нарочито индикативни примјери у којима пјесник замјењује – или пак не замјењује – дијалектизме аутографа књижевним облицима првог издања (ово се односи на први дио *Горског вијенца*, тј. на онај дио спјева чији је рукопис сачуван). Пошто размотримо примјере у аналитичком дијелу рада, у „Исходима“ као синтетичком дијелу рада расправићемо питање статуса дијалектизама у књижевном језику којему Његош припада [види т. 7.1].

0.2. Уз једну групу примјера^â (из *Луче микрокозма*) даје се сажета али прецизна семантичка анализа именица чији се падежни облици описују. То чинимо како бисмо указали на дијапазон употребе граматичких дијалектизама и на њихово коришћење и у појмовно-семантичким сферама у којима је опозиција „правац : мјесто“ јасно диференцирана (а не само у прелазним случајевима).

0.3. У неким примјерима дијалектизам се укршта с евидентним русизмом, тј. с руским језичким утицајем у најширем смислу (најчешће лексичким, али понекад и граматичким), или с могућим утицајем руског језика на конкретну језичку јединицу нашега (= српскога) пјесника. (Прономинална замјена адјектонима не користи се само у именовању језика по обрасцу *наш језик* (= српски језик) него и у другим случајевима.) Питање укрштања русизама и дијалектизама расправићемо синтетички у „Исходима“ [види т. 7.2].

0.4. Граматички дијалектизми који су предмет овога рада описани су, у одговарајућем корпусу, у критичким издањима *Горског вијенца* (Маројевић 2005), *Луче микрокозма* (Маројевић 2016), *Биљезнице* (Маројевић 2017) и *Шћейана Малог* (Маројевић 2020), и на та тумачења се у раду и позивамо. Она се овдје обједињују цјеловитости ради и ради бољег увида у разматрана питања (а и како би била доступна стручној јавности која не мора располагати наведеним издањима Његошевих дјела).

1. Акузатив у функцији локатива

1.1. У Његошевим дјелима као граматички дијалектизам посвједочен је, последије глагола мировања, облик акузатива у функцији локатива с предлозима у и на, као и неке друге конструкције. Овај граматички дијалектизам описан је у критичким издањима *Горског вијенца* (Маројевић 2005: 303), *Луче микрокозма* (Маројевић 2016: 272–274), *Биљезнице* (Маројевић 2017: 419) и *Шћейана Малог* (Маројевић 2020: 558–562). При том се издваја неколико типова односа (основну класификацију дајемо према примјерима из *Шћейана Малог*), од којих су четири основна и четири специфична.

(1) П р и о д н о с: код Његоша акузатив с предлогом у – у савременој семантичкој интерпретацији локатив са истим предлогом; таквих је 50 примјера у *Шћепану Малом*, међу њима и овај у 490. стиху:

то се зачу ў рāвнў Рāсију
да ти спремих велике поклоне –
[ШМ 490–491].

У текстолошким напоменама уз критичко издање примјери се објашњавају на сљедећи начин: дијалектизам, акузатив у значењу локатива ‘(у) равнoј Расији’, тј. у Рашкој.

Овај тип граматичких дијалектизама заступљен је са два примјера и у пјесми *Поздрав србском роду* (из које је узет мото *Шћепана Малог*, па је наводимо као прилог спјева), међу њима је и онај (у завршном, 74. стиху) у којем је књижевни локатив (у *гробници*) пјесник у р у к о п и с у исправио дијалекатским акузативом (у *гробницу*):

Ко л на мајку своју родну хўлї
на њега се страшно и јāростнō
ломи вјѣчнā родитељска клетва –
прах ће његов бўрѣ хўљѣнија
волнōвати вјечно у гробниц[у]!
[ПСР 70–74].

Такав је један примјер и у медитативној пјесми у прози из *Биљезнице*: Слово је божије зачало миране у просторе [МПП 9, ‘(у) просторима’, тј. у просторствима].

Навешћемо, као илустрацију, и два примјера из *Горског вијенца* (иначе су у овом спјеву посвједочена укупно 82 случаја и један у *Посвети*):

Већ је ў крв она прекупата –
[ГВ 64 (‘у крви’)];

затријеће сјѣме у одиву.
[ГВ 83 (‘у одиви’)].

У *Лучи микрокозма* овај однос је представљен са 25 примјера, од којих се неки понављају. Лексичко-семантички дијапазон примјера опишаћемо према овом дјелу, првом које улази у наш корпус.

1° Именица значи објекат у свемиру: (у) *свāкї шār* – ак. у зн. лок. ‘(у) сваком шару’ [ЛМ 1317]; (у) *свāкојѣ нѣбо* – ‘(у) свакојем небу’ [ЛМ 1319]

2° Именица значи простор у природи (на Земљи или на небу): (у) *цвѣйѣйнѡ лѡно ѣрѣродино* – ‘(у) цвијетном лону природином’ [ЛМ 33]; (у) *ѣрѡсѣоре* – ‘(у) просторима’ [ЛМ 918]; (у) *ѣрѣдјеле* – ‘(у) предјелима’ [ЛМ 962, 1237]; (у) *ѣдѡла нѣбеснѡ* – ‘(у) пољима небесним’ [ЛМ 1502]; (у) *ѣдѡла ѣдемскѡ* – ‘(у) пољима едемским’ [ЛМ 2135]

3° Именица значи водени или ваздушни објекат: (у) *ѣуѣину нѡшу* – ‘(у) пучини нашој’ [ЛМ 145]; (у) *вѡздѡх* – ‘(у) въздуху’ [ЛМ 692]

4° Именица значи грађевински објекат: (у) *свѡју ѣдѡрину* – ‘(у) својој торини’ [ЛМ 1929]; (у) *ѣалѡшу* – ‘(у) палати’ [ЛМ 1933]; (у) *хрѡм* – ‘(у) храму’ [ЛМ 2200]

5° Именица указује на начин налажења или премјештања у простору: (у) *ѣиѡкѣ свѡје кѡловрѡше* – ‘(у) широким својим коловратима’ [ЛМ 803]; (у) *гѡсѣѣ гѡмиле* – ‘(у) густим гомилама’ [ЛМ 952]; (ѡ) *лѣѣ* – ‘(у) лету’ [ЛМ 1339]; (у) *лѡѣѣ вѣхѡре* – ‘(у) љутим вихорима’ [ЛМ 1738]

6° Именица се посредно односи на лице, на његово тијело или на физичко стање његово: (у) *смрѣнѡ ѣрѡшину* – ‘(у) смртној прашини’ [ЛМ 139]; (у) *лѡѣѣ рѡне* – ‘(у) љутим ранама’ [ЛМ 1485]

7° Именица означава апстрактни појам: (у) *цѡрсѣво* – ‘(у) царству’ [ЛМ 565, 817]; (у) *нѣдра мрѡчносѣи* – ‘(у) њедрима мрачности’ [ЛМ 924]; (ѡ) *зло* – ‘(у) злу’ [ЛМ 1186]

8° Није облик именице него личне замјенице женског рода трећег лица јединице: (ѡ) *нѡ* – ‘(у) њој’ [ЛМ 1283]

(2) Д р у г и однос: код Његоша акузатив с предлогом **на** – у савременој семантичкој интерпретацији локатив са истим предлогом; таква су 32 примјера у *Шћейану Малом*, међу њима и ова два у 2685. стиху:

Ми ни нѡ пѡт ни нѡ дом оставмо
на пѡтрѡку свијѣма мукама,
само што [с] злѡм и [с] стрѡшнѡм осветом
жѣвујемо у овим горама.

[ШМ 2685–2688].

У текстолошким напоменама уз критичко издање примјери се објашњавају на следећи начин: дијалектизам, акузатив у значењу локатива ‘(ни на) путу (ни на) дому’, тј. ни код куће.

У медитативној пјесми у прози из *Биљезнице* евидентирали смо са овим типом односа три примјера (у два контекста): Човјек, усамјен, на високу гору, ноћу без мјесеца, небесна тијела види ђе се весело движу, мѡре ђе се игра на сребрне валове, и он како изгубјеник нѡ гору ћути [МПП 1, ‘на (високој) гори’, тј. на брду]; рашта не знам тѡј’ну онога си-

јатеља којему на нашој земљи зрна падају, а на друге се цвјета и вјечни плод производи? [МПП 14, '(на) другим (земљама)], и три у романси *Ноћ скућѣ вијека*. Примјере из ове пјесме наводимо у контексту дистиха као минималне строфичне структуре; први је у стиху 7^a (у иницијалном осмерцу):

нǎ гр̃м славуј усамљени
 армòничку пјѣсну пòјѣ,
 мушице се огњевитѣ
 кǎ комѣте мале рòјѣ.
 [НСВ 7–8, '(на) грму'],

други у стиху 9^b (у финалном осмерцу):

Јǎ зǎмишљен пред шатором
 на шарени ћилим сјѣдѣм
 и с погледом вни̃мателни̃м
 сву дивоту ову глѣдѣм.
 [НСВ 9–10, '(на) шареном
 ћилиму']

и трећи у стиху 48^b (у финалном осмерцу):

сњѣжана јој пр̃са кру̃глǎ
 а стрецају свѣтѣм пламом,
 дв'јѣ слòновѣ јǎбучице
 нǎ нѣх дѹбѣ [с] слàткòм мǎмòм.
 [НСВ 47–48, '(на) њима'].

Навешћемо, као илустрацију, и два примјера из *Горског вијенца* (иначе су у овом спјеву посвједочена укупно 54 таква случаја и један у Посвети):

На трон сјѣдѣш неправо узети,
 [ГВ 56 ('на трону')];

мунар дѹбѣ на крст раздробљени!
 [ГВ 59 ('на крсту')].

За предлошко-падежну везу *на сан* у стиховима:

Нǎ чудо сам њ̣ јǎ нǎ сан био
 [ГВ 1332];

Ја сам Озра ноћас нǎ сан гледа.
 [ГВ 1341];

виђех на сан Драшка поповића;
[ГВ 1378];

ноћас на сан Обилић пролѣће
[ГВ 2383]

Жарко Л. Ђуровић каже: „Umjesto konstrukcije **u snu**, Njgoš koristi konstrukciju prijedloga **na** i akuzativ imenice **san**“ (Ђуровић 2002: 107). Ријеч је ипак о фразеологизму *на сан* (бити, гледати, видјети итд.) и изворној употреби акузатива, која се среће и у говорима у којима се локативна и акузативна употреба с предлозима *у, на* јасно разликују.

У *Лучи микроkozma* овај однос је представљен с 31 примјером, од којих се неки понављају. Лексичко-семантички дијапазон примјера описаћемо према овом дјелу, првом које улази у наш корпус.

1° Именица значи објекат у свемиру: (на) *уреднā кōла и рѣдове* – ак. у зн. лок. ‘(на) уредним колима и редовима’ [ЛМ 833]; (на) *свѣ сјајнѣ мїрове* – ‘(на) свим сјајним мировима’ [ЛМ 906]; (на) *нѣбо* – ‘(на) небу’ [ЛМ 1167]; (на) *узанō свѣје ѿоднѣбије* – ‘(на) узаном своме поднебију’ [ЛМ 2054]

2° Именица значи простор у природи (додуше, на небу): (на) *равнїне* – ‘(на) равнинама’ [ЛМ 738, 1154]; (на) *ѿдѣла небеснā* – ‘(на) пољима небесним’ [ЛМ 1449]; (на) *ѿишїрнѣ небеснѣ равнїне* – ‘(на) опширним небесним равнинама’ [ЛМ 1365]

3° Именица значи водени објекат: (на) *їзвор* – ‘(на) извору’ [ЛМ 564]; (на) *вāлове шїхѣ, бѣсконечнѣ, зāйāъене* (огњем бесмртнијем) – ‘(на) валовима тихим, бесконачним, запаљеним (огњем бесмртнијем)’ [ЛМ 566–567]

4° Именица значи грађевински објекат: (на) *гроб* – ‘(на) гробу’ [ЛМ 593]; (на) *крїстїаїлнї шāшор* – ‘(на) кристалном шатору’ [ЛМ 812]; (на) *шрōн* – ‘(на) трону’ [ЛМ 871]; (на) *їрѣстїбл* – ‘(на) престолу’ [ЛМ 1319]

5° Именица значи средство премјештања у простору: (на) *свїјейлā и ѿгњенā крїла* – ‘(на) свијетлим и огњеним крилима’ [ЛМ 555]; (на) *зѣфїрна крїла* – ‘(на) зефирним крилима’ [ЛМ 802, 802, 1399]; (на) *зѣфїрнā разљуђенā крїла* – ‘(на) зефирним разљуђеним крилима’ [ЛМ 1778]; (на) *ѿгњенā крїла* – ‘(на) огњеним крилима’ [ЛМ 1806]; (на) *ѿгњенѣ свѣје кōлеснице* – ‘(на) огњеним својим колесницама’ [ЛМ 888, 2103]; (на) *слōмјенѣ свѣје кōловрāше* – ‘(на) сломљеним својим коловратима’ [ЛМ 944]

6° Именица значи оружје и опрему: (на) *њїхова кōйла и стїријеле* – ‘(на) њиховим копљима и стријелама’ [ЛМ 658]; (на) *свїјейлѣ вѣјнїчкѣ шїшїйїове* – ‘(на) свијетлим војничким штитовима’ [ЛМ 659]

7° Именица значи лице, психичку категорију или дио тијела: (на) *дѹшу* – ‘(на) души’ [ЛМ 18, 2039]; (на) *лице* – ‘(на) лицу’ [ЛМ 1015]; (на) *ѡбѡј образ* – ‘(на) твом образу’ [ЛМ 1224]; (на) *свѣ ѡстѡле* – ‘(на) свим осталим’ [ЛМ 1224]

8° Именица означава апстрактни појам: (на) *злѹ сѹдбу* – ‘(на) злој судби’ [ЛМ 1351]

(3) Тр е ћ и однос: код Његоша акузатив с предлогом **по** – у савременој семантичкој интерпретацији локатив са истим предлогом. Такав је само примјер из 589. стиха *Шћейана Малог*:

ко ће слабе извест Талијанце
на литице ваше непрегледне,
које су се свуда нака́пи́ле
по грѣнице дѹжда млетачкога,
[ШМ 586–589],

који снабдијевамо текстолошком напоменом: дијалектизам, акузатив у значењу локатива ‘(по) границама’. Мања је вјероватноћа да је ово граматички русизам, семантички акузатив с предлогом *по* у значењу ‘(све до) граница’, па на ту могућност у текстолошкој напмени уз критичко издање нисмо ни указали као на алтернативно тумачење.

(4) Ч е т в р т и однос: код Његоша генитив с предлогом **у** – у савременој семантичкој интерпретацији датив с предлогом *к*. Такав је само овај примјер из 3070. стиха *Шћейана Малог*:

с сваке стране доушѡвајѹ ми
да је Мѡсков некакав из Мѡра
изишао и ѹ вѡс дошао,
[ШМ 3068–3070],

који снабдијевамо напоменом: дијалектизам, генитив у значењу датива ‘(к) вама’.

1.2. Посебно ћемо размотрити мјешовите односе и друге специфичне случајеве.

(1) П р в и мјешовити однос: код Његоша акузатив с предлогом **на** – у савременој семантичкој интерпретацији локатив с предлогом *у*, издвајамо најприје у 174. стиху *Шћейана Малог*:

и он главом испред свога двора
шеташе се тамо и овамо
сав у срми и у чистом злату,
крѡткѹ пушку на рѹке носаше.
[ШМ 171–174].

Примјер се објашњава широм употребом предлога у уз облике именице *рука* у савременом језику у поређењу са старијим типом језика.

Друга два примјера су у 3381. стиху *Шћейана Малог*:

Кòд нàs кривце пушкама гађају,
пушком нà тр̑к како 'тйцу нà лёт.

[ШМ 3380–3381].

Овај примјер се објашњава тиме што је предлошко-падежна веза развила адвербијално значење начина, али је и то дијалекатска црта.

Трећи примјер реконструишемо само алтернативно, у посвети пјесме „У врстама таинственим...“ из *Биљежнице*: (на) *аљбум* (Балашевим) – '(у) *аљбуму*' (Балашовима) [УВТ]. Друго тумачење је вјероватније: русизам – акузатив намјене с предлогом *на* у значењу акузатива с предлогом *за*.

У *Лучи микрокозма* овај однос је представљен са два иста примјера (на *гòмиле* – 'у *гомилама*') у 743. и 1484. стиху:

„Видиш“, каже, „оне легионе
те су близу горе тронòноснѐ
по равнини што су на *гомиле*
до бреговā р'јѐкѐ бесмртија –
оно су ти густе легиони
Михаила пр̑вопрѐстòлнòга:

[ЛМ 741–746 '(у) *гомилама*'];

с òб'јѐ стране бѐсмртнѐ војнике
на *гомиле* видиш пòваљенѐ,
сви у л̑утѐ ране огрезнули –

[ШМ 1483–1485 '(у) *гомилама*'].

(2) Д р у г и, обрнути мјешовити однос: код Његоша акузатив с предлогом у – у савременој семантичкој интерпретацији локатив с предлогом *на*, није заступљен у *Лучи*, али јесте у *Горском вијенцу*, у два случаја (оба изискују коментар).

У 1608. стиху:

нò свāк дига у пазар хаљине
и кренуо кā дā воду гази!

[ГВ 1608–1609]

предлог се разликује само у нијанси значења 'унутар пијаци, унутар пазаришта'; с глаголима *доходийи* (тј. долазити), *излазийи* (а тако би било и с глаголом *силазийи*) и Његош је користио предлог *на*:

у Боку су једни доходили
из Талије, или откуд друго,
на наш пазар исти излазили,
[ГВ 1584–1586].

Овај посљедњи стих завређује објашњење, које смо ми и дали у критичком издању: фраз[еологизам] ‘(на) сам наш пазар (излазили)’ (Маројевић 2005: 132). Али коментар треба допунити: Црногорски пазар је био на сјеверној страни изнад Котора, па су мађионичари (и становници Котора) на пазар *и з л а з и л и* (из града), а Црногорци су на њега *с и л а з и л и* (с ловћенских падина).

Предлошко-падежна група из 2092. стиха:

Чудна попа, јади га нѐ бѝли,
ѿ свијет га оваквога нема!
[ГВ 2091–2092]

овако је прокоментарисана у текстолошкој напмени критичког издања: (ѿ) *свијетѝ* – ак. у зн. лок. ‘(на) свијету’, овдје фразеологизиран. И управо ова фразеологизација условила је разлику у семантичкој интерпретацији. У друга два (нефразеологизирана) примјера и у савременој семантичкој интерпретацији користи се предлог *у*:

Буди ли се ти та̀кѡ проричеш,
мишљаху ли ѿ свијет за ко̀га?
[ГВ 1501–1502];

крст од огња жива направише!
Ох диван ли бјеше погледати:
ѿ свијет га јошт није таквога
ни ко чуо нити ко видио!
[ГВ 175–178].

(3) *А л т е р н а т и в н о*: или као дијалектизам, или као нормативна употреба акузатива с предлозима *у* и *на*, интерпретирају се три примјера.

Два су таква примјера с предлогом *у*. Једно је предлошко-падежна веза (у) *Хѣрцеговину* у 277. стиху *Шћейана Малог*:

Кад вѝд’јѣшѣ жбѝри и ѱводе
штѡ жељкујем и куд ми је срце,
ишћерај ме у Херцеговину
[ШМ 276–278],

која се може интерпретирати као семантички локатив, ако се пође од тога да су Шћепана истјерали у (самој) Херцеговини (питање г д ј е?), и онда је она дијалектизам, или као семантички акузатив, ако се пође од тога да су га заправо протјерали у Херцеговину (старо питање к а м о ?).

Друго је предлошко-падежна веза (у) *плòтину* у 878. стиху *Шћепана Малог* у саставу фразеолошког жанра у с т а љ е н о г п о р е ђ е њ а:

хоћу да знам – крили ал не крили! [...]
 Враг ће знати ће се он налази!
 Кад је твоја сила наринула,
 сакрио се кâ ћук у плòтину –
 не знамо му смрти ни живота.

[ШМ 875–879],

у коме се глагол кретања може десемантизовати а перфекат добити резултативно значење (гдје се налази сакривен), али то није обавезно.

С предлогом *на* је предлошко-падежна веза (на) *вâше брèгове* у 13. стиху *Шћепана Малог*:

отворте се витешке гробнице,
 сâмâ славо, сâмò прибјежиште,
 пò Кòсову, србскијех јунакâ –
 ево зòрè на ваше брегове
 да нам општу обâс'јâ светињу
 њ амàнет наше народности;

[ШМ 10–15],

која се може интерпретирати као семантички локатив, ако се зора већ налази 'на вашим брeговима', фигуративно (као семантички русизам) 'на вашим обалама', и онда је она дијалектизам, или као семантички акузатив, ако зора тек стиже (или треба да стигне) 'на ваше обале', и онда би то била нормативна употреба.

(4) Издвајају се конструкције које се налазе у процесу фразеологизације и оне које су транспозицијом прешле у одговарајуће фразеолошке жанрове.

Предлошко-падежне конструкције у процесу фразеологизације снабдијевају се напоменом „фразеологизирани акузатив и у значењу локатива“. Таква су два израза у истом значењу.

1° Израз *на свè сѣрâне* посвједочен је у стиховима 153, 2055, 2145, 2157, 2500. и 2683. *Шћепана Малог*.

2° Синонимични израз *на свâкоју сѣрâну* има четири потврде (у стиховима 244, 544, 2713. и 3039. *Шћепана Малог*).

Издавају се примјери у којима је одговарајућа предлошко-падежна конструкција потпуно фразеологизована формирајући устаљено поређење или идиом.

3° Устаљено поређење као фразеолошки жанр, а не просто дијалектизам (акузатив у значењу локатива), реконструишемо у два примјера.

У 2104. стиху *Шћейана Малог*:

Овај љуби народ и поштење,
цио свијет кâ љ прсте знаде;

[ШМ 2103–2104]

посвједочен је израз (знати) *кâ љ ѿрсѿе* у значењу ‘одлично (знати)’, а то је синоним са стандардним устаљеним поређењем (знати) *као својих ѿеѿ ѿрсѿију*.

У 3112. стиху *Шћейана Малог*, којим отпочиње одговор Пеја Мацара у дијалогу с књазом Долгоруковым:

Еј Маџаре, како је Турцима
што сам доша међу Црнòгòрце? [...]
Господине, као трн љ око:
гòдно сѹ се смели и смутили –
реп ни глава не знају ђе им је.

[ШМ 3110–3114],

израз (бити коме) *кâò ѿрѿ љ око* значи ‘(бити коме) велика и стална сметња’.

4° Идиом као фразеолошки жанр, а не дијалектизам (акузатив у значењу локатива), реконструишемо у четири стиха.

Најјасније се то види у примјеру: већ им нâ нòс мирише свобода. [ШМ 2757], у којем израз (њима) *нâ нòс мѿрише* (шта) значи ‘(они) предосјећају скоро остварење (чега)’.

Израз *на гòмиле* у стиховима: турске кости на гомиле изнад села ѿ сад леже, [ШМ 2252]; На гомиле гла̀ве остависмо, [ШМ 3474] долази као адвербијал количине уз глаголе *лежайѿи* (о костима) и *остѿавиѿи* (главе), а односи се, и етимолошки (уп. *громиле*), на костурнице.

Примјер из 31. стиха *Шћейана Малог*:

узјарила браћа православна
òколо нâс на четири стране.

[ШМ 30–31]

не објашњава се само тиме што је у изразу одражена тенденција губљења деклинације основног броја *чеџири* него и тиме што је то сажета варијанта идиома *на све чеџири сџиране (од) свијеџа* у значењу ‘свуда’, тј. (с глаголима мировања) ‘у сваком мјесту’.

1.3. У неким примјерима рукописни облици акузатива с предлозима *у, на* после глагола мировања у првом издању *Горског вијенца* исправљени су у облике локатива. Ми сматрамо да је то урадио сам пјесник. Такви примјери се наводе у текстолошким напоменама критичког издања (тамо се указује на лист према ознакама у Павићевић и др. 1985, а сад додајемо и страну према Миловић 1982).

(1) С предлогом у таквих је седам примјера, и сви су у стиху:

У дѡбру је лако добро бити –

[ГВ 137, рук. ак. *џ ДОБѢ* (ВГ л. 2, с. 3)];

и у књиџи десет побратимствѡ

[ГВ 338, рук. ак. *џ КЊИГџ* (ВГ л. 4 об. с. 8)];

Кѡ из рѹгѣ то бѣ у почетку:

[ГВ 359, рук. ак. *џ ПОЧЕТАКѢ* (ВГ л. 4 об., с. 8)];

дријемају у морској тавници.

[ГВ 789, рук. ак. *џ МОРСКОЈ ТАВНИЦџ* (ВГ л. 9, с. 17)];

да уљаник у гори заметнеш –

[ГВ 798, рук. ак. *џ ГОРџ* (ВГ л. 9, с. 17)];

узблуги се мозак ѿ тиквини,

[ГВ 1000, рук. ак. *џТИКВИНџ* (ВГ л. 11 об., с. 22, примакнуто)];

што у Чеву цркву не градимо –

[ГВ 1357, рук. ак. *џ ЧЕВѢ* (ВГ л. 15 об., с. 30)].

(2) С предлогом *на* има десет примјера, од којих је седам у стиху

на муџи се познају јунаџи!

[ГВ 138, рук. ак. *НА МУџџ* (ВГ л. 2, с. 3)];

сам да Милош оста на сриједи
[ГВ 218, рук. ак. **на сѣіѣдѣ** (ВГ л. 3, с. 5,
полупримакнуто)];

’оца риче на равнѡм Цетињу,
[ГВ 287, рук. ак. **на равнѡ цетинѣ** (ВГ л. 3 об., с. 6)];

ко најпрви смуги на састанку?
[ГВ 358, рук. ак. **на састанакѣ** (ВГ л. 4 об., с. 8)];

нека га је кѡ на гори листа,
[ГВ 529, рук. ак. **на горѣ** (ВГ л. 6 об., с. 12,
полупримакнуто)];

на гробљу ће изнићи цвијеће
[ГВ 661, рук. ак. **на гроблѣ** (ВГ л. 7 об., с. 14)];

Крст засја кѡ на гори сунце
[ГВ 1327, рук. ак. **нагорѣ** (ВГ л. 15, с. 29,
примакнуто)].

Од преостала три примјера један је у прозној ремарци: *Ноћ је мјесечна; сјѣдѣ око огњевѡ и коло на Вѣлѣм гувну ѿѣ*. [ГВ -1210, рук. ак. **на велѣ гувно** (ВГ л. 13 об., с. 26)]. Овдје је занимљиво, а и текстолошки значајно, да је именица била најприје написана у локативу (**гѣвнѣ**), па је преко крајњег **ѣ** написано, помјерено удесно, слово **ѡ**. То је јединствен примјер комбиновања дијалекатског акузатива (у придјеву) и књижевног локатива (у именици).

Два примјера су у насловима двају првих „чинова“, стварно пјевања: Скупштина уочи Тројичина дне на Ловћену [ГВ -1, рук. ак. **на ловѣнѣ** (ВГ л. 1, с. 1)]; Скупштина о Маломе Госпођину дне на Цетињу, под видом да мире неке главе [ГВ -198, рук. ак. **на цетинѣ** (ВГ л. 3, с. 5)]. У вези с овим примјерима учинићемо двије напомене.

Прва: иако је замјена дијалекатског акузатива локативом у складу с граматиком књижевног језика у формирању обухватила само онај дио спјева чији је рукопис сачуван и који је стварно исправљан у коректури односно у ревизији, остао је неисправљен стих: *на Лѡвћен сам вазда љетовао*, [ГВ 145] – замјена падежа нарушила би изосилабизам, тј. десет слогова у стиху.

Друга напомена. У дијелу спјева чији аутограф није сачуван и у којем текст очито није исправљан остале су по два примјера у књижевном локативу: *Како чусмо за бој на Цетињу* [ГВ 2687]; *како чусмо штѡ бѣ на Цетињу*, [ГВ 2710] и у дијалекатском акузативу у функцији лока-

тива: Како пушка пукне на Цетиње – [ГВ 2402]; *само неколика главара остидоше на Цетѝиње* [ГВ -2218].

2. ЛОКАТИВ УМЈЕСТО АКУЗАТИВА

2.1. Пјесниковом тежњом за хиперкоректношћу (дистанцирање од дијалектизма) објашњава се, последице глагола кретања, употреба локатива умјесто акузатива (с предлозима *у, на, о*), односно генитива (с предлогом *сјрам*). При том се издвајају четири типа односа и неколико специфичних случајева. Класификацију заснивамо на примјерима из *Шћейана Малог* (Маројевић 2020: 274–275), с тим што додајемо и примјере из друга два спјева и из *Биљежнице. У Лучи микрокозма* (Маројевић 2016: 274–275) таква су три примјера (два с предлогом *у*, један с предлогом *о*), и сви су они условљени силабичким потребама, док један примјер с предлогом *у* и три с предлогом *на* из медитативних пјесама у прози и један, с предлогом *на*, из *Духовног завјештања* као пјесме у слободном стиху (Маројевић 2017: 420–421) нису условљени силабиком стиха. Таква употреба је евидентирана и у *Горском вијенцу* (види примјере у Маројевић 2005: 303–304).

(1) Први однос: код Његоша локатив с предлогом *у* – у савременој семантичкој интерпретацији акузатив са истим предлогом; посвједочен је у *Шћейану Малом* у 20 случајева, на примјер у 916. стиху:

С договором војска црногорска
нас отпрати у вашем околу
поклонит се румели-ваљису
[ШМ 915–917].

У текстолошким напоменама уз критичко издање примјери се објашњавају по обрасцу: инструментал у значењу акузатива '(у) ваш òкò', тј. у ваш табор, хиперкоректност (дистанцирање од дијалектизма).

Такав је и један примјер у медитативној пјесми у прози из *Биљежнице*: Искрама је допуштено у горама вјековати, али душама у прабини није, него се ù њòј замотàју и из ње излећивају [МПП 47 '(у) њу'], као и примјери из 74. и 270. стиха *Луче микрокозма* и из 1784. стиха *Горског вијенца*, али су они изазвани силабичким разлозима:

Сном је човјек успаван тѣшкијем
у кòм види страшна привид'јѣња
и једва се опред'јелит може
да му биће ù њима не спада;
[ЛМ 71–74 ('у њих')];

тупе моје отргни погледе
 од метежа овог ништожнога,
 уведи их у поља блажена
 у твòрѣњем освештаном храму
 [ЛМ 267–270 (‘у /творењем/
 освештани храм’)];

Гергелезе, крило од соко̀ла
 те на хата у рају полѣ̀ће,
 самовољно, без никаква зòра,
 пред Пророка да приђе изађеш,
 хурије те дйвнѣ заробише
 те си нама та̀ко̀ за́касио:
 [ГВ 1783–1788 (‘у рај’)].

(2) Д р у г и однос: код Његоша локатив с предлогом **на** – у савременој семантичкој интерпретацији акузатив са истим предлогом; посвједочен је у *Шћепану Малом* у 15 случајева, на примјер у 498. стиху:

скòчи грдни мучитељ христјански,
 од Ра̀сијѣ паша-Карамане,
 љхвaтй ме ноћу у Дѣ̀чāне,
 и свѣ́жи ми руке наопако,
 и спрѣ́ми ме Тѹ̀рком свезанога –
 бацише ме Ципру на ђ̀тòку;
 [ШМ 493–498].

У текстолошким напоменама уз критичко издање примјери се објашњавају по обрасцу: локатив у значењу акузатива ‘(на) оток (Ципар)’, тј. на острво Кипар, хиперкоректност (дистанцирање од дијалектизма). Примјер је опет занимљив по томе што је облик *Ци́пру* архаични беспредложни локатив који савремено језичко осјећање интерпретира као датив.

Таква су три примјера у медитативним пјесмама у прози: рашта не знам тајну [та̀ну] онога сијатеља, којему на нашој земљи зрна падају, а на друге се цвјета и вјечни плод производи? [МПП 14 ‘(на) на̀шу зѣмљу’]; Када су пр̀вѣ зра̀ке пале на земљи [МПП 31 ‘(на) зѣмљу’]; Душе су поетическе подобне капљама које на проведрини падају и сносе у своме брилијантноме зрнцу свијетли образ Фебов на земљи [МПП 36 ‘(на) зѣмљу’] и један из *Духовноз завјештања*: Хвала Ти Господи јер си ме на бријегу једнога Твојега свијета удостојио извести [ДЗ 1 ‘(на) бријег’, тј. на обалу], и ниједан није изазван силабичким разлозима (*Духовно завјештање* је у некој врсти слободног стиха).

У *Горском вијенцу*, у 85, 1326. и 2344. стиху, напротив, употреба локатива умјесто акузатива изазвана је силабичким разлозима (у 1326. стиху силабику стиха могла је задовољити алтернативна књижевна предлошко-падежна веза *на њега*):

Грднї дане да те Бог убије
који си ме дао на свијету!

[ГВ 84–85 (‘на свијет’)];

на олтар се ђд црквѣ попеше
и на њему крст златни метнуше.

[ГВ 1325–1326 (‘на њ, на њега’)];

племе ви се све одрекло себе
те црнѡме ра̀ботѡ Мамону –
паде на њем клетва бешчестија.

[ГВ 2342–2344 (‘на њ, на њега’)].

У 2344. стиху посвједочен је стари локатив (на) *њем*, из периода када су се датив и локатив разликовали, а у 1326. стиху – нови локатив (на) *њему*, из периода када су се датив и локатив облички изједначили.

(3) Т р е ћ и однос, код Његоша хиперкоректност, локатив с предлогом **о** (дистанцирање од дијалектизма):

Рашта ћемо разбијати гла̀ву
о стијени овој кр̀вавѡјзи?

[ШМ 1320–1321];

Тиранства се вїхорови,
о брежу̀лку свѡбоднѡме,
и сїнови Ахметови
нѣмилостно луди ломе.

[ШМ 2031 (35)–2032 (36)] –

у савременој семантичкој интерпретацији, тј. у текстолошкој напомени уз критичко издање, акузатив с истим предлогом, срећемо у два стиха *Шћеїана Малог* – 1321: ‘о ову краву стијену’ и 2031: ‘о слободни брежу̀лак’, тј. о слободну обалу (*брежу̀лак* је семантички русизам, фигуративно употријебљен).

Исти однос, код Његоша хиперкоректност, локатив с предлогом **о** (дистанцирање од дијалектизма) – у савременој семантичкој интерпретацији: акузатив с истим предлогом, налазимо и у 1686. стиху *Луче микрозма*:

У њедрима гадна океана
 хиљаде се надимљу волкан̄а,
 изриг̄ај̄у с м̄уклијем јечањем
 над поврх[н]ост д̄убок̄е пучине
 стра̄шн̄е в̄итле дима и пламена,
 о тучном их своду разбијају.
 [ЛМ 1681–1686],

који је у текстолошкој напмени уз критичко издање семантизован: ‘о тучни свод’.

(4) Четврти однос: код Његоша локатив/датов с предлогом **спрам** – у савременој семантичкој интерпретацији генитив са истим предлогом, посвједочен је у два сусједна стиха *Шћейана Малог*, 2744. и 2745:

Слава Бѣгу што Турчин посрну;
 нѣ прѣд к̄им је, к̄наже, посрнуо?
 Пред силама њ прѣд народима,
 ал спрам нама он јошт нѣ поср̄н̄у –
 спрам нама је јошт њега сувише.
 [ШМ 2741–2745].

Предлошко-падежну везу *с̄пр̄ам н̄ма* објашњавамо на следећи начин: локатив/датов у значењу генитива ‘(спрам) нас’, хиперкоректност (дистанцирање од дијалектизма). Примјер је настао као резултат контаминације с предлогом *ѣрема*, који се употребљава и с дативом и с локативом (према савременој прозодијској и граматичкој интерпретацији).

2.2. Издвојићемо специфичне случајеве.

(1) П р и мјешовити однос: код Његоша локатив с предлогом **на** – у савременој семантичкој интерпретацији акузатив с предлогом *у*, издвајамо у примјеру из 665. стиха *Шћейана Малог*:

понесосмо три царска фермана
 на рукама два царска вез̄ира,
 [ШМ 664–665].

У текстолошкој напмени уз критичко издање примјер се објашњава на следећи начин: локатив у значењу акузатива ‘(у) руке’, хиперкоректност (дистанцирање од дијалектизма). Примјер је настао као резултат шире употребе предлога *у* уз облике именице *рука* у савременом језику у поређењу са старијим типом језика.

(2) Други мјешовити однос: код Његоша локатив с предлогом у – у савременој семантичкој интерпретацији акузатив с предлогом за, издавамо у примјеру из 3268. стиха *Шћейана Малог*:

Опрости ми, драги господаре,
крив љ томѣ ја нијесам ништа:

[ШМ 3267–3268].

У текстолошкој напмени уз критичко издање примјер се објашњава алтернативно: као локатив с предлогом у у значењу акузатива с предлогом за, тј. као резултат тежње за хиперкоректношћу (дистанцирање од дијалектизма), или као граматички русизам (уп. у руском *виноват* в чѣм).

(3) Примјер из 1736. стиха:

љ цркви се ђдријех пѡјљћи,
пљ из цркви онај час љ колу –
пјѣвљм-йгрљм кљ дљ сам најмљљћи,

[ШМ 1735–1737]

може се тумачити д в о ј а к о: као одраз тежње за хиперкоректношћу (дистанцирање од дијалектизма), ако се пође од елидираног глагола кретања ‘(од)лазим, улазим) љ коло’, али и као нормативна употреба локатива уз контекстуалну полусраслицу *йјѣвљм-йгрљм* (тј. *йјѣвљм* и *йгрљм*), с тим што би се у овом посљедњем случају изоставила повлака, па би се версолошки полазило од опкорачења стихова 1736–1737. У другој редакцији основног издања, које је објавио подгорички ЦИД, воспостављамо неакцентовани (и неслоговни) везник између два истоврсна предиката: пјѣвљм и йгрљм кљ дљ сам најмљљћи, [ШМ 1737].

(4) У стиху: добјежао Скадру на Бѡјани [ШМ 2090] није посвједочен локатив умјесто акузатива, него је то примјер ф р а з е о л о г и з и р а н е употребе у топонимији: на *Бѡјани* је неконгруентни атрибут уз именицу *Скадар*, друга компонента ојконима (имена насељеног мјеста), као што је на *Брѣгави*: из тврђога Стоца на Брегави [ШМ 657], друга компонента ојконима, неконгруентни атрибут уз именицу *Сѡдлац*.

(Насѡављљ се у НЈ ЛIII/2)

ИЗВОРИ

ВГ: *Виенацљ горскій*. [Факсимил аутографа рукописне верзије *Горског вијенца* Петра Петровића Његоша из 1846. године, у: Александар Карађорђевић 1931 (без означених листова); Миловић 1982 (са одштампаним странама на уметнутом сепарату); Павићевић 1985: 5–41 (са означеним листовима)].

- ГВ: *Горски вијенац* [у: Медаковић 1847: 1–116 (прво издање); Маројевић 2005: 35–222 (критичко издање); Маројевић 2021^а: 201–327 (основно издање); акценатско издање је у рукопису].
- ДЗ: *Духовно завјештање* [у: Маројевић 2017: 568–570 (аутограф), 371–376 (критичко издање)].
- ЛМ: *Луча микрокозма* [у: Маројевић 2016: 19–101 (репринт првог издања), 105–224 (критичко издање), 903–1020 (акценатско издање); Маројевић 2021^а: 107–189 (основно издање)].
- МПП: *Медијативне њесме у њрози* [у: Маројевић 2017: 323–346 (критичко издање)].
- НСВ: *Ноћ скуља вијека* [у: Маројевић 2017: 347–363 (критичко издање), 641–646 (акценатско издање); Маројевић 2021^а: 565–570 (основно издање)].
- ОС LVII: *Огледало србско* У: Петровић-Његош, Петар II. *Ејске њесме*. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Радмило Маројевић. [У припреми].
- ПСР: *Поздрав (србском) роду* [Прилог у: Маројевић 2020: 487–490 (критичко издање), 1154–1155 (акценатско издање), Прилог II у: Маројевић 2021^а: 537–539 (основно издање)].
- УВТ: „У врстама таинственим...“ [у: Маројевић 2017: 364–366 (критичко издање)].
- ШМ: *Шћейан Мали* [у: Маројевић 2020: 19–225 (репринт првог издања), 227–486 (критичко издање), 1011–1153 (акценатско издање), Маројевић 2021^а: 347–536 (основно издање)].

ЛИТЕРАТУРА

- Александар Карађорђевић 1931: *А. Виенацъ горскій* [аутограф рукописне верзије *Горског вијенца* Петра Петровића Његоша из 1846. године]. Љубљана
- Вуковић 1938–1939: Јован Вуковић, *Говор Пиве и Дробњака, Јужнословенски филолог* XVII, Београд, 1–113.
- Вушовић 1927: Данило Вушовић, *Диалект источне Херцеговине, Српски дијалектолошки зборник* III, Београд.
- Ђуровић 2002: Žarko L. Đurović, *Crnogorski jezik u Gorskom vijencu*, Цетиње.
- Јовановић 2005: Миодраг Јовановић, *Говор Пашићровића*, Подгорица: Универзитет Црне Горе.
- Лалић 1967: Петар Петровић Његош, *Пјесме* / Текст приредио, белешке и објашњења написао Радован Лалић, Београд: Просвета. (Целокупна дела Петра Петровића Његоша. [II изд.] Књига прва).
- Маројевић 1987/2017: Радмило Маројевић, „Србскія пјсни“ Александра Востокова, Горњи Милановац: Дечје новине, 1987. [Репринт: Бања Лука: Panevropski univerzitet Apeiron Banja Luka, 2017].

- Маројевић 2005: Петар II Петровић-Његош, *Горски вијенац*. Критичко издање. Текстологија, редакција и коментар Радмиле Маројевић, Подгорица: ЦИД.
- Маројевић 2016: Петар II Петровић-Његош, *Луча микрокозма*. Критичко издање. Текстологија, редакција и коментар Радмиле Маројевић, Подгорица: ЦИД – Цетиње: Narodni muzej Crne Gore.
- Маројевић 2017: Петар II Петровић-Његош, *Биљежница*. Критичко издање. Текстологија, редакција и коментар Радмиле Маројевић, Подгорица: ЦИД.
- Маројевић 2020: Петар II Петровић-Његош, *Шћейан Мали*. Критичко издање. Текстологија, редакција и коментар Радмиле Маројевић, Подгорица: ЦИД – Цетиње: Народни музеј Црне Горе.
- Маројевић 2021^a: Петар II Петровић-Његош, *Луча микрокозма. Горски вијенац. Шћейан Мали. Ноћ скуйља вијека*. Основно издање. Ортографија и ортоепија, редакција и коментар Радмиле Маројевић, Подгорица: ЦИД.
- Маројевић 2021^b: Радмиле Н. Маројевић, Реконструкција лексичких русизама и славенизама као лингвотекстолошки проблем (на грађи Његошевог *Шћейана Малог*), *Радови Филозофског факултета Универзитета у Источној Сарајеву*, Пале, бр. 23, 55–76.
- Медаковић 1847: *Горскій віенаць*[.] Историческо событіе при свршетку XVII віека. Сочиненіе П[етра] П[етровића] Н[ѣгоша.] владыке черног[р]скога. У Бечу: словима ч[астнихъ] о[таца] мехитариста. Факсимил првог издања објављиван је као посебна књига (Цетиње: Обод, 1963; Цетиње: Музеји Цетиње, 1984; Цетиње: Народни музеј Црне Горе, 2010; Подгорица: ЦАНУ, 2017).
- Милетић 1940: Бранко Милетић, Црмнички говор, *Српски дијалектолошки зборник*, IX, Београд, 209–663.
- Миловић 1982: Јевто М. Миловић, *Рукойис „Горског вијенца“ Пејтра II Пејтровића Његоша*, Титоград: Црногорска академија наука и умјетности.
- Павићевић и др. 1985: Петар II Петровић-Његош, *Горски вијенац*. Уредник Бранко Павићевић, Титоград: Црногорска академија наука и умјетности, „Побједа“ – Цетиње: „Обод“ – Београд: „Вељко Влаховић“. [Издање садржи факсимил рукописа (стр. 5–41) и репринт првог издања (стр. 43–169)].
- Пешикан 1965: Митар Пешикан, Староцрногорски средњокатунски и љешански говори, *Српски дијалектолошки зборник*, XV, Београд.
- Станић 1974: Милија Станић, Ускочки говор I, *Српски дијалектолошки зборник*, XX, Београд.
- Ћупић 1977: Драго Ћупић, Говор Бјелопавлића, *Српски дијалектолошки зборник*, XXIII, Београд.
- Шоћ и др. 1956: *Његошева биљежница*. [Редакциони одбор Јагош Јовановић, Перо Шоћ, Ристо Драгићевић, Јевто Миловић, Милош Вушковић], Цетиње: Историски институт.

Радмило Н. Мароевич

РЕКОНСТРУКЦИЈА ГРАММАТИЧЕСКИХ ДИАЛЕКТИЗМОВ
В НАУЧНОМ ИЗДАНИИ ПОЭТИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ
ПЕТРА II ПЕТРОВИЧА-НЕГОША

Резюме

В настоящей статье критически обосновываются подготовленные автором научные издания поэтических произведений сербского поэта эпохи романтизма Петра II Петровича-Негоша в аспекте интерпретации грамматических диалектизмов, в первую очередь тех из них, которые явились результатом тенденции ослабления оппозиции «направление – место».

Заключительные этюды посвящены двум важнейшим вопросам подготовки научных изданий произведений Негоша: первый – отношению поэтического текста к сербскому литературному языку, находившемуся тогда на стадии становления, и к поэтической концепции А. Х. Востокова, второй – соотношению рассматриваемых диалектизмов и лексических и грамматических русизмов.

В работе применяется интертекстуальный сопоставительный подход: примеры, засвидетельствованные в поэме «Щепан Малый», сравниваются с контекстами поэм «Горный венец» и «Луч микрокосма», а также с контекстами других произведений Негоша.

Ключевые слова: винительный падеж в значении предложного, винительный падеж в значении творительного, отклонение от диалектизмов, омонимия падежных форм местоимений.

УДК 811.163.41'276.6:004.8
811.163.41'374

Оригинални научни рад
Примљено 21. марта 2022. г.
Прихваћено 10. августа 2022. г.

ГОРДАНА Р. ШТАСНИ*
ГОРДАНА Р. ШТРБАЦ
(Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику)

О НЕКИМ ПРОБЛЕМИМА ИЗРАДЕ РЕЧНИКА ТЕРМИНА ИЗ ОБЛАСТИ ВЕШТАЧКЕ ИНТЕЛИГЕНЦИЈЕ

У раду су сагледани основни проблеми у вези са лексичко-семантичким специфичностима језичких јединица са статусом термина у области вештачке интелигенције и структуром овога терминосистема, који поред стабилних јединица, садржи и нестабилну лексичку масу, коју чине неадаптирани термини из енглеског језика. Поред тога, као допринос стандардизацији и нормирању термина из ове области истакнути су критеријуми којима се треба руководити при формулисању нацрта за израду одговарајућег речника термина.

Кључне речи: вештачка интелигенција, терминолошки речник, српски језик.

1. Уводне напомене

1.1. У науци не постоји јединствени став о статусу вештачке интелигенције. Она се одређена као самостална информатичка дисциплина, установљена у другој половини XX века, али и као грана рачунарства.¹ Њено прецизно одређење и дефинисање није могуће будући да „не постоји општа сагласност о томе шта је уопште веш-

* gordanastasni@ff.uns.ac.rs; gordanastrbac@ff.uns.ac.rs

¹ Generally, Artificial Intelligence is the field concerned with developing techniques to allow computers to act in a manner that seems like an intelligent organism, such as a human would (<https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.375.8194&rep=rep1&type=pdf>) или Artificial intelligence (AI) is a wide-ranging branch of computer science concerned with building smart machines capable of performing tasks that typically require human intelligence (<https://builtin.com/artificial-intelligence>).

тачка интелигенција и чиме се она бави“ (Јаничић–Николић 2021: 9). Стога се у вези с овом дисциплином намећу извесна питања. Једно од њих односи се на њен предмет проучавања, али и на методологију рада и циљеве њених истраживања. Постоји становиште да основни предмет њених проучавања представља креирање информатичких метода и процедура којима се опонаша процес размишљања, тј. људска интелигенција (отуда и назив дисциплине), мада, како наводе П. Јаничић и М. Николић, већина њених подобласти има другачији циљ, који се своди на решавање проблема у којима се јавља комбинаторна експлозија, тј. у којима је број могућности толико велик да се не може систематично испитати у неком оптималном времену. Према речима ових аутора, за појам интелигенције важне су две компоненте: знање и закључивање, при чему закључивање може бити дедуктивно и индуктивно. Многе методе вештачке интелигенције засноване су на симболичкој репрезентацији – и проблем и алгоритам решавања описани су експлицитно, а ти описи обично се дају у терминима теорије графова или математичке логике, што чини тзв. први талас вештачке интелигенције. У другој деценији XXI века нови рачунари омогућили су повратак неуронских мрежа, што ће дати добре резултате у многим областима, нпр. у аутоматском превођењу, аутоматском управљању возилима итд., који су засновани на статистици и машинском учењу, тј. на индуктивном закључивању, при чему се користе метаалгоритми, којима се на основу расположивих података креирају имплицитни алгоритми и модели решења. Ови системи чине тзв. други талас вештачке интелигенције (Јаничић–Николић 2021: 9–11).

Управо ће начин решавања одређене врсте проблема представљати и основни критеријум за класификацију вештачке интелигенције на одређене системе, као што су то: а) системи за решавање човекових уобичајених задатака (препознавање слика и говора, разумевање, генерисање и превођење природних језика, сналажење у свакодневним ситуацијама); б) системи за решавање формалних задатака (логичке игре, математичка логика, геометрија, интегрални рачун) и в) системи за решавање експертних задатака (конструисање, налажење грешака, планирање производње, научне анализе и дијагностика (биологија, медицина, хемија, право), финансијска анализа, програми за развој оваквих система) (Илић 1999).

У оквиру вештачке интелигенције доминантан је правац развоја система специјализованих за конкретне задатке, што чини уску вештачку интелигенцију. Насупрот њој, општа вештачка интелигенција усмерена је на учење, расуђивање и решавање свих проблема које може

и човек да реши. Док неки научници изражавају сумњу у могућност математичког моделовања људског мозга, други сматрају да је тренутак када ће рачунари превазићи човека у свим интелектуалним активностима веома близу (Јаничић–Николић 2021: 11–12).

Иако је вештачка интелигенција млада дисциплина, она је веома комплексна будући да је данас присутна у готово свим областима рада, што се одражава на њено дисциплинарно устројство, тако да обухвата бројне категорије и подврсте, попут вештачке интелигенције и њене примене у производњи, медицини, образовању, филозофији, когнитивним наукама, те низ других подобласти као што су: фази логика, логичко програмирање и логички базирана вештачка интелигенција, машинско учење, роботика, виртуална реалност, обрада природног језика, аутоматско закључивање, когнитивно моделовање и др. (Илић 1999).

1.2. Потребу за нормирањем терминологије вештачке интелигенције први су истакли сами стручњаци из ове области, тј. они који се у научном и стручном погледу занимају за дату дисциплину. Како се комуникација у домену вештачке интелигенције међу научницима и стручњацима махом одвија на енглеском језику, у српском постоји озбиљан проблем употребе терминологије која би била еквивалентна оној у енглеском. Будући да у србистици нема лексикографских и других приручника који би понудили одговарајућа лексичка решења нити постоје лингвистичка истраживања на ту тему,² терминологија вештачке интелигенције испољава поприличну неуређеност и неуједначеност. Тим поводом је Математички институт САНУ организовао *Семинар вештачке интелигенције*, на којем је посебно истакнута потреба за нормирањем и стандардизацијом термина. У оквиру овог семинара Гордана Штасни, Гордана Штрбац и Милан Ајџановић одржали су 30. марта 2022. године предавање³ на којем су указали на најзначајније аспекте лингвистичке обраде терминосистема дате области. Овај рад настао је управо на основу тог предавања, и то с циљем да пробуди интересовање лингвистичких кругова за дати лексички слој, с обзиром на све важније место које вештачка интелигенција добија у науци и струци. У њему неће бити сагледан целокупан терминосистем вештачке интелигенције (што је, разуме се, у овом тренутку неизводљиво), већ ће на репрезентативним примерима бити представљени извесни проблеми који изискују интервенцију лингвиста како би био добијен

² У српској лингвистици махом се проблематизују термини у области рачунарства уопште – в. нпр.: Малбашки–Обрадовић 1996: 95–98, као и Прћић 1996: 203–205.

³ http://www.mi.sanu.ac.rs/novi_sajt/research/seminars/ai.php.

један уједначен и уређен термилошки систем, који би олакшао комуникацију на српском језику у оквиру посматране области.

1.3. Рад на уређивању и стандардизацији терминологије из домена вештачке интелигенције подразумева две врсте активности: 1. описивање структуре и састава терминосистема ове области и 2. усклађивање јединица датог терминосистема с нормом српског језика на свим његовим нивоима. Оба тока ових активности, која се у неким сегментима међусобно преплићу или одвијају напоредо, остварују се кроз лексикографску праксу, тј. кроз израду специјалних речника или речника термина. Лексикографско приказивање лексике једне научне дисциплине мукотрпан је и дуготрајан посао, не само због обима података које треба обрадити, брижљивости, педантности и посвећености с којима му треба приступити, већ првенствено због саме природе термина као језичке јединице. Овај посао нарочито је отежан у оквиру младих дисциплина као што је вештачка интелигенција, где су иновације веома честе па им је и сама терминологија непрестано изложена променама. Уз то, у српској науци не постоји уџбеник или приручник у којем би била дата лексикографска упутства за састављање термилошког речника (Јовановић 2017: 270).⁴

Стога се у овом раду полази од претпоставке да брижљиви опис лексичких јединица са статусом термина у области вештачке интелигенције кроз лексикографску разраду у знатној мери може допринети уједначавању и нормирању овог слоја лексичког система српског језика. То ће у првом реду имати практичан значај јер ће корисницима односно стручњацима из дате области обезбедити неометану и лакшу комуникацију на плану писане речи, научног стваралаштва и едукације.

Имајући све то у виду, овом приликом биће предложени само општи принципи за израду речника термина из домена вештачке интелигенције, уз начелно истицање оних аспеката лексикографског рада који се сматрају кључним за одабрани терминосистем.

2. Лексичко-семантички аспект терминологије из области вештачке интелигенције

2.1. Највећи део задатака вештачке интелигенције може се описати у терминима алгоритмике, претраге, дедуктивног и индуктивног

⁴ В. Јовановић (2017: 270) истиче да се лингвистичко лексикографско знање састављача термилошког речника углавном темељи на традиционалној концепцији израде описних речника српског језика, као и неких других речника енциклопедијског карактера који су до сада код нас објављени.

закључивања, и других прецизних математичких појмова (Јаничић–Николић 2021: 9).

Управо је овако дефинисана методологија проучавања у домену вештачке интелигенције основни показатељ структуре њеног терминолошког система. Део њеног језгра чине фундаментални општи логички појмови, који задржавају своје примарно терминолошко значење, будући да се њима означавају основни когнитивни мисаони процеси, на којима се заснива и моделовање у вештачкој интелигенцији (*дедукција, индукција, анализа, синџеза, аналогije, њврдња* и др.), као и математички и статистички термини, којима се нужно придружују термини дисциплина у којима се примењују методе и системи вештачке интелигенције (медицина, економија, саобраћај и др.).

Насупрот овом стабилном терминолошком слоју, као последица убрзаног и веома продуктивног развоја вештачке интелигенције и њене примене у различитим областима, јављају се нове језичке јединице, које из енглеског језика посредством литературе, али и конкретне примене, улазе у лексички систем језика примаоца, често као потпуно неадаптиране. Управо овакав тип језичких јединица представља нестабилну лексичку масу у оквиру терминолошког система ове дисциплине.

2.2. Уопштено говорећи, потреба за именовањем одређених појмова, концепата или предмета у домену наука и других области знања и рада мотивише употребу лексичких јединица које ће као ознаке за дате појмове бити референтне и репрезентативне у свакој научној, стручној или уметничкој области. Под појмом *џтермин* подразумева се назив или стручни назив, терминолошка јединица; реч или скуп речи специјалног (научног, техничког и сл.) језика, грађен (прихваћен или позајмљен и сл.) у сврху тачног изражавања специјалних појмова и означавања специјалних предмета (Симеон 1969).⁵

Термин, дакле, има примарну номинациону функцију и лишен је конотативних елемената, као што су експресивност, емоционалност, стилогеност итд. (Јовановић 2016б: 41).⁶ У лексикону заузима посебно место јер се од лексике општег фонда разликује на плану садржаја и

⁵ „Кад се каже *сџецијални џпредметиџ*, мисли се, свакако, на предмете што се откривају и издвајају у научним истраживањима одређене предметне области, који су *сџецијални* зато што се откривају и издвајају ’менталним оком’, микроскопом, нарочитим типом анализе одређене појаве и сл.“ (Радић 2017: 153).

⁶ Осим речи *џтермин* у употреби је и назив *сџецијална лексика*, који упућује на шири појам јер се односи и на јединице нелексемског типа карактеристичне за одређену науку или струку (Јовановић 2017: 263).

употребе.⁷ По спољашњем изразу термин је реч као и свака друга, која се гласовно, морфолошки и правописно усклађује са законитостима српског језика. Међутим, на унутрашњем плану, тј. на плану садржаја, будући да припада одређеној науци или струци, има јасно дефинисано место у систему појмова и знања.⁸ Стога су за термин заинтересовани како стручњаци из одговарајуће области, који су усмерени првенствено на његово значење и употребу, тако и лингвисти, који се баве формалним планом термина као језичке јединице (Јовановић 2016б: 46). Термин је основни предмет терминологије као лингвистичке дисциплине, која се бави изучавањем језичких особина термилолошких система, стандардизацијом и језичким нормирањем термина (Јовановић 2016б: 44).⁹ Добро разрађен систем појмова представља услов за функционално организован и представљен термилолошки систем (Бибовић стр. 208).

2.3. Термилолошка лексика настаје применом различитих механизма: позајмљивањем (творбеним, лексичким, семантичким), преласком из једног терминосистема у други, термилологизацијом. У области вештачке интелигенције заступљени су сви наведени принципи.

2.3.1. Термин може бити грађен у складу с деривационим принципима датог језика од аутохтоних елемената или као хибридно образовање настало међусобним комбиновањем елемената из других језика, али и у комбинацији са домаћим формантима. Такав је, на пример, назив дисциплине *информатика* (енгл. *Informatics*), подржан у систему већ постојећим моделима којима се именују научне дисциплине (*логика*, *математика*), који ће своје семантичко-деривационе капацитете остварити у лексичком систему српског језика и дати нови термин *информатизација* 'увођење и ширење рачунара, с хардверском и програмском опремом; прелазак на електронско прикупљање, похрањивање и обраду битних података и информација', те деривате *информатизоваићи*, *информатичар*, *информатички*.

⁷ Основним својствима термина, по којима се они разликују од осталих лексичких јединица, Д. Шипка сматра: дефинисаност значења и уклопљеност у предметно поље, одсуство конотације, гласовне симболике и сл., успостављање термилолошке корелације између различитих језика, обележеност на синхронном плану, као и чињеницу да настаје у резултату свесне интервенције (Шипка 2006: 150–151).

⁸ Терминологија има ономасиолошку перспективу јер је пре свега усмерена на појмове (Шипка 2006: 153).

⁹ Због такве оријентисаности терминологију је готово немогуће посматрати одвојено од лексикологије, творбе речи и теоријске лексикографије (о томе детаљније в. у: Јовановић 2016б: 58–62).

2.3.2. Позајмљена лексика представља регуларна језичка средства за попуњавање термилошких фондова. Тако је и у домену вештачке интелигенције. Новији термини углавном су резултат процеса различитих облика позајмљивања јединица из енглеског језика, као што су то називи појединих области: *дубинско учење* (< *deep learning*), *машинско учење* (< *machine learning*), али и појмова: *неуралне мреже* (< *neural networks*), *неинформисана истрага* (< *uninformed search*) и др. У овој области доминантна је употреба вишелексемских јединица, те отуда и потреба за увођењем бројних скраћеница, на пример *обилазак графа у дубину* (< *depth-first search* – DFS) и *обилазак графа у ширину* (< *breadth-first search* – BFS), као називи метода неинформисане претраге које испитују чворове у графу тражећи решење, што је обично неки специфичан чвор (Јаничић–Николић 2021: 28). Лексему *класџер*, на пример, не бележе речници српског језика па ни речник страних речи (К–Ш). Она је део термилошког система (< *cluster*) и као прихваћени, али и интегрисани англицизам, даје деривате *класџероваџи* и *класџеровање*. Питамо се зашто није у употреби лексема *груџа* као један од преводних еквивалената енгл. речи *cluster*. Вероватно стога што и деривати *груџисаџи* и *груџисање* не одговарају у потпуности као ознаке за процес који је означен гл. именицом *класџеровање*, па самим тим и глаголом *класџероваџи*, јер „кластеровање представља идентификацију група у датим подацима“ (Јаничић–Николић 2021: 304), а не груписање података. Слично је и са термином *џарсер* (*parser*) и његовим дериватима *џарсираџи* и *џарсирање* у погледу спецификације значења у контексту информатике у односу на релативно сличан семантички садржај обухваћен стилистичким и синтаксичким термином *џарцелација* (*реченице*), јер парсер је алгоритам који задатој реченици придружује синтаксичку структуру сачињену од скупа веза између парова речи, што има примену у аутоматском превођењу на други језик и сл. (Јаничић–Николић 2021: 158).¹⁰

Другачија је ситуација са називима програмских операција, рачунарских алата, те назива за уређаје, чија се примена остварује изван научних оквира и постаје део вокабулара њихових обичних корисника

¹⁰ A *parser* is a compiler or interpreter component that breaks data into smaller elements for easy translation into another language. A parser takes input in the form of a sequence of tokens, interactive commands, or program instructions and breaks them up into parts that can be used by other components in programming. A parser usually checks all data provided to ensure it is sufficient to build a data structure in the form of a parse tree or an abstract syntax tree (<https://www.techopedia.com/definition/3854/parser>).

(*инџуџи* [енгл. *input*] 'подаци који се уносе у компјутер ради обраде, улазна вредност, улазна информација'; супр. *ауџиџуџи* [К–Ш]). Прхваћени англицизми донекле доприносе спецификацији значења, обично сужавањем семантичког поља (*бекаџи* [*< backup* 'резервна копија'], као ознака за 'програмски систем који се активира у случају отказа рада на главном програму, да би се обезбедила континуираност рада рачунара и повећала сигурност рачунарског система, резервна копија фајла, или целог система; прављење такве копије (*> бекаџоваџи, бекаџовање; backup settings* 'подешавање резервних копија'). Питање је, међутим, да ли и облици попут англицизма *диџфејк* (*< deepfake*) функционишу као термини или такво обележје попримају као саставни елементи одређеног израза *диџфејк технологија* (*< deepfake technology*). Обично се англицизам *диџфејк* користи као ознака за лажне видео-снимке познатих личности, али у домену вештачке интелигенције то је назив за компјутерски генерисану копију која савршено опонаша нечији глас, покрете и изразе лица.¹¹

2.3.3. Поједине нетерминолошке јединице могу услед ширења или спецификавања значења такође попримити терминолошко обележје и употребу, те тако имати своје место и у општем, али и у специјалном фонду.¹²

Илустративан пример семантичког ширења у правцу терминолошког одређења јесте лексема *стабло* 1. 'део дрвета од корена до грана, дебло'. Процес терминологизације подстакнут је њеном секундарном реализацијом 2. фиг. 'графички приказ, цртеж у облику стабла са гранама које представљају генеалогiju једне породице' па тако у стручној литератури проналазимо објашњење: „У фази решавања често је у графу простора стања потребно пронаћи чвор са неким својством или најкраћи пут до неког чвора. Претраживањем графа настаје стабло претраживања или стабло претраге“ (Јаничић–Николић 2021: 24). Ова специфична значења настала су метафоризацијом односно асоцијацијама заснованим на компоненти изгледа ентитета означеног примарном реализацијом дате лексеме.¹³ Међутим, како је овај тип семантичке дисперзије настао под утицајем енглеског језика, тј. развоја терминолошке семантике у енглеском језику (*search tree*), може

¹¹ <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-56488504>.

¹² Р. Драгићевић (2017: 417) наводи податак према Аврамовој (2003: 109), како се у XXI веку број термина повећава геометријском прогресијом, а терминологизација се сматра једним од главних видова евидентне тенденције интелектуализације лексичких система словенских језика.

¹³ Више о утицају метафоризације на стварање терминолошког значења на примеру лексеме *миш* в. у Драгићевић 2010: 108; Новокмет 2020: 40.

се рећи да се овде ради о једној посебној врсти позајмљивања, и то о семантичком позајмљивању.

Терминологизацији ширењем значења под утицајем страног модела подлеже и лексема *чвор*, чија је употреба веома фреквентна у области вештачке интелигенције. Семантичка структура ове лексеме је веома развијена (има 9 реализација и бројне подреализације), а њена секундарна значења су махом терминологизована (у саобраћају, физици, ботаници, астрономији, медицини, поморству), а сва она су у суштини индукована компонентом спајања одређених елемената на једном месту, која је носећа у појмовном садржају примарног значења ове речи 'сплет, задебљање које настаје када се делови чега савитљивог (конца, ужета, жице, мараме и сл.) чврсто вежу или замрсе на једном месту' (РСЈ). У вештачкој интелигенцији остварује специфично значење, те је *чвор* „тачка на графу или у мрежи која се може повезати са другим тачкама кроз лукове. Типично, чвор представља неки објекат или концепт, а лукови показују везе између објеката или концепата“, а у том смислу намеће се питање: зашто се не употребљава као термин лексема *тјачка* (на графу или у мрежи), већ је за тај појам резервисана лексема *чвор*.¹⁴

2.3.4. Терминолошки фонд попуњава се и преносом термина из једног у други терминолошки систем. Овај процес се може илустровати лингвистичким терминима који имају употребу и у области вештачке интелигенције: *ајрибуџ*, *конектор*, *синтакса*, *семантика* и сл., при чему се чува основна појмовна вредност датог термина, уз његову специфичну употребу у одређеном контексту. Тако се, на пример, термин *синтакса* *исказне логике* „говори о њеном језику – о скупу њених (исправно формираних) формула и не разматра њихово значење и њихове (могуће) истинитосне вредности. Значење исказних формула, на основу изабраног значења елементарних исказа од којих је сачињена, уводи *семантика* *исказне логике* (Јаничић–Николић 2021: 127).

3. Лексикографски аспект терминологије из области вештачке интелигенције

3.1. Као што је истакнуто, поузданости у терминолошким истраживањима доприносе речници термина, који нуде богату и документовану грађу. Практичним и теоријским проблемима лексико-

¹⁴ *Node* In a network or graph, a node is a point on the graph which can be connected to other points through arcs. Typically, a node represents some object or concept, and the arcs show connections between the objects or concepts (<https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.375.8194&rep=rep1&type=pdf>).

графске обраде термина бави се терминографија (или термилошка лексикографија). Иако су термини као лексичке јединице заступљени и у описним речницима општег типа, посвећеним лексикону у целини, детаљнија разрада одређених терминосистема може бити спроведена само уколико се она одвија у оквирима посебног лексикографског рада. Термилошки речници издвајају се на основу критерија обухваћености лексичке масе у тип посебних речника јер покривају само лексику на основу њених употребних, функционалних карактеристика (Шипка 2006: 162). У погледу обраде и презентације термилошког материјала, као и намене речника, у литератури се обично разликују описна или дескриптивна и прескриптивна или нормативна терминографија. Прва подразумева рад на тачном, кратком и једноставном попису и опису термина, док друга указује на нормативне специфичности употребе термина (Јовановић 2017: 262).¹⁵ Прескриптивна терминографија ослања се на прескриптивну терминологију, која се бави прописивањем термина за званичну употребу, што заправо подразумева њихову стандардизацију, која се по правилу одвија унутар низа институција и организација (Шипка 2006: 152). Д. Шипка истиче да је сталан задатак терминологије бележење и стандардизација терминосистема појединих предметних поља уз њихово усклађивање на интернационалном плану (Шипка 2006: 155). Према речима Р. Бугарског, изграђивање терминологије неке научне области подразумева укључивање великог броја критерија који се могу поделити на формалне, семантичке, прагматичке и социолингвистичке (Бугарски 1996: 25).¹⁶ У процесу стандардизације терминологије, како истиче Т. Прћић (1996: 203–205), треба тражити компромисно решење, по којем би се осмишљено и уравнотежено комбиновали интернационални с домаћим елементима.

3.2. Пре него што се приступи самој изради термилошког речника вештачке интелигенције, неопходно је најпре препознати одређену језичку датост као јединицу одговарајућег терминосистема и утврдити њене опште одлике како би се на самом почетку могао успоставити регистар речи које би у оквиру специјалног речника биле лексикографски обрађене. Дакле, прво и најважније питање на које треба дати одговор

¹⁵ Према речима В. Јовановића (2018: 197), изразито нормативан карактер имају електронске термилошке базе израђене у специјалне сврхе, као што је нпр. *Евроним*. Детаљније о теоријском и практичном раду у пољу стручних терминологија у оквиру лингвистике в.: Јовановић 2016а: 163–175.

¹⁶ Р. Бугарски предлаже следеће критерије: системност, продуктивност, једнозначност, интернационалност, мотивисаност, раширеност, стабилност, конотације, краткоћа, лакоћа (Бугарски 1996: 26).

састоји се у следећем: хоће ли се у терминологију из домена вештачке интелигенције уврстити само онај лексички слој који представља диференцијалну специфичност дате области у односу на све остале или ће пак она бити схваћена знатно шире тако да укључи и јединице из других дисциплина (нпр. математике, логике итд.) које функционишу као терминолошка база у области вештачке интелигенције. Ово је један од најважнијих аспеката терминолошке лексике и односи се на њену полифункционалност, тј. могућност функционисања истог термина унутар више различитих терминосистема (терминсистема из више различитих области). Овај проблем може се илустровати примером *дедуктивно закључивање*. Реч је о детерминативној именичкој синтагми која захваљујући придевском члану, изведеном од латинизма *дедукција* 'извођење посебних судова из општих или из других судова односно аксиома' (РСАНУ), има статус хипонима у односу на хипероним *закључивање*. Ова синтагма функционише као термин у домену логике. Уколико дата терминолошка синтагма остварује исто значење и у области вештачке интелигенције, онда се њен статус унутар датог терминосистема може посматрати двојако. С једне стране, реч је о терминолошкој јединици која неизмењена на плану форме и садржаја постаје члан терминосистема вештачке интелигенције чувајући асоцијације на своје порекло из области логике и заузимајући у том смислу периферно место у односу на његов језгрени део. С друге стране, она се због појмовног оквира којем припада, без обзира на порекло, може схватити као интегрални члан посматраног терминосистема, равноправан са свим осталим јединицама. Уколико се пак на плану садржаја разликује на основу одређених специфичних компонената од термина из области логике, онда нема основа да се на било који начин њен положај у терминосистему вештачке интелигенције доведе у питање. То је, на пример, случај с математичким термином *алгоритам* 'поступак рачунања за решавање одређеног проблема, по одређеном редоследу', који у рачунарству добија специфичнији садржај – 'логички низ операција које треба да изврши компјутерски програм' (К–Ш) (нпр. *Алгоритми за усмерену претрагу користи се у многим областима* [Јаничић–Николић 2021: 20]). Као лексема с јасно профилисаним значењем у рачунарству овај термин је себи прокрчио пут у терминосистем вештачке интелигенције и обезбедио стабилно место у њему.

И коначно, ту је и питање може ли се издвојити терминологија која има општеупотребну вредност у рачунарству и она која је специфична само за домен вештачке интелигенције или поједине подобласти у оквиру ње.

Наведени проблеми значајни су првенствено због тога што се тек на основу јасно разграничених критерија, постављених на основу дубљег увида у грађу ширег обима и консултација са стручњацима, може сачинити списак термина који ће бити обухваћени речником и самим тим одредити њихов обим. Стога је у овој, иницијалној и иницијативној фази истраживања немогуће дати прецизније податке о природи и броју термилошких јединица које би биле подвргнуте лексикографској обради. Међутим, за потребе овог рада, чији је задатак указивање на проблеме израде речника таквог типа који ће допринети нормирању датог терминосистема, терминологија ове области биће схваћена широко. Стога ће под њу бити подведене све оне јединице које унутар дате дисциплине служе као имена појмова неопходних за разумевање садржаја из области вештачке интелигенције, без обзира на њихову првобитну оријентисаност у оквиру општег термилошког система.

3.3. Сам поступак израде термилошког речника из области вештачке интелигенције обухватио би неколико фаза, које иначе прате лексикографски рад уопште, а све активности које се спроводе у оквиру њих морају унапред бити утврђене и подређене општој концепцији речника. Први корак, дакле, подразумева постављање најважнијих циљева израде речника имајућу у виду првенствено његову намену, кориснике и њихове потребе. Када је реч о речнику термина из области вештачке интелигенције, главни циљ је стандардизација терминологије у српском језику која би научницима и стручњацима из ове области олакшала комуникацију и уопште научноистраживачки и едукативни рад.¹⁷ У том смислу овакав речник био би нормативног, прескриптивног типа, тј. постављао би норму у погледу форме, значења и употребе термина, која би била обавезујућа за све говорнике српског језика. У погледу обухватности, у будући термилошки речник ушла би најпре лексика из области вештачке интелигенције у целини, а потом би се у неком наредном периоду могли израђивати речници мањег обима који би покрили терминологију из одређених поддомена ове дисциплине.

¹⁷ Према речима Р. Бугарског, како терминологија припада и језику у целини и одговарајућим струкама, у овом процесу она мора да задовољи две врсте норме: књижевнојезичку и струковну, при чему се може уочити изразит утицај друге на прву. Како наводи овај аутор, захтеви стручне терминологије (као што су тежња ка укидању двосмислености, субјективности, настојање да се постигне прецизност, објективност и сл.) чине једну од покретачких снага које у знатној мери модификују наслеђене представе о природи књижевног језика делујући на њега у правцу типа идиома који се назива стандардни језик (Бугарски 1990: 9–13).

3.4. На плану речничке макроструктуре, која подразумева избор извора грађе и утврђивање пратећих делова, као што су основни подаци и техничка решења, најзначајнија активност тиче се одређивања корпуса. С обзиром на природу термилошких јединица и саме дисциплине, препорука је да се корпус формира према одређеним критеријима, тј. да се поставе јасни принципи у погледу избора извора из којих би била ексцерпирана грађа, будући да је основни циљ постизање њене репрезентативности. Дакле, најважнији задатак у овој фази израде термилошког речника јесте утврђивање списка научних текстова, како на српском тако и на енглеском језику, као и лексикографских и енциклопедијских остварења. Према речима М. Михаљевић, изворе у изради термилошких речника морају чинити: а) досадашњи општи речници, енциклопедије и лексикони; б) досадашњи термилошки речници, енциклопедије и лексикони дате струке; в) основни приручници који обухватају целокупну струку или њене главне делове; г) последња годишта домаћих часописа у струкама у којима се терминологија брзо богати (Михаљевић 1998: 65). Када је реч о вештачкој интелигенцији, овај списак требало би незнатно кориговати с обзиром на недостатак лексикографске обраде термина који су специфични искључиво за дату област, као и на чињеницу да домаћи аутори своја истраживања претежно објављују на енглеском језику. Међутим, у постојећим општим и посебним речницима могуће је пронаћи терминологију која је истовремено и део система вештачке интелигенције и део других термилошких система (математичких, логичких, информатичких уопште итд.) па би они у том смислу могли бити уврштени у изворе. Посебну пажњу требало би, пре свега, обратити на уџбенике, научне студије и зборнике радова писане на српском језику или преведене (какви су *Вештачка интелигенција* П. Јаничића и М. Николића, *Математичка логика у рачунарству* П. Јаничића, *Вештачка интелигенција и неуронске мреже* Т. Николић и М. Опачића, *Системи вештачке интелигенције* П. Хотомског, *Вештачке неуронске мреже* С. Миленковића, *Вештачка интелигенција* Стјуарта Џ. Расела и Питера Норвига итд.). Лексикографски и други извори на страним језицима (какав је нпр.: W. Raynor: *The International Dictionary of Artificial Intelligence*)¹⁸ могу послужити само као контролни корпус у семантичкој идентификацији термина, али не и као модел који би у потпуности могао бити презет при изради речника будући да речници прескриптивног типа

¹⁸ Свакако да би било корисно узети у обзир и изворе који нису у вези само с енглеским језиком, нпр., *Речник компјутерске терминологије* М. Фејсе (2020).

у својој микроструктури морају имати елементе који се тичу адаптације и усклађивања с нормом српског језика. Иначе, исцрпан списак извора може се сачинити тек када се поставе јасни критерији у вези с природом термилошких јединица које ће бити подвргнуте лексикографској обради и у складу с тим по препоруци стручњака из области вештачке интелигенције.

3.5. Ексерпција грађе из одабраних извора на српском језику подразумевала би не само прикупљање и пописивање термилошких јединица него и екстракцију контекста одговарајућег обима у којем се дата јединица реализује, што се може искористити као илустративни материјал у речничком чланку, али и као база за успостављање дефиниције. У даљој фази прикупљања грађе потребно ју је пречистити одабирајући само оне лексичке јединице које ће имати статус одреднице у речнику. Према речима В. Јовановића (2017: 269), термилошки речник треба што верније да одрази систем термилошких јединица и појмова науке којој припада и чију терминологију жели да опише. Тако добијену грађу треба упоредити с оном која постоји у страним термилошким приручницима и по потреби допунити је, прибегавајући разноврсним језичким поступцима својственим иновирању лексичког система (позајмљивању, калкирању и сл.).

У термилошком речнику општег типа одреднице је најбоље распоредити алфаветски, уз утврђивање принципа обраде вишечланих термилошких спојева (нпр. *стабло њрејраге*, *алгоритам информисане њрејраге*, *неинформисана њрејрага* и сл.). Детаљнија лексикографска разрада, у неком наредном периоду, могла би укључити и тематски распоред јединица, што би, међутим, зависило од утврђене концепције речника.

3.6. Речничка микроструктура обухвата елементе који улазе у састав речничког чланка. Како се предлаже речник нормативног типа, један од најзначајнијих задатака јесте успостављање леме односно одредничке речи унутар ње, која ће бити у складу с правописном, фонолошком, морфолошком и творбеном нормом савременог српског језика. За лексику која у општем термилошком систему српског језика има стабилно место (а то је обично устаљена математичка, логичка и др. терминологија) то начелно значи прихватање јединице у оној форми у којој она већ постоји. Стандардизација термина на језичком плану долази посебно до изражаја у процесу преузимања терминологије из енглеског језика. Било да је реч о лексичком, семантичком позајмљивању или калкирању, термилошке јединице морају се на плану форме усагласити са стандардним језиком, што би им даље олакшало потпуну интегрисаност у

њега. Успостављање одговарајуће форме у ситуацијама када не постоји термилошки еквивалент у српском подразумева ангажовање познаваца енглеског језика с преводилачким искуством. Понекад може бити корисно навођење изворног облика термина у загради.

Граматичке назнаке (прозодијске, морфолошке и морфосинтаксичке), које су иначе својствене речницима општег типа, било би добро увести због нормативне функције.¹⁹

3.7. Специфичност терминологије јесте њен семантички садржај који је искључиво појмовно оријентисан. Према речима Д. Гортан Премк, у њему се налази само апстракцијом издвојена појмовна вредност реалије на коју се односи номинација термина, што као резултат даје одсуство диференцијалних сема. Из таквог семантичког садржаја проистичу и посебне лексичке особине термина као што су умањена способност даље семантичке дисперзије, ограничена деривациона способност, минимална могућност успостављања синонимских односа (Гортан Премк 2004: 118–122). И сама лексикографска дефиниција одразиће ове карактеристике значења термилошких јединица. За њено успостављање, такође, претходно морају бити установљени одговарајући принципи како би била постигнута уједначеност у њиховој формулацији.²⁰ Нарочито је важно одредити модел лексикографског дефинисања за поједине врсте речи. Значења термина одређују се на основу ексцерпираних грађе, као и лексикографских извора.

Уколико је термин специфичан за посебну област унутар вештачке интелигенције, уз њега се може наћи квалификатор који даје податак о његовом месту унутар датог терминосистема. И све остале употребне вредности термина могу бити обележене посебним ознакама уз одредничку реч. За потребе речника овог типа било би добро обезбедити и илустративни материјал са ознаком одговарајућег извора.

4. Закључак

Основни принципи стварања термилошких јединица функционишу и у области вештачке интелигенције, уз одређене специфичности које произилазе из статуса и предмета истраживања у овој дисциплини и њене фундаменталне везе са логиком, математиком, информатиком, с

¹⁹ Ово се сматра оправданим, иако се у термилошким речницима, како истиче М. Михаљевић (1998: 48–49), не наводе морфолошке и акценатске карактеристике речи.

²⁰ Лексикографска дефиниција треба да буде у складу с општим правилима дефинисања наведеним у теоријском делу речника. Она зависи од степена развоја појединих наука. Њоме се морају обухватити само битна обележја дефинисаног појма, која га разграничавају од других, сродних појмова (Михаљевић 1998: 51–52).

једне стране. С друге пак стране, вештачка интелигенција успоставља узајамне везе с бројним дисциплинама у којима има примену. Стога добро разрађен систем појмова представља базу за функционално организован и представљен термилошки систем. У том смилу важно је издвојити и формирати термилошки слој који је типичан за ову дисциплину, и тек је тада обезбеђен основни услов за њена даља језичка уобличавања у складу са законитостима српског језика.

У претходном излагању дате су само опште напомене у вези са израдом термилошког речника вештачке интелигенције, чији је главни циљ да подстакне лингвисте на ову врсту лексикографске активности. Јасно је да самој изради речника мора претходити детаљнија и опсежнија разрада предстојећег плана рада. Како се може видети на основу укратко изложеног предлога за израду речника термина из области вештачке интелигенције, реч је о једном комплексном послу који изискује много труда и стрпљења, а захтева ангажовање не само стручњака из различитих области лингвистике (лексикографа, терминолога, нормативиста и преводилаца) већ и различитих стручњака из области вештачке интелигенције. Само удруженим и упорним, континуираним радом, уз много пажње и посвећености могу бити постигнут добри резултати који ће у знатној мери унапредити комуницирање на српском језику у области вештачке интелигенције.

ЛИТЕРАТУРА

- Бибовић, Љиљана, *Општа лингвистика и лингвистичка терминологија*. https://stranijeziци.ffzg.unizg.hr/wp-content/uploads/2018/10/SJ_8_4_1.pdf.
- Бугарски 1990: Ранко Бугарски, Терминологија између књижевнोजезичких и струковних норми, *Научни саставак слависта у Вукове дане* 18/1, Београд, 9–13.
- Бугарски 1996: Ранко Бугарски, О вредновању термина, у: *Стандардизација терминологије*, ур. Надежда Винавер и др., Београд: САНУ, 25–27.
- Гортан Премк 2004: Даринка Гортан Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Драгићевић 2010: Рајна Драгићевић, *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Драгићевић 2017: Рајна Драгићевић, Детрминологизација као процес богаћења лексичког фонда, у: *Словенска терминологија данас*, ур. Предраг Пипер, Владан Јовановић, Београд: САНУ, Институт за српски језик САНУ, 417–424.
- Илић 1999: Velibor Ilić: http://solair.eunet.rs/~ilicv/AI_index.htm.

- Јаничић–Николић 2021: Predrag Janičić, Mladen Nikolić, *Veštačka inteligencija*, Београд: Matematički fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Јовановић 2016а: Владан Јовановић, Савремена српска терминологија и терминолошка лексикографија, у: *Зборник Института за српски језик савремене српске терминологије*, ур. Иван Клајн, Предраг Пипер, Срето Танасић, Београд: Институт за српски језик САНУ, 163–175.
- Јовановић 2016б: Владан Јовановић, *Српска војна лексика и терминологија*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Јовановић 2017: Владан Јовановић, Терминографија и сродне дисциплине, у: *Лексикологија и лексикографија у светлу савремених истраживања*, ур. Стана Ристић, Ивана Лазич Коњик, Ненад Ивановић, Београд: Институт за српски језик САНУ, 261–272.
- Јовановић 2018: Владан Јовановић, Терминолошки речници, у: *Српска лексикографија од Вука до данас*, ур. Милосав Тешић, Рајна Драгићевић, Ненад Ивановић, Београд: Српска академија наука и уметности – Савез славистичких друштава Србије, 190–199.
- К–Ш 2006: Иван Клајн, Милан Шипка, *Велики речник српских речи и израза*, Нови Сад: Прометеј.
- Малбашки–Обрадовић 1996: Душан Малбашки, Данило Обрадовић, О терминолошким проблемима у области информационих технологија, у: *Стандардизација терминологије*, ур. Надежда Винавер и др., Београд: САНУ, 95–98.
- Михаљевић 1998: Milica Mihaljević, *Terminološki priručnik*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Новокмет 2020: Слободан Новокмет, *Називи животиња у српском језику. Семантичка и лингвокултуролошка анализа*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Прћић 1996: Твртко Прћић, Адаптација и стандардизација компјутерске терминологије из енглеског језика, у: *Стандардизација терминологије*, ур. Надежда Винавер и др., Београд: САНУ, 203–205.
- Радић 2017: Јованка Радић, О логичким основама српских лингвистичких термина на -ица и -ина, у: *Словенска терминологија данас*, ур. Предраг Пипер, Владан Јовановић, Београд: САНУ, Институт за српски језик САНУ, 149–171.
- РСАНУ 1966: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, IV, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српскохрватски језик САНУ.
- РСЈ 2007: Мирослав Николић (ур.), *Речник српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Симеон 1969: Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Фејса 2020: Михайло Фејса, *Словник компјутерске терминологије*, Нови Сад: Филозофски факултет.

Шипка 2006: Danko Šipka, *Osnovi lekiskologije i srodnih disciplina*, Novi Sad: Matica srpska.

The International Dictionary of Artificial Intelligence. <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.375.8194&rep=rep1&type=pdf>.

Gordana R. Štasni, Gordana R. Štrbac

SOME PROBLEMS WITH COMPILING A DICTIONARY OF TERMS IN THE FIELD OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

S u m m a r y

The work on standardization of terminology from the domain of Artificial Intelligence implies describing the structure and composition of the terminology of this area and harmonizing the units of a given terminology with the norm of the Serbian language at all its levels. In the Serbian language, the given terminology system is quite disordered and uneven. Therefore, this paper assumes that a careful description of lexical units with the status of terms in the field of artificial intelligence through lexicographic elaboration can significantly contribute to the unification and standardization of this layer of the lexical system of the Serbian language, especially new language units, often as completely unadapted. In the field of Artificial Intelligence, it is first necessary to recognize certain linguistic data as a unit of the appropriate terminology and determine its general features to establish a register of words that would be lexicographically processed within a special dictionary. The proposed criteria for compiling a terminological dictionary in this area contain a description of the stages of lexicographic work, criteria for the formation of the corpus and an excerpt of the material and all the elements related to its macrostructure and microstructure.

Keywords: Artificial Intelligence, terminological dictionary, Serbian language.

УДК 811.163.41'276.6:81
050НАШ ЈЕЗИК"1932/2021"

Оригинални научни рад
Примљено 26. маја 2022. г.
Прихваћено 10. августа 2022. г.

ЈЕЛЕНА Д. ЈАНКОВИЋ*
(Институт за српски језик САНУ, Београд)**

О НОРМАТИВНОМ ТЕРМИНУ *ВАРВАРИЗАМ* У СРПСКОЈ ЛИНГВИСТИЦИ (НА ОСНОВУ ЧЛАНАКА ОБЈАВЉЕНИХ У ЧАСОПИСУ *НАШ ЈЕЗИК* 1932–2021)

У раду се анализира употреба термина *варваризам* у српској лингвистици, полазећи од његовог појмовног одређења у чланцима објављеним у лингвистичком часопису *Наш језик* (од оснивања до данас). Међу корицама часописа, у складу с његовом концепцијом, која је усмерена на тумачење и ширење правилних особина стандардног и књижевног српско-хрватског (потом српског) језика, нашли су се бројни радови у којима се износе пуристички ставови у вези са страном лексиком, с нормативног и стилистичког становишта, у циљу одређивања употребне вредности тих речи. Ексерпирани материјал показује учесталу употребу термина *варваризам*, међутим примећује се да се током времена он све ређе користи и да полако излази из употребе.

Кључне речи: лингвистика, стилистика, нормативистика, терминологија, варваризам, туђица, страна реч, језички пуризам, часопис *Наш језик*, српски језик.

1. Стилистички термин *варваризам* се у лингвистици користи у нормативне сврхе, за означавање страних језичких јединица (речи, израза, конструкција), употребљених место бољих домаћих. Термин се тумачи као интегрална позајмљеница од грчког βαρβαρισμός 'погрешна употреба страног или свог језика'¹ (в. Клајн–Шипка; РКТ 860), но

* enanikolic11@yahoo.com

** Овај рад финансирао је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-68/2021-14/200174, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

¹ Уп. са ширим значењем речи *варваризам* 'необразованост; грубост, суровост, нечовечност, дивљаштво' (Речник САНУ) у општем лексичком фонду, које се често среће у литератури XIX и XX века.

чешће се изводи од грчког βάρβαρος 'негрчки, стран, туђ (о језику)'² (в. Симеон I: 143; ЕЛСХЈ 458; Димитријевић 1969: 95), са суфиксом страног порекла *-изам* (Клајн 2003: 232, § 2.21.1), којим се иначе граде лингвистички термини који се односе на речи страног порекла (Стевановић 1986: 462), у поступку универбизације, тј. претварања вишечланог назива у једнолексемски, нпр. *руска реч / реч руског њорекла / реч њреузетја из руског језика* > *русизам* и сл. (Јанковић 2021), *славенска реч* > *славенизам* (Јанковић 2017: 77–79; Јанковић 2019), *њозајмљена реч* > *њозајмљеница* (Влајић Поповић 2014: 533).³

Увидом у референтне језичке приручнике и речнике, термин *варваризам* се дефинише на више начина, као 'употреба стране речи (уместо домаће речи)' (Нушић 1934: 80; Димитријевић 1969: 95), 'страна реч, употребљена уместо домаће речи' (Речник САНУ; Речник МС), 'неправилна, погрешна, лоша реч (кованица/конструкција/израз), добијена под утицајем страног језика'⁴ (ЕЛСХЈ 458; Симеон I: 143; РКТ 860–861; Радовић Тешић 2011) и 'језичка грешка' (ЕЛСХЈ 458; Симеон I: 143).⁵

Варваризми су у српском језику ретко били предмет разматрања. Н. Миланов (2014) анализирао је лексику са квалификатором *варв(аризам)*. у Речнику МС, којим се сигнализира да она припада нестандартном, маргиналном лексичком слоју. Д. Мршевић Радовић (2005: 269–272) разматрала је термине из домена језичке културе и указала на неједначност у употреби термина *варваризам* у литератури.⁶

У овом раду се анализира употреба термина *варваризам* у српској лингвистици, полазећи од његовог појмовног одређења у чланцима објављеним у лингвистичком часопису *Наш језик* (даље у раду НЈ).

² Н. G. Liddell, R. Scott, *A Greek-English Lexicon* (www.perseus.tufts.edu).

³ Назив *варварска реч* коришћена је за страну реч, в. у раду Г. Елезовића у НЈ II/2, 1933: 44–45.

⁴ Најстарија потврда тог термина у том значењу регистрована је 1858. год. у првом делу *Србске синтаксе* Ђ. Даничића, који је употребио *варваризам* за одређене конструкције подразумевајући да су туђег порекла и да нису добре (о њима в. рад Р. Алексића у НЈ VII/8, 1940: 226–229).

⁵ Првобитно, шире значење те речи 'суровост' (Симеон I: 143), 'необразованост; грубост, суровост, нечовечност, дивљаштво' (Речник САНУ) припада општем лексичком фонду и у том значењу се често среће у литератури XIX и XX века. Сужавањем општег значења довело је до семантички блиских, а опет различитих дефиниција у стилистици и лингвистици.

⁶ Д. Мршевић Радовић (2005: 269–272) у свом раду изнела је запажање да се у једном делу српске лингвистике термин *варваризам* тумачи као 'погрешан језички облик, (груба) језичка грешка', док се у другом под тим термином подразумева 'свака страна реч, употребљена уместо домаће речи'.

Управо због концепције и дуге традиције часописа,⁷ НЈ је погодан за проучавање историје и статуса тог термина у србистици.

2. Часопис НЈ посвећен је изучавању и нормирању српско-хрватског (потом српског) књижевног језика, решавању питања језичке културе, неговању те културе и усмеравању правца њеног даљег развитака. Посебна пажња усмерена је на тумачење и ширење правилних особина нашег књижевног језика, односно на „изношење сметњи његову правилноме развитуку и предлагање онога чиме би се каква неправилност или језичка погрешка могла заменити“ (НЈ I/1, 1933: 2). Према уредништву НЈ, да би се одређена измена или новина примила у друштву, потребно је указати „у чему је неправилност укоренење речи“ и пружити „*добру* замену“, да се „појединци и заједница свикну на предложену измену, да заволе изнесену замену, да добију времена да је осете и да се постепено њоме служе“, у нади да ће „у току времена боља ствар потиснути гору“, иако се може десити да се „предложена новина не прими“ (НЈ I/10, 1933: 291–292).

У складу с концепцијом часописа НЈ (о томе детаљније в. Јанковић 2017: 10–18), међу његовим корицама нашли су се бројни радови у којима се разматра лексика страног порекла, с нормативног и стилистичког становишта, у циљу одређивања употребне вредности тих речи. У њима се најчешће обележавају туђице, као неприхватљиве и непожељне, док ређе позајмљенице, као прихватљиве и са другачијим статусом у основном лексичком фонду у односу на туђице. Ставови (углавном пуристички) и препоруке за избацивање страних (туђих) речи из језика, а заменом добрим домаћим, народним речима, дате су углавном у радовима старе серије часописа, у мањем броју у новој серији, код А. Белића (НЈ I/2, 1933: 37–38; I/3, 1933: 65–71; I/7, 1933: 193–199; I/9, 1933: 257–262; НЈ н. с. I/3–4, 1950: 75–107),⁸ Д. Костића (НЈ I/2, 1933: 47–48; II/8, 1934: 247–251, V/7–8, 1937: 199–204; VI/4,

⁷ Часопис је покренуло Лингвистичко друштво у Београду, с проф. А. Белићем на челу. Прва свеска прве књиге објављена је 1932, а прва књига од десет свезака 1933. год. До 1941. год., када престаје да излази због Другог светског рата, објављено је седам књига и једна свеска осме књиге старе серије. Послератна, нова серија отпочела је 1949. год. а издавање је преузео Институт за српски језик САНУ.

⁸ А. Белић је у више наврата износио свој став о страним речима у тадашњем српско-хрватском језику, указујући на то да су напори да се замене стране речи домаћим дали добре резултате, „исп. *прозор* м. *йенцер*, *сйакло* м. *срча*, *џам* итд.“ (НЈ I/2, 1933: 38). Поред актуелних пуристичких ставова, он је показао разумевање за употребу страних речи уколико нема добре замене, тврдећи да „туђице могу ући и потпуно се укључити у наш језик“ (НЈ н. с. I/3–4, 1949: 87), међутим инсистирао је на томе да се такве речи „допуштају само у случајевима несумњиве потребе“, а да „нарочито треба

1938: 102–106), М. С. Московљевића (НЈ I/3, 1933: 76–82), М. Цара (НЈ II/1, 1933: 9–12), М. Вукићевића (НЈ II/8, 225–228; в. и одговоре А. Белића, НЈ II/9–10, 1934: 261–264, и Ф. Илеша, НЈ III/3, 1934: 77–80), П. Ђорђевића (НЈ III/1, 1934: 16–19), Р. К. Јеретова (НЈ III/2, 1934: 58), Д. Јовичића (НЈ III/2, 1934: 58–59), М. Перковића (НЈ III/4, 1935: 99–100), Ф. Стојанова (НЈ III/9–10, 1935: 264–269), А. Красовског (НЈ IV/9–10, 1936: 273–274), Т. Ујчића (НЈ V/3, 1936: 79–84), С. Предића (НЈ н. с. II/5–6, 1951: 187–195), В. Мићовића (НЈ н. с. II/7–10, 1951: 265–278; III/5–6, 1952: 160–170; III/7–8, 1952: 259–266; III/9–10, 1952: 309–321), И. Поповића (НЈ н. с. IV/5–8, 1953: 253–266), А. Костића (НЈ н. с. XI/3–4, 1961: 90–95), С. Бошков (НЈ н. с. XXI/3, 1975: 167–171), М. Теша (НЈ н. с. XXII/1–2, 1976: 64–67), М. Пешикана (НЈ н. с. XXII/1–2, 1976: 69–76), Б. Милићевића (НЈ н. с. XXXIII/3–4, 2000: 381–386) (детаљније в. Јанковић 2017: 50–51, 54–56).

2.1. *Варваризмима* су се врло детаљно бавили М. С. Московљевић (у раду: *Klonimo se varvarizama*, НЈ I/3, 1933) и С. Предић (у раду: *Нејошребни варваризми*, НЈ н. с. II/5–6, 1951). М. С. Московљевић је одредио тај термин као стилистички и дефинисао као употребу туђих речи и израза уместо народних (НЈ I/3, 1933: 76–77). Даље у раду, он појашњава да је њихова употреба велика погрешка против чистоте језика, а као примере наводи *варваризме* место којих се могу употребити чисте народне речи: *кирија* (закупнина, станарина, најам), *авлија* (двориште), *ћоше* (угао, рогаљ), *калдрма* (плочник), *кајија* (вратнице), *шићикла* (потпетица), *ћелц* (крзно), *адићар* (драгоценост, накит), *ћујирија* (мост), *куражан* (храбар), *резон* (разлог), *сћерилан* (јалов, бесплодан), *ћрећираћии* (расправљати, поступати с неким), *база* (основа), *инћирасингенћиан* (непомирљив), *комћензација* (накнада) и *аранжман* (споразум, погодба) (id. 78–79). *Варваризам*, према С. Предићу, представља сваку употребу страних речи „у случајевима где имамо домаћих речи за означавање односних појмова“ (НЈ н. с. II/5–6, 1951: 187–188). И. Грицкат изнела је запажање: „Није лако говорити ни о томе шта је уопште варваризам, до ког тренутка нека језичка црта треба да носи ту негативну етикету. Страни елементи који су теже заменљиви домаћим услед сужености свог семантичког оптерећења, као и они који су давније ушли у домаћи језик, мање се осећају и ређе се дефинишу као варваризми, чак и кад им се јасно види страно порекло“ (НЈ н. с. XVII/1–2, 1968, 41).

Поред дефиниција, аутори су разматрали које све стране речи спадају у *варваризме*. Поменути су калкови, који нису срећно скова-

осудити навику да се без икакве потребе навлаш узимају стране речи и онда када за њихова значења имамо добрих народних речи“ (НЈ I/3, 1933: 66).

ни, као што су: *исцїродаја*, *новоградња*, *їпредрадња* (НЈ I/3, 1933: 82) и синтаксичке конструкције: *чуди ме*, *весели ме*, *радује ме* (чудим се, веселим се, радујем се), *усїело ми је* (успео сам, пошло ми је за руком), *вежбам* (да се вежбам), *искорисїиїи* некога или нешто (користити се неким или нечим, употребити, послужити се),⁹ *радује ме да сте дошли* (радујем се што сте дошли) (НЈ I/3, 1933: 80–81). Такође, у *варваризме* се убрајају и стране речи словенског порекла, нпр. русизми *убедиїи* и *убеђење*, за које М. С. Московљевић сматра да су те речи „grave nakarade, jer su izvedene od iste osnove od које i *beda* тј. *nevolja*“, те уместо њих треба употребљавати уверити и уверење (НЈ I/3, 1933: 81).¹⁰ У *варваризме* не спадају, према М. С. Московљевићу, многобројне стране речи, као што су, на пример, најстарије позајмице из германског или грчког (НЈ I/3, 1933: 77). Према С. Предићу, страна реч није *варваризам*: „прво, када она уствари и није више страна, јер је постала саставни део нашег речника (кревет, боја, чаршав, чарапа итд.); друго, кад се не може заменити домаћом речју, какав случај имамо с речима: гимназија, универзитет, униформа и све већим бројем речи из науке, технике и спорта“; треће, када „има страних речи узетих за појмове за које имамо и наше речи, али се обим њиховог значења не поклапа са значењем односних страних речи, тако да би наша реч значила само један део онога што страна реч значи“ (НЈ н. с. II/5–6, 1951: 187–188).

У радовима се, такође, разматрало када је допуштена употреба *варваризама*. М. С. Московљевић је указао на то да „ima stranih reči које су u našem jeziku dobile nešto izmenjeno značenje, ili samo jedno značenje od mnogih које imaju, па је њихова upotreba dopuštena pored pravih narodnih чије значење одговара значењу узajmljene reči u originalu“ (НЈ I/3, 1933: 78). Такве су речи *малер* и *ординаран* (ibid.).

Према мишљењу М. С. Московљевића, употреба *варваризама*, као што су *инајдер*, *шусїер*, *їишлер*, *вешерка*, *фруиїук*, *цурук*, *инуфїиќла*, *иїарайи*, *їанциул*, *грао*, *браон*, *лихїїлаво*, *руж*, *клош*, 'ide uporedo s modom', посебно у градском говору (НЈ I/3, 1933: 78–79). С. Предић даје три објашњења за употребу *варваризама*: прво је када особа не зна да у језику постоји домаћа реч истог значења; други случај је када постоји домаћа реч за исти појам, али страна изгледа лепше,

⁹ У НЈ (XXI/4–5, 1975: 271–272), Д. Гортан-Премк разматрала је конструкцију *корисїиїи* + акузатив и предочила да се она не може прогласити ни некњижевном, ни варваризмом, ни калком. (У Речнику МС је таква конструкција означена варваризмом, в. т. 2, 1967: 855 s.v. *корисїиїи*, значење 2.)

¹⁰ Ј. Јанковић (2017: 492–95), анализирајући порекло тих речи, закључила је да су се те речи употребљавале у српскословенском језику, а да су у XIX веку ревитализоване посредством руског језика.

звучније, такве су речи: *ѿемаѿика* (предмет), *конѿемѿација* (пажљиво посматрање, размишљање), *евоцираѿи* (дочарати, оживити, изазвати), *ѿласѿика* (живост), *оријенѿални* (источњачки), *амбијенѿи*, *бесѿијални* *егоизам* (животињска себичност), *медиѿација* (размишљање), *ѿроблемаѿичан* (сумњив), *мениѿалиѿеѿи* (душевно стање), *изолован* (усамљен), *најинѿимније* (најпристрасније), *рељефно* (живо, сликовито), *ѿсиха* (душа), *монѿируозан* (чудовишан), *манифесѿација* (испољавање, израз), *бизаран* (чудан, необичан), *ѿрецизан* (тачан, оштар, јасан), *арѿи-сѿиѿички* (уметнички), *лежерно* (олако), *квалиѿеѿи* (својства, врлине), *имагинација* (машта, уобразиља), *инѿенције* (намере), *деформисан* (унакажен), *реноме* (углед, глас, слава), *револѿи* (побуна, узбуна), *флуидан* (течан), *ѿринѿиѿијелан* (начелан) и *манифесѿоваѿи* (испољити) (НЈ н. с. II/5–6, 1951: 188–191). Трећи случај се односи на оне стране речи, које имају више значења за које немамо у нашем језику једну реч са више значења, у том случају страном значење је шире од нашег, нпр. *минуѿиозан* (до ситница, брижљив у раду, ситничарски, цепидлачки), *лежерно* (олако), *демонѿирираѿи* (приказати), *ѿроблемаѿичан* (неизвестан, споран, двосмислен), *ѿроблемаѿика* (питања, скуп питања), *ѿемаѿика* (предмет), *медиѿација* (размишљање, пажљиво посматрање, побожно размишљање), *сугесѿиван* (убедљив), *сугесѿија* (подстицај, навођење на нешто), *сугерираѿи* (дати идеју, шанути да учини, наложити, навести на), *суйѿишлан* (оштроуман и др.), *ѿлаѿифор-ма* (перон, заравњено место, говорничка трибина, програм), *ѿерен* (област, поље), *акѿививѿеѿи* (рад), *ѿоливаленѿи* (многоструки), *ѿален-наѿи* (дар), *манифесѿоваѿи* (испољити) и др. (id. 191–194). Аутор у том случају саветује: „Ако је писцу потребно цело страном значење да би изразио своју мисао, не остаје му ништа друго него да употреби страну реч“ (id. 191). На крају, постоји и случај када „страна реч има значење које у целини нема ниједна наша реч“, такве су: *ѿѿимунг*, *еѿоценѿири-чан* итд. (id. 188, 193–194).

2.2. Посебна пажња посвећена је *варваризмима* у језику писаца.¹¹ У раду Г. Добрашиновића изнето је запажање да је С. Матавуљ био „нетрпељив према варваризмима“, зато што је употребљавао домаће речи „којима би у књижевном језику требало потиснути варваризме“ (НЈ н. с. XII/7–10, 1962: 219), на пример: кресавица ум. *ѿибиѿа*, потпетица ум. *ѿѿиѿкла*, дворница ум. *сала*, кривињара ум. *колиба*, продавница ум. *дућан*, подневица ум. *ѿодне*, стојница ум. *ѿѿѿала*, стакленица ум. *флаша*, плѿоска ум. *чуѿура*, омастити ум. *обојѿи*, рукомија ум. *леѿен*

¹¹ А. Белић је приметио да писци често користе стране речи, јер им оне звуче апстрактније, изразитије, боље него наше (НЈ н. с. I/3–4, 1949: 87).

мер: *асиди* (киселине), *маѿиѿеѿи* (тмулост), *хемаѿије* (црвена крвна зрна, еритроцити), *содијум* (натријум), *фудројанѿино* (муњевито), *карбоник* (угљеник) итд. (НЈ н. с. XIV/1, 1964: 33–34).

М. Пешикан је у вези са страном стручном терминологијом закључио да „неасимилирани елементи у језику уздрмавају многе његове системе, доводе их до нестабилног стања, модификују језичко осјећање“, те се због тога „увођење нпр. непромјенљивих варваризама“ не може сматрати позитивним процесом у развоју језика (НЈ н. с. XV/3–4, 1966: 185). Он је појаснио да се то не односи једнако на све термине стране основе и страног порекла. С једне стране се налазе интернационални термини, а с друге „просто варваризми у одређеном језику, тј. резултат историјског утицаја другог језика и друге националне културе. Ови последњи носе и специфична оптерећења (поред поменутих) и начелно су негативна појава у језику, јер често значе непожељно посредништво између интернационалне и одређене националне културе, извјесну врсту културног старатељства“ (ibid.).

2.4. Разматрајући дескриптивне речнике српско-хрватског језика, као што су Речник САНУ или Речник МС, аутори су истицали њихов нормативни карактер, који се спроводи навођењем различитих нормативних квалификатора (као што је и *варв(аризам)*.) за маркирање функционално-стилске употребе појединачних лексичких јединица. И. Грицкат је оценила да се ознакама 'покрајинско', 'дијалекатско', 'некњижевно', 'неправилно', 'вулгарно', 'варваризам' код исправније речи у Речнику РСАНУ бележи одступање од норме (НЈ н. с. X/7–10, 1960: 218). Тај податак поновљен је у приказу 19. тома Речника САНУ М. Ђинђић (НЈ н. с. XLV/2, 2014: 116) и у коауторском раду Н. Вуловић, М. Ђинђић и Д. Радоњић: „Речник САНУ представља дескриптивни речник књижевног и народног језика, али он има и елементе нормативности; нормирање се спроводи различитим лексикографским поступцима: упућивачким дефиницијама или квалификаторима (као што су: покр(ајинско), дијал(екатско), некњ(ижевно), вулг(арно), варв(аризам) и др.), који обавештавају кориснике речника о нормативном статусу речи, односно о статусу њеног појединачног значења“ (НЈ н. с. XLIX/2, 2018: 6). С. Ристић је, бавећи се лексичким нормирањем у лексикографији, указала на то да „прецизно маркирање функционално-стилске употребе стране лексике“ у описним речницима има и нормативни значај, тако да „страна лексика са квалификаторима: 'варваризам', 'жаргонизам', 'помодна реч', 'шатровачки', 'вулгаризам' и сл. нормативним квалификаторима“ заузима статус другоразредне, нестандартне лексике, за разлику од немаркиране стране лексике опште употребе, која има

статус стандардне лексике и „чија могућност опстанка у језику [...] зависи од њиховог значењског, употребног и творбеног потенцијала“ (НЈ н. с. XXIX/5, 1994: 304). У следећем раду, ауторка је поновила да се јединице са квалификатором типа *варв.* издвајају „у односу на важећу стандарнојезичку норму и имају статус нестандардне лексике“ (НЈ н. с. XXX/1–5, 1995–1996: 73). М. Пешикан је поменуо да код навођења страних речи у Речнику САНУ „ознака порекла нпр. турцизама, германизама, мађаризама у нашем речнику иде у ред података о нормативној вредности речи, и мање-више увек представља у овом погледу негативан податак (не тако изричит као *варв.* [...])“, који произилази између осталог „из општеприхваћеног начела о предности домаћих речи над туђицама“ (НЈ н. с. XIII/3–5, 1963: 189).

Ж. Станојчић сматра да је у Речнику МС податак о томе да је нека реч *варваризам* потребан „културном читаоцу који у њему тражи савета“ (НЈ н. с. XXV/4–5, 1982: 186).

2.5. Приликом анализе појединачних лексема у радовима, аутори су користили термин *варваризам* за означавање неприхватљивих страних речи, као што је *цамахирија* (заједница) у раду М. Пешикана (НЈ н. с. XXIII/1–2, 1977: 75) и синтаксичких конструкција, нпр. са *без да*,¹² која је окарактерисана као језички неприхватљивим *варваризмом* у раду Љ. Поповића (НЈ н. с. XIX/2–3, 1972: 164). И. Грицкат је, анализирајући употребу речи *мој*, *твој*, закључила да се те речи „никако не могу сматрати варваризмима, јер тих заменица има и у старом језику и у народним умотворинама“ (НЈ н. с. XXIV/3, 1980: 105). Б. Милосављевић је употребила термин *варваризам* за неадаптирану реч *фешн*, чија је употреба „функционално одређена само на контексте разговорног (колоквијалног) стила“ у савременом српском језику (НЈ н. с. XLII/1–2, 2011: 41). Ауторка је закључила да се на основу лексичког статуса у српском језику тај англицизам може окарактерисати као *варваризам*, а да се због постојања актуелног српског еквивалента *мода*, сматра сувишним. В. Јовановић је означио рецентну реч *коронавирус* *варваризмом*, „уместо нормативно исправне форме *вирус корона*“, уз објашњење да то „није у питању композит већ пресликавање (транслитерација) речи стране језичке структуре“ (НЈ н. с. LI/2, 2020: 102–103).

Термин *варваризам* је, такође, коришћен за стране речи односно туђице и за речи страног порекла, нпр. за *кунџи* (синоним: вјештина) код М. Дешића (НЈ н. с. XXVI/1, 1983: 34) и *бајили*, *дерјили*, *шок*, *фер*, *шими*, *шегеи*, *окер* код Д. Игњатовић (НЈ н. с. XII/3–6, 1962: 129). Без

¹² О тој конструкцији било је речи и у рубрици *Језичке јоуке* (в. НЈ I/9, 1933: 283; НЈ IV/9–10, 1936: 286; НЈ н. с. VI/5–6, 1955: 194–195).

примера се помињу старији *варваризми*, тј. туђице „као што су турцизми, мађаризми и сл.“ у раду М. Тешића (НЈ н. с. XXII/1–2, 1976: 64) и „турцизми и др. варваризми“ у раду М. Пешикана о страним речима у Речнику САНУ (НЈ н. с. XIII/3–5, 1963: 189).

Уколико је анализирана реч означена као *варваризам* у Речнику САНУ, она се у раду тако и цитира, то су: глагол *дати* у конструкцији са значењем 'наредити, наложити; наручити да се нешто уради' (НЈ н. с. XXVII/1–2, 1986: 54), назив *вижла* (НЈ н. с. XXIX/3–4, 1991: 236) и акузативна рекција глагола *жени*ти (НЈ н. с. XLVIII/1–2, 2017: 31).

2.6. У Регистрима НЈ, од I до VII броја старе серије и у I, II, III, IX и XII броју нове серије, одређене¹³ језичке јединице (речи, изрази, синтаксичке конструкције) означене су као *варваризми*, док су у радовима оне наведене као стране, нпр. *јенџер* и *срча* код А. Белића су стране речи (НЈ I/2, 1933: 38; в. нап. 8), *јунаково* је борити се, *учениково* је учити се, није *џвоје* кадити, *госџодарево* је заповиједати (господарев посао је да заповиједа), *моје* је заповиједати (мој је посао заповиједати) код С. Ившића су синтаксички преводи (НЈ II/6, 1934: 165–168), *ура*, *кварай* код М. Решетара су италијанске речи (НЈ II/6, 1934: 170), *вулгарносџ* (пропаштво), *имџоновай*ти (уливати поштовање), *јублика* (свет уопште) код М. Вукићевића су туђе речи (НЈ II/8, 1934: 228), *Шкојланђанин* код Ј. Смодлаке је ружна копија немачке речи (НЈ III/1, 1934: 4), *рајорџ* (известије), *ојџиговай*ти (одбити) код П. Ђорђића су туђице (НЈ III/1, 1934: 19), *рам* (оквир), *грао* (сив), *дункл* (таман), *блао* (модар), *марџџимни* (поморски), *јлажа* (обала, жал), *јесковџџ* (сипар), *маринац* и *марински* (поморац и поморски) код Р. К. Јеретова су туђе непотребне речи (НЈ III/2, 1934: 58), *аеродром* (полетилиште), *аеројлан* (летилица), *авијајџичар* (летилички), *авијајџија* (летиличарство), *мезанин* (међуспротиште), *мансарда* (поткровиште), *магазин/магаџин* (сместиште, оставиште) код Д. Јовичића су стране, сковане речи противне духу језика, туђице и рђаве кованице (НЈ III/2, 1934: 59), *арзован* код Д. Марјановића је турска реч (НЈ III/7, 1935: 216), *мађисџор* код П. Ђорђића је туђи назив (НЈ III/8, 1935: 248), *шкојџа* (затег) код Ф. Стојанова је туђица (НЈ III/9–10, 1935: 266), *сџомак* (желудац) код М. С. Московљевића је туђа реч, коју треба избацити (НЈ IV/2, 1935: 43), *вексла* код М. Павловића је дијалекатска туђица (НЈ

¹³ У Регистрима су само изабране стране речи означене као *варваризми*, нпр. Т. Ујчић (НЈ V/3, 1936: 79–84), Д. Костић (НЈ V/5–6, 152–157) и А. Белић (НЈ н. с. I/3–4, 1950: 87–89) у својим радовима набрајају стране речи (и њихове народне замене), међутим нису све у Регистру с ознаком *варв.* Такође, примећено је да одређене речи у Регистрима нису подједнако обележене као *варваризми*, нпр. *јарайџџ* је означен као *варв.* у НЈ н. с. IX/1–2 (1958: 61), а није у НЈ III/5 (1935: 151).

IV/5, 1936: 139), *бирџаши* (гостионичар, крчмар) реч је страног порекла, *дрожар* је изведеница од немачке речи *дрой* (правилније: жичар), *моловаш* нема добру замену, *гравер*, *масер* и *џеглер* новији су називи западноевропског порекла код Т. Ујчића (НЈ V/3, 1936: 82–83), *друкер* (навијач), *крамјони* (кукачи, клинчаци), *дирек* (стуб, стубац), *џозиција* (положај), *ексер* (клинац, чавао) код Д. Костића су туђински називи (НЈ V/5–6, 1937: 152–155), *андробус*, *ајарџ* и *ајарџа* код М. Павловића су стране речи (НЈ VII/2–3, 1939: 58–59), *дејилаџор* код М. П. је страна реч (НЈ VII/2–3, 1939: 81), *креираџи*, *шџаџираџи*, *граџулираџи* код М. П. су речи страног порекла (НЈ VII/2–3, 1939: 81–82), *боаџиџ* код М. П. формиран је од француске речи (НЈ VII/2–3, 1939: 83), *дебулеџа* код М. Перковића је италијанска реч (НЈ VII/5, 1939: 143), *џлишани* баритон (меки, преливни, меки, свилени), широки *диџаџазон* (широки обим), *форсираџи* (помоћи, појачавати), *џеаџролог* (зналац, познавалац позоришта, позоришни стручњак), *аудиџивни* (који се могу чути, који се чују, чујни), *абераџиџа* (скретање), *бизаран* (ћудљив, настран, чудноват), *дисџанџа* (растојање, размак), *сакрални* (црквени, обредни), *евоџираџи* (изазивати, дочаравати, будити), *некроџола* (гробље, град мртвих), *малверџаџиџа* (злоупотреба, неисправност, утаја), *шарџирани* (пресићени, преоптерећени), *ресанџиман* (злопамћење, болно сећање), *дисџараџиносџ* (неслагање, различитост, разлика, подвојеност), *рарџиџеџ* (ретка ствар, реткост), *информџивносџ* (обавештајност), афирмисати (потврдити, учврстити, оснажити, усталити), *џеаџар* (позориште), *асорџиман* (збирка, избор), *складиџиџе* (слагалиште, стовариште) код А. Белића су стране (непотребне) речи које се могу заменити нашом речју (НЈ н. с. I/3–4, 1950: 87–89), *магнетџичан* (магнетан)¹⁴ и *магнетџичносџ* (магнетност) код П. (НЈ н. с. III/1–2, 1951: 46), *магнетџичносџ* (магнетизам) код В. Мићовића (НЈ н. с. III/5–6, 1952: 169) и *џараџеџ*, *ревиџа*, *фанџоми*, *фармер*, *фармерка*, *аџоџлексиџа* код М. Павловића су стране речи које нису одомаћене код нас (НЈ н. с. IX/1–2, 1958: 61).

3. С обзиром на то да је један од главних задатака часописа НЈ да се књижевни језик тога времена што више приближи читаоцу, отворене су с почетка старе серије две сталне рубрике: *Језичке џоуке*, објављиване све до 1975. године (закључно са бројем XXI/1–2), и *Наша џошџа*, која је трајала до 1939. год. (закључно са бројем VII/4; детаљније о тим рубрикама в. Јанковић 2017: 19–23).

¹⁴ О пореклу термина *магнетџичан* и *магнетџичносџ* в. НЈ н. с. III/5–6, 1952: 168.

Сумирајући значај тих рубрика након 40 година излагања НЈ, Д. Игњатовић закључила је да су кратки и садржајни одговори и објашњења на одређену фонетску, морфолошку, синтаксичку, лексичку, стилску, правописну или неку другу граматичку законитост или правило, представљали „одличан начин за примену и савлађивање језичких норми уопште“ (НЈ н. с. XX/1–5, 1973–1974: 43). Највише пажње је привлачила лексика и њена (правилна) употреба (посебно страних и покрајинских речи), семантика и порекло речи. На основу садржаја тих рубрика и питања постављених редакцији НЈ, М. Спасојевић дошла је до закључка да се већи број питања односи на „статус, вредност и употребу појединих лексема страног порекла“, „исправност појединих творбених образаца преузетих из страних језика и нормативну вредност тако насталих лексема од домаћих еквивалената“, „путеве адаптације и на различити степен адаптираности“ и „нормирање научне терминологије“ када су у питању термини домаћег и страног порекла (НЈ н. с. XL/1–4, 2009: 63–74).

3.1. Рубрика *Језичке њоуке* је, по речима уредништва, покренута, зато што се доста греша „у употреби речи и облика у књижевном језику нашем“ и да онима који греше буде опомена, „да припазе на по нешто у своме језику и избегавају очигледне неправилности“ (НЈ I/1, 1933: 28). Најбројнији одговори били су на питања читалаца у вези са употребом речи страног порекла, туђица и позајмљеница, којима се предлагала или разматрала замена тих речи домаћим, народним (о томе детаљније в. Јанковић 2017: 52). У рубрици је као ’груб варваризам’ означен глагол *ѡревенирати* (спречити, отклонити, НЈ I/5, 1933: 154),¹⁵ као ’варваризам’ означене су синтаксичке конструкције: *не може а да не* (НЈ н. с. II/7–10, 1951: 330), *ѡар ѡригодних чланака*, *ѡар одавно уходаних фраза*, *ѡар сѡраница* (неколико пригодних чланака, неколико одавно уходаних фраза, неколико страница, НЈ н. с. IX/7–10, 1959: 320) и употреба предлога *ѡо* (НЈ н. с. II/3–4, 1950: 150), док су творенице *новѡронађени*, *новодошли* „по начину образовања варваризми“, који су „стекли право грађанства“ (НЈ н. с. IX/3–4, 1958: 133).

Иако се у осталим одговорима није употребљавао термин *варваризам*, одређене језичке јединице (речи, изрази, синтаксичке конструкције) означене су тако у Регистрима НЈ, од I до VII броја старе серије и у I, II, III, IX и XII броју нове серије. Скраћеницом *варв.* су тако обележене (недопуштене, непотребне) туђице или стране (туђе) речи (турске, немачке, француске, мађарске, чешке речи и сл.), место којих би било боље употребљавати наше, домаће: *аѡиракѡиван* (при-

¹⁵ Уп. са ознаком ’непотребна позајмљеница’ уз тај глагол у НЈ VII/4, 1939: 126.

вљачан, НЈ I/3, 1933: 88), *инијенција* (према замисли, НЈ I/4, 1933: 123), *сувислост* (повезаност, НЈ I/8, 1933: 248), *вехеменција* (силина, жестина, id. 249), *молесиираи* (досађивати, додијавати, мучити, ibid.), *илоха* (површина, id. 251), *креирање* (стварање, оснивање, НЈ I/9, 1933: 287), *достииан* (довољан, НЈ II/1, 1933: 28), *рисаи* (претстављати, цртати, id. 29), *уианачи* (уговорити, углавити, закључити, НЈ II/2, 1933: 56), *асервираи* (подвргнути, НЈ II/3, 1933: 89), *бродираи* (вести, ibid.), *нафака* (трошак, издржавање, id. 90), *евидениан* (очевидан, очигледан, id. 93), *лаиениан* (прикривен, потајан, ibid.), *фалии* (погрешити, недостајати, промашити, НЈ II/4, 1933: 117), *хасна* (корист, ibid.), *дојам* (утисак, id. 118), *иодобан* (сличан, ibid.), *адети* (обичај, id. 120), *извједљив(о)* (радозна(п)о, ibid.), *засада* (начело, основ, id. 121), *иарфим* (мирис, id. 122), *иозорност* (пажња, id. 123), *велебан* (величанствен, НЈ II/6, 1934: 185), *сразии се* (сукобити се, сударити се, ibid.), *фела* (врста, ibid.), *малициозан* (пакостан, злобан, id. 186), *шодер* (туцани камен, песак, id. 187), *набожан* (побожан, ibid.; НЈ IV/3, 1935: 94), *иреза* (хитња, журба, НЈ II/7, 1934: 219), *иридика* (поучавање, савет, НЈ II/8, 1934: 253), *ојаска* (напомена, НЈ III/1, 1934: 27), *наклада* (издање, id. 29–30), *иминениан* (очигледан, id. 30), *шарманиан* (диван, љубак, НЈ III/2, 1934: 61), *гранд* (властелин, кнез, племић, id. 63), *бронц* (бронза, туч, НЈ III/4, 1935: 122), *санџим* (тобоже, НЈ III/6, 1935: 187), *овизаи се* (сетити се, опоменути се, id. 188), *иоииивсииди* (опрети се, успротивити се, id. 189), *ноиарош*, *наиарош* (бележник (биљежник), НЈ III/7, 1935: 222), *арбиираран* (произвољан, самовољан, неограничен, самовластан, id. 224), *дистиингвираи* (разликовати, одвајати, обележавати, НЈ III/8, 1935: 254), *оииарија* (крчма, НЈ IV/5, 1936: 157), *волуминозан* (велики, обиман, id. 159), *сукус* (суштина, једрина, снага, НЈ IV/6, 1936: 190), *русиикалан* (сеоски, пољски, id. 191), *ирезан* (хитан, НЈ IV/9–10, 1936: 283), *осиенииаиивно* (намерно, нарочито, насилно, изазивачки, id. 285), *ваканиција* (упражњеност, непопуњеност, распуст, НЈ VI/5–6, 1938: 175), *конзумираи* (трошити, ibid.), *иреокуири* (обузимати, занимати, НЈ VII/6, 1939: 189), *иоиенце* (моћ, сила, снага, способност, могућност, id. 190), *моделоваи* (израђивати, изграђивати, вајати, id. 191) и *аисурдни* (бесмислен, НЈ н. с. II/7–10, 1951: 330). Поред тих речи, са ознаком *варв.* су означене и непотребне позајмице/позајмљенице *оиеиовати* (поновити, понављати, НЈ I/8, 1933: 250) и *иревенираи* (спречити, претећи, НЈ VII/4, 1939: 126),¹⁶ као и страна реч за избацивање *ђуиуре* (НЈ I/4, 1933: 124). У ретким случајевима се предлагала друга страна реч, уколико нема адекватне домаће речи: *бар-*

¹⁶ Уп. са ознаком 'груб варваризам' уз тај глагол у НЈ I/5, 1933: 154.

шун (кадифа, НЈ III/5, 1935: 157) и велуд (кадифа, НЈ IV/9–10, 1936: 283). У једном случају се уместо покрајинске речи, препоручила књижевна реч: *вршиџи* (врћи/вријећи, НЈ III/2, 1934: 62). *Варвиризми* су се обележавали и калкови: *много нас је муке кошијало* (много смо се намучили, НЈ II/4, 1993: 117), *шпидеџи с хлебом* (штедети хлеб, НЈ II/7, 1934: 218), *шпо за јесџи* (шта за јело, НЈ II/8, 1934: 252), *домоџи се* (докопати се, дочепати се, НЈ III/1, 1934: 30) и *данас ујуџиро, јуче увече* (јутрос, синоћ, НЈ IV/6, 1936: 191), као и синтаксичке конструкције, које су неправилне или нису у духу нашег језика: *с ресџекџом* (с поштовањем, са чашћу, НЈ I/1, 1933: 31), *није ... веџ, није ... него*,¹⁷ *није... но* (НЈ II/6, 1934: 187), *иза како* (пошто, НЈ II/6, 1934: 189), употреба предлога *џо*, нпр. *џоклана џо леџијама* (поклана од леџија, НЈ н. с. II/3–4, 1950: 150), *без да* (а да, НЈ IV/9–10, 1936: 286), *оџазиџи је* (може се опазити, НЈ V/1, 1936: 29).

3.2. У рубрици *Наша џошџа* се одговори сарадника НЈ на питања читалаца нису толико односили на страну лексику. Забележено је тек неколико примера у којима су се туђе речи коментарисале да им није место у нашем језику, јер имамо своје речи, док су у Регистру обележене као *варваризми*: *џека* (свеска, вежбанка, НЈ III/4, 1935: 125; НЈ III/5, 1935: 159), *џувар* (зид, стена, камен, НЈ V/5–6, 1937: 189), *реџина* (мрежњача, НЈ V/5–6, 1937: 191) и *анкер* (котва, *ibid.*). У једном одговору дата је препорука да се употребљава друга страна реч, јер је познатија: *јанџар* (ћилибар, НЈ V/5–6, 1937: 191).¹⁸

3.3. *Језички џабирици* су излазили само у старој серији, од 1935. (НЈ IV/1) до 1937. године (НЈ V/7–8). Осмишљени су били тако да доносе у НЈ „белешке појединих писаца о речима и изразима које се тичу нашег језика, а о којима није досад било речи“ (НЈ IV/1, 1935: 27). Међутим, једино што је објављено биле су напомене Љуб. Стојановића, које је изнео у *Насџавном вјеснику* (1925: 124–140, 209–230) поводом Маретићевог *Језичног савјеџника* (из 1924. год.). У Регистру НЈ су само неке речи означене као *варваризми*, а у рубрици се односе на позајмљенице, које нису ушле у београдски књижевни језик: *умисао* (НЈ V/3, 1936: 89; НЈ V/4, 1937: 122), *барс*, *биљносџи*, *џикељ*, *џикобраз*, *џосџаџан*, *џвојник*, *џавка*, *џњед*, *џраносџај*, *џохоџан*, *јанџар*, *џисџи*, *џлокан*, *џрајобраз*, *џрајолик*, *џличинка*, *џос*, *џосос*, *џејенка*, *џорџ*, *нејасиџи*, *џоднос*, *џомјесџан*, *џрослав*, *џоб*, *џобол*, *џојка*, *џтаросџа*,

¹⁷ Синтаксичка конструкција *није ... него* веџ је поменута раније (НЈ I/7, 1933: 220–221), али у Регистру није означена као *варваризам*.

¹⁸ Страна реч *јанџар* веџ је поменута раније (НЈ III/5, 1935: 158), али у Регистру није означена као *варваризам*.

сїрой, суї, сурак, їокар, уред, усїрој, вихухаљ, вијено, врвањ, закла-да, земљовид (id. 121–122), док су *їалуба* (кров на лађи, id. 121) и *ой-скрбиїи* (снабдети, прибавити, НЈ V/7–8, 1937: 246) окарактерисане као непотребне позајмице. Уз лексему *їримисао* наведено је да није у духу нашег језика (НЈ V/7–8, 1937: 247).

3.4. Иако се у рубрикама за неке речи предлагала замена домаћим, народним, нпр. за речи *билансија* (биланс, НЈ I/2, 1933: 59), *лекїиїра* (штиво, НЈ I/4, 1933: 128), *шїїрикаїи* (плести, НЈ II/4, 1933: 121), *оби-їаваїи* (становати, *ibid.*), *їершин* (першун, НЈ III/5, 1935: 156), у Регистру се оне нису означавале као *варваризми*.

У рубрикама су се код неких примера разматрале стране речи које се само у одређеном контексту могу заменити домаћим речима, нпр. речи *груїисаїи* (скупити, сабрати, збрати, збити, НЈ I/4, 1933: 128), *їибра* (ком, комина, НЈ V/5–6, 1937: 189), или које се не могу заменити домаћим, јер или немају домаћу замену или је домаћа реч са другачијим значењем, нпр. *їроїагаїїор, организација, диференцијалан* (НЈ I/4, 1933: 128).

4. Пошто су, према мишљењу лингвиста, страни елементи скло-ни изазивању потешкоћа у неговању и одржавању језичког стандарда, може се слободно рећи да је у србистици присутна стална свест о томе да је кључно указивати на грешке које нарушавају књижевнојезичку норму. Такав закључак проистиче након обраде термина *варваризам* у часопису НЈ. Ексерцирани материјал првенствено показује различито поимање тог термина. *Варваризам* се најчешће односио на 'употребу стране речи, уместо домаће', у ређим случајевима на 'страну реч или реч страног порекла' и 'неправилност или језичку погрешку'. У старој серији часописа (од 1932–1941. год.) запажа се учестала употреба тер-мина, што се види по броју речи, синтаксичких конструкција и израза у радовима и Регистрима, обележених као *варваризми*: I, 1932/1933: 68; II, 1933/1934: 41; III, 1934/1935: 39; IV, 1935/1936: 16; V, 1936/1937: 55; VI, 1937/1938: 2; VII, 1939/1940: 11 – укупно 232 *варваризма*, док у новој серији (од 1949–2021. год.) смањена је употреба тог термина: I, 1949/1950: 21; II, 1950/1951: 49; III, 1951/1952: 3; IX, 1958/1959: 11; XII, 1962: 51; XIV, 1964: 6; XIX, 1972: 1; XXIII, 1977: 1; XXVI, 1983: 1; XXVII, 1986: 1; XXIX, 1991: 1; XLVIII, 2017: 1; XLII, 2011: 1; LI, 2020: 1 – укупно 149 *варваризама*. Намеће се закључак да се током времена он све ређе користи и да полако излази из употребе, мада и даље представља негативну етикету. У радовима који се баве питањима савременог српског језика, уочава се коришћење термина за рецент-

не стране, неадаптиране речи, које су нормативно неисправне или неправилне (нпр. *фешн* и *коронавирус*). Од 1932. год. мењала су се становишта и мишљења у друштву у вези с употребом стране лексике и 'чишћењем' основног лексичког фонда српског језика. Промена нормативног статуса појединих језичких јединица у протеклих 90 година, колико је прошло од првог броја часописа, запажа се у бројним примерима: *аранжман*, *асорџиман*, *аџиракџиван*, *база*, *бизаран*, *браон*, *дејилаџор*, *дисџанца*, *евиденџан*, *ексер*, *калдрма*, *каџија*, *новоградња*, *џлажа*, *рам*, *сџерилан*, *фалиџи*, *џиџкла* итд.¹⁹ Многи од њих се данас често употребљавају, не осећају се као неправилни, туђи духу нашег језика и непотребни, ушли су у састав српског језика, без обзира на то што су их језички стручњаци третирали као *варваризме* и препоручивали домаће замене. Слично је приметила Д. Игњатовић, након 40 година излажења НЈ, да „оно што је некад можда сматрано диалектизмом, варваризмом, неуспелом кованицом, неправилним обликом и сл., данас је добило статус књижевног и нормативног [...]. Иако је период од око 40 година кратак да би се могао пратити и констатовати овакав развој језичких елемената, ипак се нешто од овакве промене нормативног статуса појединих израза, речи и облика може јасно разабрати“. Уколико већина говорних представника прихвати неку иновацију, „онда она постаје литерарна црта, без обзира на то да ли је према језичким законима при првој појави 'правилна' или 'неправилна'“ (НЈ н. с. XX/1–5, 1973–1974: 43–44).

ЛИТЕРАТУРА

- Нушић 1934: Бранислав Нушић, *Реторика*, Београд: Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон а.д.
- Влајић Поповић 2014: Јасна Влајић-Поповић, Етимологија у српским описним речницима, у: *Савремена лексикографија у теорији и пракси*, ко-

¹⁹ Статус наведених примера може се проверити у дескриптивним речницима. У Речнику САНУ те речи нису обележене квалификатором *варв(аризам)*., осим непроменљивог придева *браон*, међутим јесу етимолошким ознакама, што је показатељ да су те речи 'скорашње позајмице' (в. *Увод* Речника САНУ, 1: XXV). М. Пешикан је изнео мишљење да „ознака порекла нпр. турцизама, германизама, мађаризама у нашем речнику [Речнику САНУ] иде у ред података о нормативној вредности речи, и мање-више увек представља у овом погледу негативан податак“ (НЈ н. с. XIII/3–5, 1963: 189). У Речнику МС, речи *браон*, *рам* и *џиџкла* носе ознаку *варв(аризам)*., док је већина означена квалификаторима који указују на страно порекло (*аранжман*, *аџиракџиван*, *евиденџан* и *новоградња* нису обележене квалификаторима, а реч *дејилаџор* је изостала).

- лективна монографија, ур. Рајна Драгићевић, Београд: Филолошки факултет, 93–112.
- Димитријевић 1969: Радмило Димитријевић, *Теорији књижевности са примерима: композиција, језик и стил, версификација*, Београд: Савремена школа.
- Јанковић 2017: Јелена Јанковић, *Етимологија у часопису „Наш језик“*, необјављена докторска дисертација, Београд: Филолошки факултет.
- Јанковић 2019: Јелена Јанковић, Славенизми у Огледној свесци *Речника славеносрпског језика*, у: *Језици и културе у времену и простору VIII/1*, ур. Снежана Гудурић, Биљана Радић Бојанић, Нови Сад: Филозофски факултет, 341–355.
- Јанковић 2021: Јелена Јанковић, Варијантност лингвистичке терминологије у србистици код именовања лексике преузете из словенских језика, *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 56, Warszawa.
- Клајн 2003: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику. Други део: суфиксација и конверзија*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик Српске академије наука и уметности – Нови Сад: Матица српска.
- Миланов 2014: Наташа Миланов, Варваризми као маргинални лексички слој, у: *Jezik, književnost, marginalizacija. Jezička istraživanja*, ур. Biljana Mišić Ilić, Vesna Lopičić, Niš: Univerzitet u Nišu Filozofski fakultet, 443–455.
- Мршевић Радовић 2005: Драгана Мршевић-Радовић, Језичка култура и чистота језика (II), *Научни састај слависти у Вукове дане* 34/3, Београд, 263–278.
- Стевановић 1986: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (грамаички системи и књижевнोजезичка норма)*, I, Београд: Научна књига.

ИЗВОРИ

- ЕЛСХЈ: *Enciklopedijski leksikon. Srpskohrvatski jezik*, ур. Asim Peco, Živojin Stanojčić, Београд: Interpres, 1972.
- Клајн–Шипка: Иван Клајн, Милан Шипка, *Велики речник сираних речи и израза*, Нови Сад: Прометеј, 2008.
- Радовић Тешић 2011: Милица Радовић Тешић, *Грамаички и лингвистички појмовник*, Београд: Учитељски факултет.
- РКТ: *Rečnik književnih termina*, Београд: Nolit, 1986.
- Речник МС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI, Нови Сад – Загреб: Матица српска–Матица хрватска, 1967–1976.
- Речник САНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XXI, Београд: САНУ – Институт за српски језик, 1959–.
- Симеон 1969: Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, I–II, Zagreb: Matica Hrvatska.

Jelena D. Janković

ABOUT THE TERM *BARBARISM* IN SERBIAN LINGUISTICS
(BASED ON ARTICLES PUBLISHED IN THE JORNAL *NAŠ JEZIK*
1932–2021)

S u m m a r y

The stylistic term *barbarism* is used in linguistics for normative purposes, to denote foreign words, expressions, or constructions, used instead of better domestic ones. The paper discusses the use of the term *barbarism* in Serbian linguistics, starting from its conceptual definition in articles published in the linguistic journal *Naš jezik* (from its foundation to the present day). Under the journal conception, the articles published in these volumes deal with the study and standardization of the Serbian (formerly Serbo-Croatian) literary language. Therefore, there are numerous works in which purist attitudes are presented concerning the foreign lexicon, from the normative and stylistic point of view, to determine the normative value of these words. The excerpted material primarily shows a different meaning of the term *barbarism*. It often referred to ‘the use of a foreign word instead of a domestic one’, in rare cases to ‘a foreign word or a word of foreign origin’ and ‘irregularity or linguistic error’. In the old series of journal, there is frequent use of the term, while in the new series, there is a reduced use, and it is noticed that the term *barbarism* is slowly removed over time.

Keywords: linguistic, stylistics, normativity, terminology, *barbarism*, foreign word, linguistic purism, journal *Naš jezik*, Serbian language.

Прикази

Наташа Миланов, *Српски лексички фонд из угла ђолисемије:
глаголи, именице, ђридеви**

Монографска студија *Српски лексички фонд из угла ђолисемије:
глаголи, именице, ђридеви*, ауторке Наташе Миланов, научног сарад-
ника и лексикографа из Института за српски језик САНУ, награђена
је високим признањем Славистичког друштва Србије „Павле и Милка
Ивић“ за 2021. годину (заједно с монографијом М. Кубурић Мацуре из
Бања Луке).

Текст монографије представља донекле измењен текст доктор-
ске дисертације одбрањене на Филолошком факултету Универзитета
у Београду, допуњен и осавремењен курентним подацима из србисти-
ке и славистике. Рукопис монографије распоређен је у десет целина:
1. Увод (11–20); 2. *Теоријска размајтрања* (21–42); 3. *Испраживања
ђолисемије на грађи из речника* (43–47); 4. *Лексема са великим бројем
значања (квантићајивни ђрисџуј)* (49–57); 5. *Еићомолошке карак-
џерисџишке лексема које имају велики број значења* (59–62); 6. *Норма-
џивна и функционалниџилска својсџва лексема које имају велики број
значања* (63–70); 7. *Творбена сџрукџура лексема које имају велики број
значања* (71–88); 8. *Темајска класификација лексема које имају вели-
ки број значења* (89–98); 9. *Лексичко-семантичка анализа лексема које
имају велики број значења* (99–390); 10. *Закључна размајтрања* (391–
413). На крају се доносе извори (415–416) и богата релевантна литера-
тура (у поглављу Цитирана литература, 417–433), резимеи на енглеском
(435–436) и руском (437–439), као и три регистра (регистар одредница,
441–456, предметни, 457–460, и именски регистар, 461–465).

У одељку у којем се разматра полисемија и њој сродне лексич-
ке појаве, ауторка представља основне механизме полисемије, разло-
ге за њено јављање у језику, прецизира термин *ђолисемантична лек-*

* Едиција *Монографије*, бр. 31, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2021,
465 стр.

сема, даје податке из литературе словенских и несловенских језика о процентуалној заступљености полисемантичних лексема у појединим речницима енглеског, италијанског, руског, немачког језика, уз напомену да нема поузданих података о броју моносемантичних лексема. Како би делимично одредила удео моносемантичних лексема у једном тому РСАНУ, ауторка наводи пример лексема творених продуктивним префиком *до-*, где се за око 80% лексема на основу дефиниције може рећи да су моносемантичне, те износи претпоставку да префикс *до-* најчешће сужава семантику лексеме коју префиксира.

У делу посвећеном досадашњим истраживањима полисемије на грађи из речника, ауторка веома подробно представља и коментарише досадашње резултате таквих проучавања, пружајући преглед основних студија у којима су изнети важни закључци о лексичком систему српског језика на основу грађе из описних речника.

Четврто поглавље монографије почиње потпоглављем у којем се наводе општи подаци о историјату РСАНУ, извори за овај речник и истиче да грађу за РСАНУ чини целокупан фонд писане и говорне речи са целе територије српског говорног подручја од почетка 19. века па до данас. Ауторка је убедљиво показала не само чињеницу да РСАНУ представља ризницу српског језика и етноса уопште, већ је представила и специфичности тзв. танане семантичке обраде и дефинисања речи у овом тезаурусу, упоређујући резултате са онима у другим релевантним речницима српског језика. Наводећи податке о броју лексема описаних у сваком од томова Речника САНУ и о броју њихових значења, ауторка истиче да већину полисемантичних лексема чине изведенице, а да семантички најбогатије лексеме чине тек око 0,4% свих лексема описаних у РСАНУ. На основу семантичке разуђености полисемантичних лексема, Наташа Миланов је успоставила три зоне полисемантичних лексема: гранична зона – лексеме које имају између 15 и 20 значења, централна зона – лексеме које су реализовале између 21 и 40 значења, зона изразите полисемије – лексеме које имају више од 40 семантичких реализација. Важно запажање ауторке да је број лексема по зонама обрнуто пропорционалан броју значења која су те лексеме реализовале (повећањем броја значења смањује се број лексема у зонама), те је највише лексема реализовало 15 значења, док је семантички најбогатијих лексема свега неколико, изнето је на основу веома богатог ексцерпираног корпуса, што га чини релевантним у науци о језику.

У делу који се бави етимолошким карактеристикама полисемантичних лексема ауторка је показала да је словенско порекло готово без изузетка карактеристика полисемантичних глагола и придева, док

се код именица уочавају и позајмљенице са великим бројем значења. Дакле, на обимном лексичком материјалу доказана је теза да лексика домаћег, тј. словенског порекла има највише значења.

Посебно поглавље у монографији бави се нормативним и функционалностилским својствима лексема које имају велики број значења. Проверавајући та својства, ауторка је закључила да је лексика са великим бројем значења актуелна и фреквентна, као и да заузима централно место у лексичком систему српског језика. Она је изнела и још неколико важних запажања: око 25% свих избројаних значења маркирано је неким квалификатором, а чак 70% нормативно маркираних значења лексема из грађе има квалификатор покр. (покрајинско) који јесте најчешће употребљени квалификатор као обележје значења изузетно полисемантичних лексема. На релевантној грађи ауторка је показала да оне речи које имају највише значења припадају општем лексичком фонду.

У делу који се бави творбеном структуром полисемантичних лексема ауторка износи закључак да је разграната полисемантичка структура чешће одлика творбено изведених лексема, које у основи имају неку другу реч. Ово је иницирало тврдњу да је разуђена полисемантичка структура чешће одлика творбено мотивисаних лексема него простих, немотивисаних, уз назнаку да то првенствено важи за глаголе. Осим тога, ауторка је показала да полисемантичне лексеме имају творбену основу која се састоји од отприлике четири фонеме.

Засебан одељак садржи тематску класификацију лексема које имају велики број значења и у њему се из угла антропоцентричности у језику истражује који су ентитети у стварности за говорнике језика били најинспиративнији приликом именовања новог појма и којим семантичким категоријама припадају лексеме које имају велики број значења. У 38 тематских група (одређених према примарној семантичкој реализацији лексеме) класификоване су лексеме са истом појмовном вредношћу, тј. са истом архисемом, али се у оквиру једне тематске групе налазе лексеме које припадају различитим врстама речи (нпр. у тематској групи *стијања*, *јонашања*; *осећања*; *јојаве*, поред именица *душа*, *дух*, *милосиј* итд., налазе се и придеви *миран*, *моћан*, *здрав* и др., као и глаголи *давајти се*, *нагонити*, *оживети се*, *јленијти се* итд.).

Најобимнији и највреднији део монографије Наташе Милановичи поглавље у којем је спроведена лексичко-семантичка анализа лексема које имају велики број значења, а које садржи неколико потпоглавља (уз уводне целине *Удео лексема које имају велики број значења у грађи по врстама речи*; *Подела лексема на лексичко-семан-*

иличке групе): *Полисемија глагола*; *Полисемија именица*; *Полисемија придева*. Целина Удео лексема које имају велики број значења у грађи по врстама речи доноси податак да 88% грађе заузимају централни реченични чланови, именице и глаголи, који врше и најважније функције у реченици, а да придевима припада 9,4%, при чему глаголи чине готово две трећине грађе.

У делу који се бави полисемијом глагола наводи се да су глаголи најбројнија врста речи у ексерпираној грађи и да чине око 60% грађе. Превагу глагола ауторка објашњава чињеницом да се њима денотирају најразличитији аспекти стварности па је и списак категорија које именују веома широк, као и тиме што имају изузетно развијену полисемију и хомонимију, разгранате синтаксичке везе, богатији семантички потенцијал него друге врсте речи. Посебну пажњу Наташа Миланов посвећује утицају глаголског вида и глаголског рода на семантику глагола износећи и доказујући закључке настале на основу обимне грађе, нпр. да се у значењима више поклапају префиксирани и секундарно имперфективизирани глагол него основни и префиксирани перфективни глагол, што би значило да се код изведених видских парњака најчешће секундарном имперфективизацијом само мења вид, као и да у језику постоји тенденција да већи број значења имају они глаголи којима се означава процес којим се споља, од стране агенса, делује на објекат, јер највећи део грађе чине активни глаголи. Детаљно образлажући начине и методе семантичке класификације глагола у лексичко-семантичке групе, ауторка их сврстава у 14 таквих група. Значајан закључак до којег је ауторка дошла односи се на то да премештање и промена положаја у простору, као и модификација представљају доминантне класе изузетно полисемантичних глагола, а да су семе 'покрета' и промене' доминантне семе које се у неком виду могу препознати код готово свих глагола у грађи.

Одељак који обухвата полисемију именица садржи такође опште податке о полисемантичним именицама (нпр. да су именице које описују неки конкретни појам најбројније – преко 75% свих именица из грађе, као и да свака полисемантична лексема секундарно има и предметно значење), лексичко-семантичку анализу, па и поделу на лексичко-семантичке групе.

Посебно поглавље посвећено је полисемији придева, где се спроводе семантичка анализа и класификација грађе методолошки као и код глагола и именица. Истиче се да је међу полисемантичним придевима највише оних који означавају физичке особине, као и да има више придева са конкретним значењем јер они имају већу способност

полисемантичке дисперзије и метафоризације која је иначе код придева најзаступљенија. Семантичком класификацијом диференцирано је осам лексичко-семантичких група. Један од закључака семантичке анализе гласи да је доброта доминантно духовно својство, да је својство појма који је по размерама изнад просечног доминантно када су у питању димензије, те да придев *бео*, због могућности да означи велики број нијанси од беле до сиве, има значајну заступљеност у свим испитиваним изворима, а такође има и важну конотативну вредност. Такође, значајно је запажање да се мањим бројем придева са позитивним значењем описује већи број различитих појава у стварности, док су придеви са непожељним значењем специфичнији, те је њихов број већи, а семантика ужа. На крају сваког одељка у овом важном поглављу јасно су представљени сумирани резултати спроведене семантичке анализе.

Монографска студија *Структура лексичког фонда српског језика из угла полисемије (на материјалу глагола, именица и придева)*, ауторке Наташе Миланов, представља нове резултате лексиколошког истраживања статуса полисемантичних лексема у лексичком фонду српског језика. Несумњиво је да ће постигнути релевантни резултати научне анализе српског лексичког фонда из угла полисемије изнети у овој монографији бити незаобилазна полазишта и да ће имати велики значај за даља истраживања сродних језичких феномена у српској и словенској лексикологији.

*Наташа С. Вуловић Емонџ**

Институт за српски језик САНУ, Београд**

* natasa.vulovic@isj.sanu.ac.rs; nativa8@gmail.com

** Овај текст финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору бр. 451-03-68/2022-14, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

Светлана Слијепчевић Бјеливук, *Рекламно-пропагандни жанр
у српском политичком дискурсу*

У издању Института за српски језик САНУ у едицији Монографије као 32. из штампе је изашла монографија *Рекламно-пропагандни жанр у српском политичком дискурсу* Светлане Слијепчевић Бјеливук. Монографија има 248 страница текста, и подељена је на девет текстуалних поглавља: 1. *Увод* (9–12); 2. *Циљеви, хипотезе и корис исцраживања* (13–14); 3. *Преглед значајних лингвистичких исцраживања* (15–40); 4. *Преглед значајних нелингвистичких исцраживања* (41–50); 5. *Теоријско-методолошки оквир* (51–54); 6. *Језичко-стилске карактеристике јавног* (55–123); 7. *Језичко-стилске карактеристике медија* (124–188); 8. *Језичко-стилске карактеристике видео-сопона* (189–216); 9. *Закључак* (217–224). Монографија почиње *Речју аутора*, а завршава се списком *Извора, речника, веб-сајтова* (225), обимним списком (од више од 200 библиографских јединица) *Цитиране литературе* (227–238), потом *резимеом* на енглеском и српском језику (239–242), и на крају *Регистром појмова и Именским регистром аутора* (243–248) и белешком *о аутору* (249). Од трећег до деветог поглавља свако је поглавље систематично подељено на велики број потпоглавља, чиме је олакшано праћење међуодноса разматраних (под)тема, и уз то постигнута чврста научно кохеренцијска структура самога текста.

Монографија *Рекламно-пропагандни жанр у српском политичком дискурсу* Светлане Слијепчевић Бјеливук припада области стилистике, и то првенствено области србистичке функционалне стилистике и прагматике, а најуже одређено области текстостилистике и/или анализе дискурса.

Предмет монографског истраживања јесу језичко-стилске одлике рекламнo-пропагандног жанра у оквиру политичког дискурса на

* Едиција *Монографије*, бр. 32, Београд: Институт за српски језик, 2021, 248 стр.

материјалу српског језика, с тим да рекламно-пропагандни жанр у политичком дискурсу подразумева говорне, писане и друге симболичке манифестације изражавања мишљења и ставова политичких актера у материјалима који се с јасним политичким циљем користе у предизборним кампањама.

Предизборне кампање, наиме, представљају период у ком се најинтензивније одвијају пропагандне активности политичких партија, те се рекламно-пропагандни жанр профилише као репрезентативан жанр у оквиру политичког дискурса.

Као главне циљеве анализе ауторка је издвојила: одредити појам рекламно-пропагандног жанра и поставити јасне границе у односу на друге постојеће жанрове који се јављају у оквиру политичког дискурса (1); утврдити одлике овог жанра са језичко-стилског, али и ванјезичког, пре свега визуелног, аспекта (2); анализирати језичко-стилска изражајна средства карактеристична за рекламно-пропагандни жанр (3); дати могуће класификације у оквиру сваког поджанра (према језичко-стилским параметрима) (4); разоткрити ванјезичка сугестивна средства и проверити усклађеност језичких стратегија убеђивања с визуелним уређењем у оквиру рекламно-пропагандног жанра (5).

Корпус истраживања чине плакати, леци и видео-спотови различитих политичких странака, активних у изборном процесу током тридесетогодишњег периода: од 1990. године, која се често сматра преломном годином у којој је успостављен заокрет ка демократским, слободним изборима, а истовремено означава почетак вишестраначја и распад СФРЈ, до 2020. године, када су одржани последњи парламентарни и локални избори. У датом периоду десет пута одржани су председнички избори (1990, 1992, 1997, 2000, 2002, 2003, 2004, 2008, 2012. и 2017. године), 12 пута парламентарни (1990, 1992, 1993, 1997, 2000, 2003, 2007, 2008, 2012, 2014, 2016. и 2020. године) и осам пута локални (1992, 1996, 2000, 2004, 2008, 2012, 2016. и 2020. године). У ове три деценије смењивале су се политичке струје, тако да грађа показује и шароликост у погледу заступљености појединих странака, али и на циклус смењивања странака на власти и у опозицији с једне стране, као и динамизам у промени идејних окосница унутар исте странке, с друге стране. Корпус се састоји из рекламно-пропагандног материјала коришћеног у предизборним кампањама у поменутом периоду, и чини га: 324 плаката, 302 летка и 167 видео-спотова.

Теоријско-методолошки истраживање је вишеаспектно, јер подразумева комбинацију достигнућа, сазнања и резултате и традиционалних, стилистичких, и новијих теорија и методологија, као и

интердисциплинарност, повезивање различитих области из друштвено-хуманистичких наука: лингвистике, политикологије, пре свега политичког маркетинга, невербалне комуникације у оквирима комуникологије, семиотике, когнитивне лингвистике и психологије примењене у графичком дизајну.

У складу с тим, дат је преглед „двоврсне“ литературе: лингвистичке и нелингвистичке. У прегледу литературе констатује се да „у постојећим студијама о функционалним стиливима у систему функционалних стилова српског језика политички дискурс разматра се узгредно и дате су оцене општијег типа јер изостаје низ конкретних истраживања којима би се апроксимативни закључци потврдили или оспорили“.

Како би се што потпуније представио рекламано-пропагандни жанр, као и његови поджанрови, поред лингвистичких доприноса, ауторка је укључила и достигнућа из других области чији се домени истраживања дотичу изборних кампања, пре свега анализе и резултате који долазе из политичког маркетинга, док су за интерпретацију односа између вербалног и невербалног представљени резултати дисциплина каква је невербална комуникација, семиотика, културологија, анализа медија и психологија визуелног опажања. Тако су у прегледу нелингвистичке литературе представљени радови који сагледавају друштвено-политички контекст, анализу визуелног кода плаката, и општу анализу медија, посебно важну за опис видео-спотова као посебног поджанра у рекламано-пропагандном жанру политичког дискурса.

У раду о језичко-стилским одликама рекламано-пропагандног жанра у политичком дискурсу анализирани су плакати, леци и видео-спотови као репрезентативни поджанрови. Према моделу који је развијен у оквиру критичке анализе дискурса, а за потребе овог истраживања прерађен и допуњен, урађена је класификација језичко-стилских јединица карактеристичних за сваки поджанр, а ради што прецизнијег описа урађена је и анализа невербалног кода. У фокусу анализе налазе се они елементи језичке и нејезичке структуре који су фреквентни (први критеријум) и могу се сматрати политички потентним, односно представљају манипулативна и персуазивна средства (други критеријум). У оквиру сваког поджанра дата је систематизација манипулативних и персуазивних средстава према различитим критеријумима и издвојене су прототипичне категорије. Специфичност предмета истраживања условљавала је комбиновање различитих приступа, теорија и области, као и различитих метода. Поред лингвистичког полазишта, ауторка се ослањала и на савремена истраживања из области

политичког маркетинга, невербалне комуникације и примењене уметности и психологије.

Три су истраживачка поглавља монографије – издвојена на основу поджанрова који чине рекламно-пропагандни жанр, а то су: *плакајт*, *лејџак* и *видео-свој*.

Из врло добро вођене вишеаспектне анализе проистекли су следеће најбитније језичко-стилске карактеристике плаката: 1) као најфреквентнија и најефикаснија средства на лексичком нивоу плакат карактерише употреба властитих и апстрактних именица (*Србија*, *Европа*, *промене*), специфична референција заменица *ми*, *сви*, али и *наш*, *ваш*, *ви*, *они*, као и особена семантизација лексема метафором, метонимијом и персонификацијом; на фразеолошком нивоу употреба фразеологизама у ужем и ширем смислу, целовите или трансформисане структуре, на морфосинтаксичком учестала употреба падежних облика који омогућавају више интерпретација, честа употреба презенте и императива, непредикативних исказа, специфична парцелација и фокализација; а од стилских фигура посебно се издвајају градација, кумулација, фигуре негације и фонетско-фонолошке фигуре; 2) лексички и фразеолошки избори повлаче са собом специфично морфосинтаксичко комбиновање, чиме се појачава и стилогеност изражајних средстава: тако је, примера ради, фразеологизам *погледајти у очи*, с подразумеваним концептима ИСКРЕНОСТИ и ЧАСТИ, мотивисао слоган *Ко данас сме да вас погледа у очи?*, реализован упитном реченицом с предикатом у трећем лицу једине презенте, а затим је такав облик мотивисао контраслоган *Ко лаже и гледа вас у очи?*, при чему је подразумевани концепт ИСКРЕНОСТИ и ЧАСТИ из фразеологизама *погледајти у очи*, који се јавља у основном слогану, мотивисао контраслоган тиме што је активирао концепт СРАМА, будући да се гледање у очи повезује с искреношћу, а лагање и истовремено гледање у очи са бесрамношћу; а догодиле су се промене и на лексичком и на морфосинтаксичком плану: употребљава се несвршени облик презенте (*гледа у очи*) како би се фокус померио на виšekратност радње; 3) манипулативни и персуазивни потенцијали језичко-стилских изражајних средства појачавају се визуелним кодом, те је при демаскирању скривених порука и механизма неопходно у обзир узети и интерпретације слика и симбола које се налазе на плакатима.

Анализа *лејџака* у рекламно-пропагандном жанру показала је следеће најбитније карактеристике: 1) до 1997. године већина летака била је идентична плакатима, а онда се све чешће јављају различите врсте летака којима није једини циљ пропаганда, већ и информисање

гласача, те су фреквентнији леци комплексније структуре, боље графички уређени и с разгранатијим визуелним и језичким кодом; 2) у зависности од структуре и начина обликовања текста издвојено је и описано десет типова летака: летак-плакат, летак-контекст, летак-извештај, летак-захтев, летак-биографија, летак-програм, летак-тема, летак-обраћање, летак-најава и мешовити тип, који подразумева комбинацију два или више типова других летака. Највише је оних летака који су идентични плакатима, док је најмање летака-тема, јер се они обраћају и најмањем делу бирачког тела; 3) фреквентни типови летака су: летак-контекст, летак-извештај, летак-захтев, летак-најава. Летак-контекст служи углавном контекстуализовању и разради основних и помоћних слогана, па је углавном и веома ефектан. Претпоставка је да је то прва развијенија форма од летака-плаката, а истовремено и прелазна форма ка развијенијим текстовима летака. Летак-извештај и летак-захтев често имају сличну структуру, али различите мотивације, садржаје и језичко-стилска средства, при чему, први углавном служе политичким партијама на власти за оправдавања политичких активности пред опозицијом, а други политичким партијама у опозицији за оспоравања политичких активности странака на власти. Леци-најаве погодни су за све врсте изборних кампања, али у њима има најмање манипулативних стратегија, јер служе најављивању митинга; 4) мање фреквентни су: летак-програм и летак-биографија. Летак-програм углавном је погодан за промовисање програма новонасталих политичких партија или за пропагирање измењеног програма исте партије, а летак-биографија користи се само током изборних кампања за председничке изборе, те их вероватно због тога и има мало. Свој успон леци су имали у периоду од седамнаест година: од 2000. до 2017. године. С развојем информационо-комуникационих технологија, широм применом друштвених мрежа и општом употребом интернета, леци се нагло укидају. У предизборној кампањи 2020. године готово да их нема.

У анализи су се као главне карактеристике *видео-спотова* (у које улазе интервјуи, играни видео-спотови, обраћање кандидата, песма, и комбинација наведених типова) искристалисале следеће: 1) у видео-спотовима вербалном коду придружени су визуелни и аудитивни; 2) видео-спотови се деле на дијалошке и монолошке; дијалошке је могуће, с обзиром на актере (да ли су глумци или политичари, новинари) поделити на интервјуе (некад су чак и симулирани) и изрежирани скечеве; видео-спотови монолошког карактера су углавном или обраћања политичких кандидата или песме, а понекад и биографије; 3) независно од тога о којој се врсти видео-спота ради, језичко-стилска

средства, али и остала невербална средства подређена су најпре циљу привлачења пажње, а тек се онда отварају други циљеви (апелативни, манипулативни, персуазивни и сл.). У видео-спотовима привлачење пажње постиже се углавном неким типом онеобичавања, нескладом међу кодовима или структурама које долазе из различитих димензија (вербалних, визуелних, ситуационих итд.), при чему је језик подређен и прилагођен том нескладу; 4) веома је чест раскорак између теме и ситуационог оквира (у политичкој реклами појављују се теме које нису у вези са политичким програмом ни изборима), између теме и начина њеног формулисања (умиљатим гласом говори се о политичкој теми) итд. Лексика је углавном свакодневна, дакле, из општег лексичког фонда, искази редуктовани, синтакса прилагођена разговорном дискурсу.

Истраживање које је у монографији *Рекламно-пропагандни жанр у српском политичком дискурсу* уобличио Светлана Слијепчевић Бјеливук за резултат има велики број чврсто утемељених, научно релевантних закључака. У србистичкој и/или сербокроатистичкој литератури пре монографије Светлана Слијепчевић није постојала ниједна монографија нити монографска студија посвећена рекламном-пропагандном жанру у политичком дискурсу. Ретки радови, како лингвистички тако и они нелингвистички, појединим аспектима ове теме бавили су се монодисциплинарно и по правилу монокритеријално. У монографији Светлане Слијепчевић Бјеливук проведен је поликритеријални и вишеаспектни теоријско-методолошки приступ, приступ који је подразумевао комбинацију достигнућа, сазнања и резултате и традиционалних, стилистичких, и новијих теорија и методологија, као и интердисциплинарност, повезивање различитих области из друштвено-хуманистичких наука: лингвистике, политикологије, пре свега политичког маркетинга, невербалне комуникације у оквирима комуникологије, семиотике и психологије примењене у графичком дизајну. Захваљујући таквом приступу тема је интердисциплинарно осветљена, тако да представља допринос не само лингвистици него и свим наукама које су „критеријално“ партиципирале у овој свеобухватној анализи рекламном-пропагандног жанра у политичком дискурсу.

У монографији су применом вишеаспектне анализе први пут у србистици издвојене и научно осветљене карактеристике како рекламном-пропагандног жанра у целини, тако и трију његових поджанрова. Карактеристике жанра издвојене су као заједничке особине трију поджанрова, док су детаљно пописане и описане и диференцијалне особине трију анализираних поджанрова.

Све наведено недвосмислени је показатељ да је Светлана Слијепчевић Бјеливук о веома захтевној и научно недовољно проученој теми рекламно-пропагандног жанра у српском политичком дискурсу написала врло вредну научну монографију, критеријално осветљавајући теоријски аспект теме и дајући исцрпну вишеаспектну и полидисциплинарну анализу трију поджанрова – *йлакаѿѿа*, *леѿѿка* и *видео-сѿѿѿѿа* – који и чине рекламно-пропагандни жанр као основни предмет истраживања.

*Милош М. Ковачевић**
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

* mkovacevic31@gmail.com

Драгана Ратковић, *Песник и емиграција: концептосфера дома и домовине у поезији Александра Петрова**

У домаћим етнолингвистичким проучавањима, поред приступа руске, московске етнолингвистичке школе, све је заступљенија примена когнитивног приступа развијена у пољској, лублинској школи, у средишту чијег деловања је био Жежи Бартмињски. Међу насловима едиције Монографије Института за српски језик САНУ 2020. године појавила се књига, настала у оквиру приступа лублинске школе, *Песник и емиграција: концептосфера дома и домовине у поезији Александра Петрова* аутора Драгане Ратковић. Предмет истраживања ове студије представљају дом и домовина као етнокултурни концепти у поетском стваралаштву књижевника Александра Петрова, потомка руских емиграната у Србији, човека са две домовине, два матерња језика.¹ Другим речима, тема је однос песника и емиграције, и то вишеструке: емиграције из Русије у Србију, те из Србије у Америку. Интерес за проницање у језичку слику света, за концептуализацију и стереотипизацију појмова из наше стварности, у ауторки је побудила и пробудила проф. Милана Радић Дугоњић пре скоро две деценије. Научно занимање Драгане Ратковић, њена наставна пракса као лектора за српски језик на Ополском универзитету 2010–2012. године и боравак ван домовине отворили су путеве настанку ове студије. Наиме, учествујући 2012. године у превођењу поезије Александра Петрова на

* Едиција *Монографије*, бр. 28, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2020, 260 стр.

¹ А. Петров (1938–2021), српски песник, приповедач, романописац, научник, универзитетски професор, који је стварао и на српском и на руском језику. Рођен је у Нишу, у породици руских емиграната (мајка из Снакт Петербурга, отац татарског порекла), у којој је с родитељима говорио на матерњем језику руском, а са сестром на другом матерњем – српском. Живео је у Бечеју и Београду, а од 1992. године на релацији између Београда и Питсбурга. Путовао је и боравио на разним континентима, што је оставило трага у његовом стваралаштву и што га чини занимљивим и за етно и лингвокултуролошка истраживања.

пољски језик, настале су њене прве опсервације о овој теми, саопштаване на научним скуповима,² а коначну обраду анализа је добила у овој књизи.

Књига је, после иницијалних редова, насловљених са *Реч аутора* (9), подељена у четири целине – поглавља: 1. *Увод* (11–13), 2. *Концејџи дом* (15–60), 3. *Концејџи домовина* (61–206), које се грана у три потпоглавља: 3.1. *Концејџи Русија* (65–112), 3.2. *Концејџи Србија* (112–202), 3.3. *Концејџи Итака* (202–206), и 4. *Закључак* (207–212). После текста студије долази одељак *Извори* (213–215), који садржи обиман списак књижевних дела које је ауторка користила како би дошла до релевантних резултата, а потом следи одељак *Литература* (217–222), који сведочи о доброј обавештености ауторке о теоријским поставкама и њиховим применама у различитим истраживањима код нас и шире, као и о књижевноисторијским, поетичким и културолошким знањима. Преглед садржине анализе дат је на двама страним језицима – на енглеском *The Poet and Emigration: the Conceptosphere of 'Home' and 'Homeland' in the Poetry of Aleksandar Petrov (Summary)* (223–225) и руском *Поэт и эмиграция: концептосферы 'дом' и 'родина' в поэзии Александра Петрова (Резюме)* (226–228). Додатну вредност студији дају *Регистри* (229–259), осмишљени у три целине: *Именски регистар* (229–237), *Предметно-именски регистар* (237–239) и *Појмовни регистар* (239–259), структуриран тако да одражава сложену везу међу обрађиваним лингвистичким и етнокултуролошким појмовима навођењем јединица нижег ранга у оквиру неког појма, упућивањима и испоређивањима. На крају књиге налази се биографија др Драгане Ратковић, једног од уредника Речника САНУ и сада научног саветника Института за српски језик САНУ, под насловом *Белешка о аутору* (259).

У првом поглављу, *Увод* (11–13), износе се поставке овог према донетима вишеаспекатског истраживања: језичког, културолошког, етнолошког, психолошког, поетичког итд. Да би се сагледала обрада теме дома и домовине у стваралаштву Александра Петрова, чије је цело-

²Рецепција српске културе кроз усвајање српског језика у пољској универзитетској средини, *Научни састај слависта у Вукове дане* 42/1, 2013, 371–380; Пољски преводи поезије Александра Петрова, *Научни састај слависта у Вукове дане* 43/1, 2014, 177–191; Концепт дома у поетском дискурсу Александра Петрова, у: Предраг Петровић (ур.), *Свети и век: књижевно дело Александра Пејћрова*, Београд: Филолошки факултет, 2017, 115–150; Концепт «Россия» в поэтическом дискурсе Александра Петрова, у: Зоя Кузьминична Шанова, Ольга Вадимовна Васиљева (отв. ур.), *XXIV Державинские чтения. Современные и исторические проблемы болгаристики и славистики*, Санкт-Петербург: Издательство «ВВМ», 2019, 36–41.

купно поетско стваралаштво представљено у књизи *Пејша сѣрана свеѣта* (2013), укључена су дела не само из српске (од Његоша, Сарајлије, Стерије, Јанка Веселиновића, Ђуре Јакшића, Змаја, Лазе Костића, преко Алексе Шантића, Милана Ракића, Момчила Настасијевића, Рада Драинца, Милоша Црњанског, Иве Андрића, до Слободана Селенића, Љубомира Симовића, Рајка Петрова Нога, Милосава Тешића и др.) него и из словенских књижевности (руске, полске, као што су Марина Цветајева, Иван Буњин, Станислав Барњчак, Чеслав Милош, Јан Лехоњ, Олга Токарчук итд.), а сами појмови *дом* и *домовина* посматрају се у односу према елементима који конституишу ове концепте у савременом српском језику, у поређењу са досадашњим резултатима истраживања у оквиру књижевног и религијског дискурса. Поред *дома* и *домовине*, кључни појмови су и: *кућа*, *Србија*, *Русија*, *Косово*, *Балкан*, *уметност*, *историја*, *хришћанство*, *љубав*, *ероика*, *живот*, *смрт*, *црква*, *звон* итд. Теоријску подлогу чине поставке поменуте етнолингвистичке школе Јежија Бартмињског (1) језичка слика света – интерпретација стварности садржана у језику; 2) стереотип као њен саставни део; 3) когнитивна дефиниција као инструмент описа стереотипа; 4) тачка гледишта и перспектива; 5) профилисање; 6) субјекат који концептуализује и профилише; 7) вредности које признаје субјекат, индивидуални и/или колективни). Базична језичка слика света садржана је у основној, најширој варијанти националног језика, у разговорном стилу, а у другим функционалним стилима, као у књижевноуметничком, она је објекат бројних модификација и диференцијација.³ С друге стране, теоријско и термилошко упориште Драгана Ратковић проналази у учењу Јелене Кубрјакове.⁴ Концептом као оперативном јединицом менталног лексикона која одговара сазнању о објективним датостима човек оперише у процесу мишљења; концепт одражава искуство и знања о реалијама из спољашњег света, али садржи и оно што човек мисли или претпоставља о тим реалијама, а све се то изражава у језику. С тим у вези, у анализи се сагледавају и јединице концептуалне структуре: гешталти, фрејмови и сценарији.

У другом поглављу, *Концепт дом* (15–60), анализира се како се у поетском стваралаштву А. Петрова реализује овај концепт. Појам *дом* исказује се у првом реду лексемама *дом*, *кућа* и *сѣлан*. Иако синоними, на когнитивном и комуникативно-прагматичком плану оне немају исту

³ Јежи Бартмињски, *Језик – Слика – Свет*, прев. Марта Бјелетић, Београд: SlovoSlavia, 2011.

⁴ Елена С. Кубрјакова, Валерий З. Демьянков, Ларита Г. Лузина, Юрий Г. Панкрац, *Краткий словарь когнитивных терминов*, Москва: Филологический факультет Московского государственного университета имени М. В. Ломоносова, 1996.

вредност за носиоце српске лингвокултуре, ни за самог песника. Прве две лексеме су неутралне, означавају објективну датост – 'грађевину која служи за становање или сличну намену', а *дом* има конотативну вредност „узвишености, топлине, интимности“, јер укључује и компоненту породичног живота, који на све то асоцира. Анализа текстова показује да за Петрова дом може бити, поред породичне куће (емигрантске родитељске куће у Србији) и стана (стан лирског субјекта у Србији, Питсбургу и Колумбусу, соба Ане Ахматове и Бориса Пастернака у Русији), и дом као друштвена установа (васпитно-образовни дом – Институт за племићке девојке „Смољни“ у Санкт Петербургу; црква – руска у Србији и српска у Америци, и хотел / хотелска соба). Концепт дома представља се на основу физичких, функционалних, друштвених, аксиолошких и емоционалних параметара; а као параметри важни за стереотипизацију овог културног концепта користе се: „свој – туђи“, „живот – смрт“, „унутрашњи простор – спољашњи простор“, чијим се стилским варирањем неутрализују или укидају неке од опозиција. Опозиција „свој – туђи“ и „унутрашњи простор – спољашњи простор“ у први план ставља вредности затвореног, удобног, интимног простора и личне својине тог простора, из чега проистичу позитивне вредности дома у домовини, а негативне дома у иностраној земљи или друштвеног института.

Будући да дом дели исту концептосферу с домовином, он се и концептуализује као домовина, а код Петрова је то: *Србија, Русија и Израел*. У његовој поезији као дом се поима српска црква, у чему значајно место припада звону (збирка *Камен и звоно*; звоно позива на сабирање, али и упозорава на опасност). О томе да песник себе доживљава као представника српске лингвокултуре речито говори чињеница да, поред тога што Србију сматра домовином, цркву на Ташмајдану коју су изградили припадници руске заједнице назива руском исто као представници српске лингвокултурне заједнице, а с друге стране, као представника руске лингвокултуре опредељује га доживљај руског као матерњег језика, свест о свом руском лику и пореклу и маштање о Русији. У метафоризацији дома као изворни домени јављају се: „смрт“, „(безгранично) пространство“, „идеологија“, „спас од пропасти“, „живот“, а као цилни: 'црква', 'гроб', 'живот после смрти', 'душа', 'књижевност'.

Треће поглавље, *Концепт домовина* (61–206), заузима две трећине студије и сложене је структуре. Концепт домовине се у књижевном дискурсу Александра Петрова структурира као вишедимензионална категорија, коју чине просторни (физички), друштвено-историјски, културни, функционални, институционални, идеолошки, емоционални

и аксиолошки параметри. Међутим, за разлику од концептуализације ДОМА, разматрање концепта домовине у Петровљевој поезији било је много теже због космополитске природе самог песника и његовог стваралаштва. Пажљиво сагледавајући поетску тачку гледишта и перспективу, Драгана Ратковић је успела да издвоји три профила песникових домовина, што је представљено даље у трима потпоглављима: 3.1. *Концепт Русија* (65–112), 3.2. *Концепт Србија* (112–202) и 3.3. *Концепт Итака* (202–206). У стваралаштву Александра Петрова Србија представља домовину песника / лирског субјекта и Срба у Америци, Русија домовину руских емиграната (као пандан томе Израел представља домовину Јеврејина који је преживео Холокауст и који се враћа у своју домовину, дакле, Израел је за песника / лирског субјекта Русија о којој машта), Итака је идеална домовина песника / лирског субјекта, вечно пребивалиште.

У концептуализацији Русије као „изгубљене домовине“, где се Русија идеализује, доминантни су емоционални, културни и историјски аспект. Овај концепт заснован је на лексичко-семантичком, творбеном, синтагматско-парадигматском и текстуалном потенцијалу лексема *домовина*, *оштрабина* и *Русија*; а профилишу га физички, функционални, друштвени, аксиолошки и емоционални параметри. Концепт Русије као домовине карактеристичан је за руске емигранте, представнике старије генерације, за чију децу рођену у Србији појам Русија, о којој су најпре само слушали, више нема овакву концептуализацију. Такође је овај концепт својствен историјским личностима које су биле ангажоване у одбрани Русије. У профилисању концепта Русије индивидуална перспектива се огледа у негативном вредновању комунизма и болшевичке власти, док се сама Русија као земља предака (као и Монголско царство и Џингис-кан) позитивно вреднује. Употребљени топоними, хидроними, ороними и сл. и називи за природне појаве које се сматрају руским симболима (*Сибир*, *Црно море* и сл.) образују профил Русије као урбаног и природног простора. То одсликава везу песника са својим родитељима: (*Стари*) *Петроград*, мајчин завичај, и *Кавказ*, очев, означавају Русију као домовину родитеља. „На таквом доживљају заснован је гештalt ПЕТРОГРАД ЈЕ УРБАНА, МАМИНА РУСИЈА, КАВКАЗ ЈЕ ПРИРОДНА, ТАТИНА РИСУЈА“ (78).

У концептуализацији Србије као домовине у самом центру налази се лексема *дом*, а концентричне кругове образују следеће лексеми и лексички спојеви: *Србија*, *земља* и *јосијобина*; *јокрајина*, *крај*; *завичај* или *родни крај* (најчешће исказан ономастичким јединицама); *очевина*. Домовина је као национална заједница означена лексемама:

кућа, београдска башиџа, Београд, Србија, Балкан, а као симбол издваја се, нпр. шљива као национално воће (које расте у кућном дворишту).

Анализа концепта СРБИЈА показује да, без обзира на то што и Русију и Србију сматра својим домовинама, песник себе ипак види као представника српске лингвокултуре, са елементима емигрантског, али и космополитског. Према Србији показује већу блискост, топлији однос и неотуђивост. На опозицији „свој“ и „туђ“ као тачака гледишта реализује се емоционални профил.

У концептуализацији Косова истиче се тачка гледишта и поетска перспектива, које варирају његове просторне аспекте аксиолошким параметрима, а у основи леже традиционалне вредности – косовски завет и култ одбране Косова, који се огледа у историјским и митским јунацима Косовског боја.

Ауторка долази до закључка да у песништву Александра Петрова у преклапању концептосфере дома, домовине и Србије преовладава појам црква, док су у преклапању концептосфере дома, домовине и Русије присутни и црква и породични дом.

Трећа домовина је ИТАКА, песничка, уметничка домовина, као духовно обитавалиште, коме су темеље поставили и градили га Хомер, Црњански и Кавафи. ИТАКА представља концепт идеалне домовине, где је најистакнутији егзистенцијални аспект. ИТАКА је крајње одредиште, мајчино наручје, коме се песник враћа. Док су концепти Русија и Србија као „националне домовине“, засновани на опозицији „свој – туђи“, концепт ИТАКА заснива се на опозицији „живот – смрт“, која је такође карактеристична за концептуализацију Србије. У основи овог концепта ИТАКА налази се метафора домовина – то сам ја. Ту себе уметник уписује у вечност, стваралаштвом изграђује себи бесмртност: „Метафорична представа књиге као гроба / вечног дома тако се метонимијски преноси у представу књижевно стваралаштво / животно дело је споменик / вечни дом“ (209).

Монографија Драгане Ратковић може се сврстати у различите области лингвистике: најпре у област етнолингвистике, лингвокултурологије, те стилистике. Књига *Песник и емиграција: концептосфера дома и домовине у поезији Александра Петрова* представља примену нових теоријско-методолошких оквира у проучавању језика писаца. И поред постојања великог броја радова, ово је у србистици прва монографска студија настала у оквирима когнитивне етнолингвистичке школе заснована на корпусу књижевног стваралаштва једног аутора. Но, како је тај аутор космополита, кога карактерише и енциклопедичност, од Драгане Ратковић се захтевало одлично

познавање многих лингвистици сродних области, али и даљих, уопште хуманистичких. Својим резултатима она им враћа дуг: и етнологији, психологији, социологији, историји, политикологији, а нарочито науци о књижевности. Драгана Ратковић је показала владање најновијим сазнањима когнитивног етнолингвистичког правца и успешну примену његове методологије, проценивши је као изразито погодну за анализу песничке (језичке) слике света на примерима концепата дом и домовина у стваралаштву песника у чијој се личности сусрећу две сродне лингвокултурне средине – српска и руска, а који је био у сусрету са бројим културним концептима широм света.

*Марина Љ. Спасојевић**

Институт за српски језик САНУ, Београд**

* marina.spasojevic@isj.sanu.ac.rs

** Овај приказ финансирао је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-68/2022-14, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

*Модалност̄ у српском језику**

На Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу крајем октобра традиционално се одржава велики међународни скуп *Српски језик, књижевност̄, уметност̄*. Због неповољне епидемиолошке ситуације 2020. година је на свим пољима представљала изузетак, те то није заобишло ни овај значајан скуп који, иако јубиларни XV, није могао да се одржи у уобичајеном формату. Учесници нису имали прилике да на конференцији представе своја истраживања, нити да о њима дискутују са колегама, већ су своје реферате послали Уредништву Зборника. Тема лингвистичке секције скупа била је модалност у српском језику са циљем да се испитају како модалне јединице тако и немодалне језичке јединице у функцији модалних у српском језику. На задату тему одазвало се 26 референата, а у Зборнику је објављено 19 реферата.

На уводном месту у Зборнику налазе се предговор Уредништва „О књигама са XV међународног научног скупа *Српски језик, књижевност̄, уметност̄*“ (5–7) и уводна реч Уредништва лингвистичке секције скупа „О лингвистичкој књизи XV међународног научног скупа *Српски језик, књижевност̄, уметност̄*“ (9–10).

Зборник почиње чланком М. Ковачевића „Временска употреба модалних глаголских облика“ (17–34) у коме се најпре диференцирају временски и начински лични глаголски облици, те успоставља систем од пет глаголских начина (модуса) јер ставови о томе у досадашњој литератури нису уједначени. Анализом је утврђено да савремени српски језик има пет начинских личних глаголских облика: оптатив, императив, потенцијал I, потенцијал II и футур. Временском транспоновану нису подложни оптатив и потенцијал II, будући да су у свим контекстима модални. У раду је показано да остали облици, осим у наративној или

* *Српски језик, књижевност̄, уметност̄*, Зборник радова са XV међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (30–31. X 2020). Књига I, ур. проф. др Милош Ковачевић, проф. др Јелена Петковић, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2021, 285 стр.

приповедачкој функцији, што је од раније познато, своју временску употребу могу реализовати и у оквиру временских зависних реченица (футур II и околионално императив), док потенцијал I у одређеним контекстима има значење временског потенцијала за будућност.

Док је за претходни рад грађа сакупљена из дела више писаца, следе радови у којима се питања у вези са категоријом модалности испитују на језику једног писца. У коауторском раду Бојане М. Вељовић и Милке В. Николић „Глаголски облици и стилизација легенди: збирка *У џами благо* Мирка Милојковића“ (35–47) ауторке се баве интегралностилистичким иситивањем услова за остваривање стилогености стилематичних јединица. Наиме, Милојковић је „настојао да употребом глаголских облика високог стилистичког потенцијала у збирци *У џами благо* постигне одређени ефекат, међутим, у томе није увек успевао“ (36), те ауторке испитују факторе који су утицали на то да се глаголски облици који иначе поседују висок стилистички потенцијал (наративни презент, крњи перфекат, аорист, имперфекат) у појединим случајевима јављају као нестилогене јединице.

Предмет рада Александре Д. Ракић исказан је у наслову – „Императивност у делима Иве Андрића“ (49–58). Као примарно средство за исказивање императивности јавља се императив, али запажа се да Андрић користи и секундарна средства као што су модално транспоновани временски глаголски облици (презент, перфект и футур I), као и редуковане изразе у којима су носиоци императивности именица или именски израз, прилог или прилошки израз, узвик и речца.

Користећи структурно-семантички критеријум, Јелена М. Стевановић и Јадранка Ж. Милошевић испитују „Модалност у роману *Сеобе* Милоша Црњанског“ (59–72). Ауторке уочавају разноврсна језичка средства којима се модалност изражава у наведеном делу – осим модалних глагола, користе се и модални изрази, а осим модуса – потенцијала и императива – у функцији носилаца модалности јављају се и временски глаголски облици, и то перфекат и футур I.

Последњи у низу радова који проучавају модалност у језику једног аутора носи назив „Епистемичка модалност у предавањима академика Владете Јеротића“ Тање З. Русимовић (73–83). Овај рад се од претходних разликује по врсти дискурса који се испитује и, за разлику од књижевног који испитиван у претходним радовима, овде је у фокусу научно-популарни подстил усмено реализован. Закључак је да предавања В. Јеротића карактерише висока фреквентност маркера епистемичке модалности чиме се изражава говорников став према садржају, затим његов циљ да утиче на слушаоце или ублажи

наметљивост, или се огради од цитираног или парафразираног туђег говора.

Будући да Вук речце не издваја као посебну врсту речи ни у свом лексикографском раду ни у граматичким списима, Веселина Ђуркин и Маријан Ј. Јелић баве се овим лексичким јединицама на корпусу Вуковог *Српског рјечника* у раду „Ријечце у Вуковом *Српском рјечнику*“ (85–98). Аутори су пронашли 66 оваквих јединица и према начину лексикографске обраде издвојили шест група.

Категорија модалности у поезији обрађена је у два рада. Јелена Р. Јовановић Симић и Ивана Р. Јовановић као полазну тезу свог рада постављају важност проучавања како је песма сачињена, јер стиховни текст, између осталог, садржи и 'ауторску модалност'. Оне заступају мишљење да појам 'ауторске модалности' треба разликовати од лингвистичког појма модалности и повезати га са идејом о 'ауторовој индивидуалности' и 'ауторовој субјективизацији', као и са идејом о 'фактолошкој' и 'нефактолошкој' семантичкој грађи и своје мишљење аргументовано представљају у раду „Нека запажања о појму ауторске модалности и о његовом значењу у поезији“ (99–111).

У раду „Модалност у поезији“ (113–125) Соња М. Миловановић испитује модалност у песничком тексту као исказу, по узору на наративне модалитете у оквиру теорије и семантике могућих светова. Након теоријског разматрања статуса модалности у оквиру лирике, одређена запажања примењују се на текстовима три савремена српска песника – Ж. Недељковића, В. Карановића и Н. Тадића. Приступ феномену модалности је интердисциплинаран, користе се различите методе, највише семиотичке и нараторолошке, и показује се да подела на типове модалности у поезији није одржива јер се квалитет песме заснива управо на прожимању и/или преклапању различитих модалних типова и модалних значења.

Након радова у којима се феномен модалности већим делом проучава на језику књижевних дела или у књижевности, следи текст заснован на дијалекатској грађи. Рад „*Мора да бринеш, кад мораш да бринеш*: модал *морайи* у призренско-тимочом дијалекту“ Бранимира В. Станковића и Лидије С. Тасић (127–140) бави се специфичном употребом глагола *морайи* у наведеном дијалекту за који је у одређеним контекстима карактеристично колебање говорника између финитне (*мораш*) и безличне форме (*мора*), нпр. „Па мора/мораш да се преладиш, кад си јуче трчао по кишу“. Детаљном анализом утврђено је да у тој употреби модал *морайи* нема ни чисто епистемичку, ни чисто коренску интерпретацију значења, а узрок колебања говорника између

личне и безличне форме представља сама природа примера која је делом епистемичка, а делом коренска.

Контрастивно проучавање модалности у српском и енглеском језику заједничка је карактеристика неколико наредних радова. Уочавајући значај проучавања шапата у ери развоја дигиталне технологије и аутоматског препознавања говора, Даница М. Јеротијевић Тишма у раду „Фонетско-прозодијске карактеристике и комуникативна функција реченице изговорене шапатам“ (141–157) анализира шапат као безвучни облик фонације модалног гласа. Она примењује фонетско-фонолошку перспективу посматрања модалности. Фокус истраживања је на перцепцији реченице у шапату на српском и енглеском језику и у том смислу испитују се препознавање комуникативне функције реченице, разлике у трајању читаве реченице и сегманата у иницијалној и финалној позицији, померање вредности форманата вокала, брзина говора и интензитет код упитних и изјавних реченица на српском и енглеском језику у модалном гласу и шапату.

Јелена М. Јосијевић у раду „Модални суперлативи у српском и енглеском језику“ (159–173) пореди структуралне моделе модалне суперлативности у српском и енглеском језику, указује на потребу класификације модалних суперлатива на имплицитне и експлицитне, те на могућност да се у анализираним језицима поред морфолошких суперлатива у значењу модалне суперлативности могу јавити и морфолошки компаративи (у српском језику) и позитиви (у енглеском језику).

Одређени дискурси су у фокусу следећих контрастивних радова. Тема рада Данијеле Д. Ђорђевић и Тијане С. Весић Павловић садржана је у самом наслову „Маркери епистемичке модалности у научним радовима на енглеском и српском језику“ (175–186). Грађу чине научни радови из различитих области – машинство, пољопривреда, психологија, а резултат показује да се епистемички маркери нешто више користе у радовима на енглеском него на српском језику, али да је за оба језика карактеристично да се највећи број епистемичких маркера употребљава у радовима из области психологије, као и да су заступљенији епистемички маркери ниске и средње вредности, него они високе вредности, што указује на опрезност аутора у оба језика приликом изношења категоричких тврдњи.

Веома инспиративним за проучавање модалности показао се и језик туризма као специјализован тип дискурса, те Александра М. Радовановић испитује модалне глаголе пронађене у на веб-сајтовима двеју бањских туристичких дестинација и своја запажања представља

у раду „Модалност у језику туризма – анализа веб-сајтова бањских дестинација на енглеском и српском језику“ (187–201).

У две студије разматра се деонтичка модалност. „Изражавање деонтичке модалности у политичким предизборним порукама на српском језику“ (203–218) наслов је и тема рада Милице С. Баџић. Ауторка се бави анализом лексичко-граматичких средстава за изражавање деонтичке модалности, њихових структурно-синтаксичких и семантичких одлика, учесталости употребе као и сличностима и разликама у предизборним порукама политичких странака које су се кандидовале за парламентарне изборе у Србији 2020. године.

Творбено-семантичка анализа немачких деонтичких придева и начин како се значења немачких лексема са компоненетом „препоруке“ или „неопходности“ преносе на српски језик, предочавају се у раду Софије И. Мијовић „Придеви са значењем деонтичке модалности у немачком језику и њихови еквиваленти у српском језику“ (219–230). Закључак је да приликом поређења полазних лексема немачког језика и одговарајућих облика у српском језику недостаје формална и конотативна еквиваленција, док се денотативна еквиваленција остварује на морфосинтаксичком и синтаксичком нивоу помоћу придевских фраза и релативних реченица као парафраза.

Још један рад у ком се контрастивно проучавају српски и немачки језик је „Аблативност и адлативност глагола *ићи* у српском и немачком језику“ (231–242) Оливере Б. Ранчић. Морфосинтаксичком анализом српског глагола *ићи* и немачког *gehen* испитују се услови под којима се у реченици реализују аргументи који указују на аблативно односно адлативно кретање.

Политички дискурс и епистемичка модалност, као језичко средство за изражавање уверености говорног лица у истинитост одређеног исказа, и контрастирање српског и немачког језика обрађено је још једном. Анђела Т. Вујошевић у раду „Епистемичка модалност у политичким интервјуима у немачким и српским медијима“ (243–257) као свој циљ поставља да у оквирима лингвистичке анализе дискурса истакне значај модалних речи у политичком дискурсу, посматрајући их као стратегију за исказивање субјективног става говорника.

Унапређење наставе страних језика циљ је последња два рада у зборнику. Марија Б. Нијемчевић Перовић квалитативно-интерпретативном анализом садржаја уџбеника за учење немачког језика као страног истражује начин на који се у њима обрађују и увежбавају граматикализоване глаголске категорије са модалном функцијом. У раду под називом „Стандарди квалитета дидактичког обликовања вежбања

са модалним глаголима у уџбеницима за учење немачког језика“ (259–272) упућује на важност истраживања глотодидактичког дискурса како би се унапредио стандард уџбеника и побољшала успешност процеса учења.

Ирена М. Селаковић у раду „Превођење деонтичких израза на часовима шпанског као страног језика“ (273–285) спроводи квалитативно и квантитативно истраживање међу студентима који уче шпански као страни језик и испитује колико су овладали деонтичким изразима и употребом основних модалних глагола који их граде – *морати* и *ићебајти*, те у раду разматра како се може помоћи студентима да једноставније усвоје ове конструкције и избегну грешке у превођењу.

Аутори су разноврсношћу тема, приступа, избора грађе и начина обраде још једном указали на то да категорија модалности обухвата широк спектар појава и да се може проучавати у оквиру различитих дисциплина и посматрати са различитих аспеката. Зборник отварају лингвистички оријентисани радови који се категоријом модалности баве на језику књижевних дела и у којима је модалност представљена као граматичка категорија која поседује одређена средства за исказивање, али и као лексичко-семантичка категорија. Испитује се и модалност у поезији, те на дијалекатској грађи, а друга половина Зборника посвећена је радовима у којима се неки аспекти модалности компаративно испитују на материјалу српског и енглеског, односно српског и немачког језика и на самом крају су два рада која се баве наставом страних језика. Аутори су показали да је модалност веома блиско повезана са глаголским системом, али да се може препознати и код других врста речи, као и да се може изразити различитим средствима – морфолошким, синтаксичким, лексичким, али и супрасегменталним (интонација и сл.). Феномен модалности представљен је и као семантичка и као граматичка категорија и то на грађи из различитих дискурса – књижевности, науке, политике, туризма, дидактичких текстова и сл.

Иако је овај јубиларни Зборник посвећен једној теми, обухватио је различите аспекте науке о језику и показао колико је тема модалности широка и инспиративна. Имајући у виду сложеност и широк опсег категорије модалности, те теоријска разилажења приликом њеног дефинисања и одређивања, пред нама је Зборник који расветљава многа важна питања и отвара нова у вези са сагледавањем граматичких, семантичких и прагматичких особина категорије модалности. Значају овог Зборника доприноси различитост примењених теоријско-методолошких приступа, као и обимна литература коришћена

и наведена у сваком раду. Може се са сигурношћу тврдити да су сви радови успешно представили различите аспекте проучавања категорије модалности, као и да приказани Зборник чини вредну и значајану допуну литературе из ове области, те га са задовољством препоручујемо свима онима које та тема интересује.

*Милица Љ. Стојановић**

Институт за српски језик САНУ, Београд**

* milica.stojanovic@isj.sanu.ac.rs

** Овај приказ финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-68/2022-14, који је склопљен са Инститutom за српски језик САНУ.

Саопштење Одбора за стандардизацију српског језика

ОДБОР ЗА СТАНДАРДИЗАЦИЈУ
СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Датум: 30. 8. 2021.

Саопштење поводом „Нацрта закона о употреби српског језика
у јавном животу и заштити и очувању ћириличног писма“

Одбор за стандардизацију српског језика поводом „Нацрта закона о употреби српског језика у јавном животу и заштити и очувању ћириличног писма“, који је предат на усвајање у Републици Србији и Републици Српској, одржао је састанак 30. августа 2021. године. Тим поводом Одбор је донео следеће

Саопштење

Одбор за стандардизацију српског језика, стручно тело које су све научне и наставно-научне институције у Републици Србији, Републици Српској и Републици Црној Гори у чијем је делокругу рада проучавање српског језика основале између осталог и са задатком да се брине о статусу српског језика и писма на српском језичком и националном простору и са државним органима осмишљава и спроводи језичку политику – изражава задовољство и сматра да је добра вест израда „Нацрта закона о употреби српског језика у јавном животу и заштити и очувању ћириличног писма“ у Републици Србији и Републици Српској, јер се њиме први пут у српском народу законски регулише и штити српски језик и његово ћирилично писмо. Закон о језику и писму служи да ову материју правно уреди, да да оквире за језичко понашање државних органа, свих институција и грађана.

Одбор сматра да је логично и врло значајно да се у Републици Србији и Републици Српској донесе јединствен закон о очувању и заштити српског језика и ћирилице, будући да је у питању исти народ,

са истим језиком и писмом као основним идентитетским обележјима. Овим законом и Повеља о српском културном простору, коју су потписала ресорна министарства у Сремским Карловцима марта 2019. године, почиње да добија свој пуни смисао.

Непостојање закона о српском језику и ћирилици, посебно у новонасталим околностима, један је од основних узрока урушавања његовог статуса у свим сферама њихове употребе. У Републици Србији после више од 15 година закон о језику и писму усаглашава се са уставним језичким решењем. На потребу доношења оваквог закона, којим се правно регулише српска језичка ситуација у обема републикама, одавно указује Одбор за стандардизацију српског језика, с чиме је све више сагласна и широка културна јавност.

Колико и у Србији, толико је важно усвајање овог закона и у Републици Српској. Овај закон односи се само на српски народ и на употребу језика и писма у српском народу. Њиме се ни на који начин не угрожава статус језика и писама друга два конститутивна народа. Устав Републике Српске помиње три језика и два писма, али писма не везује ни за један језик. Природно је да се законом регулише и обезбеђује употреба ћирилице, јер је она не само традиционално српско писмо него и једна од основних српских идентитетских карактеристика.

Усвајањем овога закона Срби се не одричу српске баштине која је стварана на латиничким писмима – раније у стваралаштву претежно Срба католика, а у двадесетом веку и у стваралаштву на целокупном српском језичком и националном простору. Напротив, циљ мора бити да држава и позване научне и културне институције трајно воде бригу и о том, за Србе значајном, делу наше писане баштине.

Иако се писци овог нацрта закона нису консултовали са Одбором, очигледно је да је њему као предлогак послужио „Предлог измена и допуна закона о службеној употреби језика и писама“, који је сачињен у Министарству културе и информисања Републике Србије 2017. године. У његовој изради активно су учествовали представници Одбора, с којим је ово министарство потписало и „Протокол о сарадњи“ 2018. године. Одбор је имао увид у садржај нацрта закона и констатовао да је он као нацрт добар, да су многа решења идентична или врло слична онима из предлога измена и допуна закона о службеној употреби језика и писама урађеног 2017. и сматра да, уз извесна побољшања, може бити не само прихватљиво него и „спасоносно“ решење за данашњи тежак положај српског језика и ћирилице. Пошто је планирано да се закон у скупштинама двеју република усвоји 15. септембра, а сматрајући да су извесна побољшања неопходна, Одбор је направио

предлог допуна закона, који је послао председнику Републике Србије г. Александру Вучићу, српском члану Предсједништва БиХ г. Милораду Додику, министру за културу и информисање Републике Србије гђи Маји Гојковић, и министру просвјете и културе Републике Српске гђи Наталији Тривић, с добром вером да ће допуне допринети да коначни текст закона буде што бољи и правно утемељенији, на добробит целог српскога народа.

Одбор за стандардизацију српског језика се више неће оглашавати и давати изјаве новинарима до 15. септембра како ни на који начин не би ометао државне органе да на најбољи начин заврше овај врло важан национални посао.

In memoriam

ОДЛАЗАК АКАДЕМИКА ПРЕДРАГА ПИПЕРА (1950–2021)

У Ваљеву је 9. септембра 2021. године преминуо академик Предраг Пипер, угледни српски слависта и лингвиста, редовни професор Филолошког факултета Универзитета у Београду. Рођен је 20. августа 1950. године у Београду, гдје је започео основну школу, а завршио у Сремској Каменици. Гимназију је завршио у Новом Саду, потом уписао студије славистике на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду и дипломирао 1973; похађао је и студије на групи за српски језик и књижевност. Постдипломске студије завршио је на Филолошком факултету у Београду 1975. године са магистарским радом о падежним конструкцијама с просторним значењем у руском и српском језику, а докторирао на Филозофском факултету у Новом Саду 1981. с темом *Заменички њрилози у руском, њољском и српскохрвајском језику*. Наставничку каријеру започео је као асистент на истом факултету 1974. и доцент 1983. године. У међувремену, од 1976. био је лектор српскохрватског језика на Универзитету „Ломоносов“ у Москви. За ванредног професора на Филолошком факултету у Београду изабран је 1989, а за редовног 1991. Предавао је још и на универзитетима у Москви, Петрограду, Вороњежу, Иванову, Сеулу, Сапору, Задру, Нишу, Скопљу и Љубљани. С рефератима је учествовао на многим домаћим и међународним скуповима, између осталог на осам међународних конгреса слависта – посљедњи у Београду 2018. За дописног члана САНУ изабран је 2003, а за редовног 2012. године. Такође, од 2015. године био је члан Македонске академије наука и уметности. Био је секретар Одељења језика и књижевности САНУ од 2013. до 2018, као и члан Председништва САНУ. У Академији је био члан више одбора, а руководио је двама; био је члан уредништава неколико њених публикација. Такође, био је стални члан Матице српске и њеног Одељења за књижевност и језик, у којој је водио више значајних пројеката, као и члан Матициног Лексикографског одељења. У Матици је, између осталог, био

члан и потпредседник Уређивачког одбора *Српске енциклопедије*, члан уредништва едиција Библиографије и Студије о Србима. Такође, био је члан Славистичког друштва Србије и његов председник у два мандата, председник Катедре за језик Коларчеве задужбине. Један мандат је био и члан Националног просветног савета Србије.

Такође, Предраг Пипер је био члан Одбора за стандардизацију српског језика и његове Комисије за синтаксу и једно вријеме њен председник, као и Комисије за односе с јавношћу и решавање неодаложних питања. Био је члан Одбора за додјелјивање награде „Павле и Милка Ивић“ Славистичког друштва Србије.

О врло плодној научној и педагошкој каријери академика Пипера свједочи и његова огромна библиографија – чак са 198 посебних публикација, међу којим су 31 монографије, универзитетски приручници, библиографије и приређена издања, те око педесет уџбеника и приручника за основну и средњу школу, и преко 400 студија, чланака, приказа и сл.

Као русиста и слависта, академик Пипер је био шеф Катедре за руски језик и књижевност Филозофског факултета у Новом Саду и управник Катедре за славистику Филолошког факултета у Београду. У једном периоду био је потпредседник Међународне асоцијације предавача руског језика и књижевности, као и дугогодишњи члан Комисије за проучавање граматичке структуре словенских језика при Међународном комитету слависта, а од 2009. до 2013. њен председник.

Из огромног Пиперовог научног дјела треба посебно навести четвородијелну *Библиографија југословенске лингвистичке русистике* 1945–2000 (последњи дио у коауторству с Биљаном Вићентић), дјело изузетно по обиму, уложеном труду и значају за српску и инострану славистику. Да наведемо још један број значајних Пиперових књига: *Zamjenički prilozi (gramatički status i semantički tipovi)* (Нови Сад, 1983), *Заменички прилози у српскохрватском, руском и њољском језику (семантичка студија)* (Београд, 1988); *Увод у славистику* 1 (1991, 1995, 1998, 2008); *Оглед српске морфосинтаксе (у поређењу са македонском)* (1997); *Језик и његов простор* (1997, 2001); *Јужнословенски језици: граматичке структуре и функције* (2009; са Вјаром Малцијевом, Зузаном Тополињском, Мајом Ђукановић); *Прилози историје српске славистике: биобиблиографска грађа* (2011); *Лингвистичка русистика: студије и чланци* (2012), *Лингвистичка славистика: студије и чланци* (2014); *Српски у кругу словенских језика: граматичка и лексичка поређења* (2015); *Прилози историји српске лингвистичке славистике: друга половина XX века* (2018); *Српска лингвистичка славистика друге поло-*

вине XX века (2019). Такође, за сагледавање мјеста Предрага Пипера у српској науци и култури, његовом виђењу стања у српском друштву нашега доба, националним и културним изазовима – свакако су значајне књиге његових разговора са публицистом Милошем Јевтићем.

Академик Предраг Пипер био је члан уређивачких одбора или уредник великог броја зборника и часописа у земљи и иностранству. Био је главни уредник *Зборника Майице српске за славистику* у Новом Саду (од 1998. до 2012) и *Јужнословенског филолога* у Београду од књиге LXV (2009) до LXXIV (2019), у чијем уредничком мандату ово гласило није изгубило статус водећег часописа у свијету славистике. Такође, био је члан уредништава часописа *Анали Филолошког факултета* (Београд), *Зборник радова Института за старе језике и књижевности* (Нови Сад), *Живи језици* (Београд), *Библиограф* (Београд). Затим, био је члан уредништава и научних савјета славистичких часописа који се издају изван Србије: *Русистика* (Берлин), *Русский язык за рубежом* (Москва), *Материалы по русско-славянскому языкознанию* (Вороњез), *Съпоставително езикознание* (Софија), *Восточно-европейское обозрение* (Олштин), *Studia Linguistica Polono-Meridianoslavica* (Скопље), *Славистички студии* (Скопље), *Studia z filologii polskiej i słowiańskiej* (Варшава), *Studia Kognitywne* (Варшава), *Slavia Meridionalis* (Варшава) и *Acta Slavica Iaponica* (Сапоро).

Предраг Пипер је стекао углед једног од најзначајнијих слависта које су Срби имали и био један од водећих слависта у свијету славистике данас. За велики допринос српској и свјетској славистици добио је награду Славистичког друштва Србије „Радован Кошутић“ за животно дјело, повељу почасног члана Славистичког друштва Србије, као и признање у Русији.

Ништа мање нису заслуге академика Пипера у изучавању српског језика. Предмет његовог занимања били су синтакса, семантика и лексика, те теорија језичке културе. Као широко образован слависта са увидима у најновија кретања у свјетским славистичким центрима, и уопште у лингвистичким истраживањима у свијету, Предраг Пипер је у српску науку о језику уносио нове теме и теоријско-методолошке приступе.

Поред индивидуалних истраживања у области српског језика, учествовао је и у више значајних великих колективних пројеката на универзитетима у Новом Саду и Београду, у САНУ, Институту за српски језик САНУ, Матици српској. Да поменемо неке резултате тих пројеката: *Синтакса савременог српског језика: прости реченица* (ко-аутор), у редакцији академика Милке Ивић (2005) – награда „Павле

Ивић“, *Нормативна граматица српског језика* са академиком Иваном Клајном – награда „Павле и Милка Ивић“ (2013. и касније; последње – четврто, измијењено и допуњено издање, са придруженим коаутором Рајном Драгићевић, изашло је 2022, када више нису били у животу академици Пипер и Клајн); *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику* (коаутор и редактор) (2018), *Асоцијативни речник српског језика* (коаутор) (2005).

Прво од овдје поменутих дјела – синтакса просте реченице, настала у оквиру пројекта Одбора за стандардизацију српског језика у едицији „Прилози граматике српског језика“ – обимно је дјело од преко 1100 страна. Предраг Пипер потписује око 500 страна. Ту је он на 400 страна обрадио и семантичке категорије у простој реченици, укупно 19 категорија, а његова је заслуга теоретског осмишљавања и примјене у опису српског језика појединих категорија – локативности, градуелности, ексцесивности и сл. Познато је да се он локалистичком теоријом најинтензивније, и најуспјешније бавио, а интерес за њу пратио га је од најранијих дана, тако рећи, до краја научне каријере. То је и најпотпунији опис семантичких категорија на једном мјесту у нашој литератури овога типа. Наставак истог пројекта јесте синтакса сложене реченице, опет колективно дјело, такође као пројекат Одбора за стандардизацију српског језика, и објављена у истој едицији, сада у редакцији академика Предрага Пипера.

Треће значајно дјело ове врсте јесте *Нормативна граматица српског језика*, како стоји на почетку, настало је као пројекат Матице српске а на иницијативу Одбора за стандардизацију српског језика. Спада у граматике средњег обима – између великих академијских у словенском свијету популарних и средњошколских. И средњошколске и велике граматике, каква је она двотомна од академика Михаила Стевановића, представљају истовремено и описне и нормативне граматике. Ова граматика и својим насловом наговјештава свој нормативни карактер. И она има низ посебних нормативних напомена. У уводном дијелу књиге налази се и посебан текст „О нормативној граматичкој и нормативној лингвистици“, у коме се објашњавају основни појмови, те набрајају задаци нормативне лингвистике, а и најављује да се у књизи „дају експлицитне нормативне оцене граматичких појава тамо где је нормативна оцена посебно важна, тамо где постоје колебања и грешке у употреби граматичких облика“ (14).

Међу пројектима које је академик Предраг Пипер осмислио и реализовао у САНУ поменућу онај под називом *Српска граматица данас*, који је остварен као серија предавања позваних стручњака 2016. пово-

дом 175 година од оснивања претече САНУ. Ти реферати су објављени у посебном блоку књиге LXXII/3–4 *Јужнословенског филолога* за 2017. годину.

Иза академика Пипера остали су и неки започети значајни колективни и индивидуални пројекти. Да поменемо да је Предраг Пипер био члан и потпредсједник Уређивачког одбора *Српске енциклопедије* и уредник за област *Лингвистика, филологија*. У Матици српској он је планирао да у овој години заврши пројекат *Српски језик: енциклопедијски речник*, „чији је циљ израда једнотомног енциклопедијског речника којим би био дат енциклопедистички структуриран лексикографски опис српског језика и науке о српском језику данас и у прошлости, као што је то до сада урађено за скоро све словенске језике. У 2020. години углавном је завршен рад на биографским одредницама тог енциклопедијског речника, где преостаје њихово редиговање и евентуално попуњавање. Настављен је рад на појмовним одредницама речника, пре свега, граматичким, лексиколошким и лексикографским“ (из плана аутора пројекта). А било је предвиђено да се у 2021. години заврши рад на пројекту и рукопис готове књиге преда до краја године. Вјерујем да ће ово врло значајно дјело, доведено готово до завршетка, доћи пред научну јавност.

У посљедњој години живота академик Пипер је у Матици осмислио и започео нови, опет код нас јединствен, пројекат *Општи лингвистика и посебне лингвистике на српском говорном подручју*. „Планира се истраживање новије историје српске лингвистике посматране по најкрупнијим проблемским областима које су добиле статус посебних лингвистика: компаративна лингвистика, контрастивна лингвистика, конфронтативна лингвистика, типолошка лингвистика, ареална лингвистика, социолингвистика, психолингвистика, неуролингвистика, етнолингвистика, еколингвистика итд. Има их четрдесетак, укључујући неке релативно мање познате као што су теолингвистика, корпусна лингвистика, форензичка лингвистика, јурислингвистика и др. Резултат четворогодишњег рада на пројекту биће објављивање књиге са поменутих истраживања“ (из плана рада аутора пројекта за 2021).

Академик Предраг Пипер се теоријски бавио језичком политиком. Да се овом проблематиком намјерава озбиљно бавити, најавио је својом књигом *Српски између великих и малих језика* (три издања), студијама *О сјирашегијама језичке полијике у Републици Србији*, *Српски језик као предмет језичког планирања* и др. Како је речено, био је члан Одбора за стандардизацију српског језика и његове Комисије за односе с јавношћу и решавање неодложних питања, такође члан и једно вријеме

предсједник Одборове Комисије за синтаксу. Пипер је био у том погледу међу оним колегама који су се снажно залагали да се у Србији утврди стратегија језичке политике и дефинише језичка политика, што се у одговорним земљама ради у садејству са језичком струком према општеважећем правилу и пракси: језичку политику осмишљава језичка струка у сарадњи са државом, а спроводи држава у доброј сарадњи са језичком струком. Остаће запамћен као један од најагилнијих бораца да српски језик и ћирилица у држави добију статус који треба да имају као национални језик и писмо и темељни чиниоци српског националног и културног идентитета. Предраг Пипер је истицао непобитну чињеницу да је језичка политика значајан дио укупне националне и државне политике. Чини ми се да је он први, бар у данашње вријеме, изнео тачну тврдњу да се у држави која нема утврђену своју језичку политику води нечија туђа, увијек у складу с туђим интересима.

У вријеме готово потпуне замрлости државне бриге о српском језику и писму, као темељима националног и културног идентитета, објавио је рад *О језичком њајџириоџизму данас*; био је то његов позив научној, просвјетној и културној јавности да се недостатак државне бриге надомјести подизањем националне свијести о значају српског језика и писма. У блиској вези с тим је и његово ангажовање на изграђивању српске језичке културе и подизању свијести о њеном значају за појединца и друштво као важном дијелу укупне културе. У посебном раду он је анализирао узроке стања наше говорне културе, од кључне ријечи „запуштеност“ до питања стратегије његовања српске говорне културе, наводећи и показатеље стања и институције које би морале учествовати у изграђивању и спровођењу те стратегије. То Пиперово дјело није остало незапажено: Матица српска му је додијелила награду за допринос његовању језичке културе. И Библиотека Матице српске додијелила му је награду „Златна књига“.

Посљедњих двадесетак година свога живота академик Предраг Пипер је врло активно сарађивао са Институтом за српски језик САНУ. Био је сарадник на пројекту *Оџис и сџандардизација савременог срџског језика*, у почетку и његов руководилац, члан Научног већа Института за српски језик САНУ, те предсједник Управног одбора Института за српски језик САНУ. Дио резултата те сарадње јесу и двије синтаксе српског језика – проста и сложена реченица, објављене у едицији „Прилози граматици српскога језика“.

Значајан допринос српској науци о језику дао је и као педагог и у изграђивању научног подмлатка; поред основних студија, држао је предавања и на постдипломским и докторским студијама и био мен-

тор у изради великог броја доктората у славистици и србистици. За њега звање професора није само значило високо мјесто на научној лествици; он је то сматрао превасходно за високу обавезу, дужност и мисију. Тако је и радио – стављајући својим студентима на располагање своје вријеме, богато знање, личну библиотеку. Такође, дуги низ година учествовао је у организацији научних конференција и конгреса националног и међународног значаја.

Иако озбиљно нарушеног здравља, академик Пипер је радио такође до последњег дана живота. Био је свјестан да му остаје све мање и мање времена на овоме свијету, али га је дијелио и са својим колегама: размјењивао је писма о пословима и дан прије него што га је Бог узео себи. Смрћу академика Предрага Пипера српска наука о језику изгубила је једног од највећих својих посленика данашњице, а његове колеге драгог пријатеља, узорно кооперативног сарадника и саборца у свим видовима рада на пословима из домена науке о језику. Страни слависти ће при будућим боравцима у Београду бити ускраћени за дружење са Предрагом Пипером, увијек срдчним домаћином, радозналим и добронамјерним саговорником добро упућеним у тајне славистичке науке.*

*Срећо З. Танасић***

* Проширен текст прочитан на комеморацији академику Пиперу 9. новембра 2021. године у Српској академији наука и уметности.

** sreto.tanasic@isj.sanu.ac.rs

